



Marika Tandefelt (red.)

SPRÅK I SKOLA OCH SAMHÄLLE

SVENSKAN I FINLAND - I DAG OCH I GÅR II:2 SLS

SKRIFTER UTGIVNA AV SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND
NR 810

Marika Tandefelt (red.)

SPRÅK I SKOLA OCH SAMHÄLLE

SVENSKAN I FINLAND - I DAG OCH I GÅR II:2

*Svenska litteratursällskapet i Finland
Helsingfors 2017*

SVENSKAN I FINLAND – I DAG OCH I GÅR (2010–2017) är ett språkprojekt som finansieras av Svenska litteratursällskapet i Finland, Svenska Akademien, Riksbankens Jubileumsfond, Svenska kulturfonden, Stiftelsen för Åbo Akademi, Stiftelsen Tre smeder och Svenska folkskolans vänner. Samarbetsparter är Institutet för de inhemska språken samt Språkbanken vid Göteborgs universitet.

Svenska litteratursällskapet administrerar projektet, och sällskapets förlag står som utgivare av volymerna. Projektet har en styrgrupp som består av professor **Tom Moring** (ordförande, Helsingfors universitet), professor em. **Pirkko Nuolijärvi** (Institutet för de inhemska språken), professor em. **Mats Thelander** (Uppsala universitet) och professor **Nils Erik Villstrand** (Åbo Akademi). Projektet representeras i styrgruppen av professor em. **Ann-Marie Ivars** (Helsingfors universitet), avdelningschef, fil.dr **Nina Martola** (Institutet för de inhemska språken), professor em. **Marika Tandefelt** (Svenska handelshögskolan) och professor **Camilla Wide** (Åbo universitet).

*Utgiven med stöd av Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond II
inom Svenska litteratursällskapet i Finland*

© Författarna och Svenska litteratursällskapet i Finland 2017
www.sls.fi

*Detta verk är licensierat under Creative Commons
Erkännande-Ickekommersiell-IngaBearbetningar 4.0 Internationell
(CC BY-NC-ND 4.0).*

*Omslag och grafisk form: Antti Pokela
Typsnitt: Minion, Myriad och Fira Mono*

Pdf-utgåva 2019

ISBN 978-951-583-363-1 (tryckt utgåva)

ISBN 978-951-583-489-8 (epub), <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-978-951-583-489-8>

ISBN 978-951-583-490-4 (pdf), <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-978-951-583-490-4>

ISSN 0039-6842 (tryckt)

ISSN 2490-1547 (digital)

UDK 80



VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

INNEHÅLL

Förord	9
MARIKA TANDEFELT	
1. Språk i skola och samhälle	11
ANNA SLOTTE OCH LISELOTT FORSMAN	
2. Skriva av och skriva eget. Samtal om skrivande i den svenskspråkiga skolan i Finland	15
2.1 Den svenskspråkiga skolans uppdrag i dagens skriftsamhälle	15
2.2 Skrivandet är socialt och överallt	17
2.3 Samtal om skrivande i fokus	18
2.4 Skolans skrivpraktik – en överblick	20
2.5 Vad talar elever och lärare om då de talar om skrivandet?	22
2.6 Hur används andra språk i samtal om skrivande?	33
2.7 Samtal om skrivande – att öppna för möjligheterna	39
MONICA ÄIKÄS	
3. Språkgranskning av finlandssvenska läromedel	52
3.1 Språkkrav på finlandssvenska läromedel	53
3.2 Språkgranskning – en länk i en kedja	53
3.3 Språkgranskning på många plan	54
3.4 Översatta läromedel	56
3.5 Ett språk i gungning	58
3.6 Strukturproblem och bristande logik	59
3.7 Textbindning	60
3.8 Abstrakt text	65
3.9 Bättre läromedel	66
STEN PALMGREN	
4. Lagspråket	70
4.1 Lagar och andra författningar	70
4.2 Lagspråkets särdrag	71
4.3 Lagspråk och allmänspråk	72
4.4 Hur en lagtext kommer till – från översättning till autentisk lag	74
4.5 Lagstiftningen förr och nu	77

4.6 Språkvård i lagstiftningsarbetet	80
4.7 Förändringar i lagspråket under tidernas gång – några nedslag i historien	83
4.8 Lagspråket i dag	86
4.9 Lagtexters begriplighet	89
4.10 Lagstiftning och lagspråk i en digitaliserad värld	91
JANNIKA LASSUS	
5. Svenskt myndighetsspråk i Finland	97
5.1 Myndighetsspråk är fackspråk	98
5.2 Kunskapsluckor hindrar förståelse	99
5.3 Klarspråk och språkversioner	100
5.4 Myndighetservice enligt lag	101
5.5 Distans eller närhet	104
5.6 I kläm mellan två normer	105
JANNIKA LASSUS	
6. Översättning till svenska i Finland	110
6.1 Om översättare och översättning	111
6.2 Översättning i praktiken	112
6.3 Översättningsprocessen	118
6.4 Hjälpmedel och terminologi	127
6.5 Översättning inom den privata sektorn	131
6.6 Med sikte på bättre översättningar	133
RUNE SKOGBERG	
7. Att vara språkexpert i ett företag	141
7.1 Ett företag – flera språk	141
7.2 Affärskommunikation – företagsspråkexpertens arbetsfält	143
7.3 Det praktiska arbetet	149
7.4 Slutord	158
WILHELM BARNER-RASMUSSEN & MAY LÖNNHOLM	
8. Svenskan i finländskt näringsliv – till nytta eller till besvär?	161
8.1 Fördelar med att kunna svenska	162
8.2 Nackdelar med att inte kunna svenska	167
8.3 Sammanfattande diskussion av figurerna	170
8.4 Språkkunskaper och karriärframgång	172
8.5 Svenskan är inte ett måste – däremot ett stort plus	175
8.6 Slutsatser	177

WILHELM BARNER-RASMUSSEN

När valet står mellan engelska och svenska	183
9.1 Engelskans dominans och begränsningar	183
9.2 Lever svenskan?	184
9.3 Ja, svenskan lever, men varför?	188
9.4 Synen på nuet styr uppfattningen om framtiden	192

JONAS HOLMQVIST

Vad vill den finlandssvenska kunden? Om företagets språkval och om kundbeteende	197
10.1 Ett språkstöd med en oskyddad flank?	198
10.2 Kundens språkanvändning i ett internationellt perspektiv	199
10.3 Kundens osynliga modersmål	201
10.4 Framtiden för svenskan ur ett kundperspektiv	204

Författare

WILHELM BARNER-RASMUSSEN, professor i internationell företagsverksamhet vid Åbo Akademi, Åbo.

LISELOTT FORSMAN, professor i de främmande språkens didaktik inklusive flerspråkighet, Åbo Akademi, Vasa.

JONAS HOLMQVIST, ass.professor i marknadsföring vid Kedge Business School, Bordeaux.

JANNIKA LASSUS, fil.dr, universitetslärare i svenska, Hanken, Svenska handelshögskolan, Helsingfors.

MAY LÖNNHOLM, ekon.mag.

STEN PALMGREN, jur.lic., tidigare lagstiftningsråd vid Justitieministeriet, Helsingfors.

RUNE SKOGBERG, fil.mag., auktoriserad translator, Esbo.

ANNA SLOTTE, ped.dr, universitetslektor i pedagogik vid Helsingfors universitet.

MARIKA TANDEFELT, professor em. vid Svenska handelshögskolan, Helsingfors.

MONICA ÄIKÄS, fil.mag., språkvårdare vid Institutet för de inhemska språken, Helsingfors.

FÖRORD

Detta är den fjärde volymen i serien *Svenskan i Finland – i dag och i går*. I volymen skriver tio författare om svenskan som modersmål i dagens Finland. Det handlar inte som i föregående volym enbart om professionella texter, utan också om textproduktion och språkbruk i andra sammanhang. Myndigheternas svenska texter bygger på finska original, i affärsvärlden jonglerar man med flera språk än de två inhemska och i klassrummet börjar man lära sig skriva sakprosa.

Skribenterna i denna volym representerar fyra olika akademiska perspektiv. Detta ger volymen en betydelsefull vetenskaplig spännvidd. Jag tackar dem alla varmt för den inblick i språkets liv och villkor i olika miljöer som de ger i sina bidrag. Samtidigt tackar jag projektets engagerade styrgrupp för deras arbete. Professor em. Mats Thelander har som vanligt läst särskilt noga och uppmärksamgjort skribenterna och mig på sådant som kan vara svårbegripligt för den som inte lever på två språk i Finland. Jag tackar också de anonyma vetenskapliga granskarna för deras klara frågor och påpekanden.

Mitt arbete som redaktör har än en gång underlättats av personalen vid Svenska litteratursällskapets förlag. Jenny Sandström har hållit i processen med Jonas Lillqvist som god rådgivare, och Antti Pokela har trollat med bokens utseende. Det har varit tryggt att kunna lita på att ni definitivt vet vad ni gör. Att samarbeta med er är en fröjd. Ett stort tack till alla som har bidragit!

Helsingfors, mars 2017

MARIKA TANDEFELT
professor em.

MARIKA TANDEFELT

SPRÅK I SKOLA OCH SAMHÄLLE

Den här volymen handlar om språk och språkbruk i tre domäner som har betydelse för hur svenskan i Finland stöds och tas till vara som modersmål. I skolvärlden, hos myndigheterna och i näringslivet kommer språkbrukare att medvetet eller omedvetet träffa val som har språkliga konsekvenser för dem själva, men också för andra.

Skolans språk och myndigheternas språkliga service regleras i lag och förordning. På näringslivet ställs få formella krav. Tillgången på tjänster på eget språk är inte självklar för den som representerar en språklig minoritet i ett tvåspråkigt samhälle. Lyckade och mindre lyckade erfarenheter kan styra förstahandsvalet av språk för den som är tillräckligt tvåspråkig för att kunna välja fritt.

Kapitlen är skrivna av både forskare och praktiker. Hälften av skribenterna har en bakgrund i nordistiken, den andra hälften representerar andra discipliner. Även i de tidigare volymerna (I:2 och II:1) bidrar representanter för andra vetenskapsområden med sin kunskap om hur finlandssvenska språkbrukare förhåller sig till sitt språk och om vilka språkliga val de gör. Tillsammans täcker författarna ett brett kunskapsfält och kompletterar varandra.

Grunden till språket läggs i familjen och i närmiljön, medan grunden till ett språk som ger individen möjlighet att aktivt verka i samhället läggs under skoltiden och i studierna. I Finland har vi två parallella skolsystem uppdelade enligt det språk – finska eller svenska – som undervisningen sker på. Eleverna i skolan har vanligen, men inte alltid, skolspråket som modersmål eller första språk. Några har två modersmål – två första språk – och går i skola på det ena av dem. Andra lär sig ett nytt språk genom att välja en skola där undervisningen inte går på modersmålet. Eleverna i den svenska

(finlandssvenska) skolan kan ha mycket olika ingångsfärdigheter i skolspråket, men meningen är att de alla under skolåren ska nå modersmålsnivå eller en nivå som är modersmålsliknande. Detta ställer krav på lärare och elever samt på de läromedel som används i skolan. Alla lärare behöver med andra ord vara modersmålslärare i praktiken. Så här kan man mycket kortfattat beskriva skolan som en språkmiljö som samtidigt speglar förhållandena i samhället.

Elevers skrivande i årskurserna 8 och 9 i grundskolan står i fokus i kapitel 2. Det handlar inte bara om skrivande i ämnet modersmål och litteratur, utan också om skrivuppgifter som utförs inom andra ämnen, som historia, samhällslära, geografi m.m. Forskarna har gjort inspelningar i klassrummet och fångat in samtal mellan elever eller mellan elever och lärare under arbetet med en skrivuppgift. Av analysen av samtalen framgår hur eleverna reflekterar över alternativa formuleringar, letar efter ord på svenska och ber om hjälp av lärare och klasskamrater. Det är tydligt att samtal om skrivande ger eleverna perspektiv på språket.

En stor del av läromedlen för den finlandssvenska skolan är översättningar av böcker som används i den finska skolan, men en del skrivs direkt på svenska. De finlandssvenska läromedlen skrivs eller översätts i allmänhet av finlandssvenska lärare, specialister på sitt eget ämne. Alla läromedel som skrivs på svenska språkgranskas, för den som är specialist på t.ex. biologi behöver inte nödvändigtvis vara en erfaren skribent eller översättare. I kapitel 3 beskrivs vad en språkgranskare noterar vid genomgången av ett manuskript. Läromedelsförfattare tillåts inte sådana friheter som en skönlitterär författare kan ta sig. Läromedlen är nämligen språkliga modeller, och välskrivna texter underlättar elevernas inläring av stoffet.

Finland har två officiella nationalspråk, finska och svenska, och därmed har samhället åtagit sig vissa skyldigheter. Dessa skyldigheter kräver experter som ser till att den offentliga information som invånarna behöver och har rätt till också finns på bägge nationalspråken. Överföring av samhällelig information, påbud m.m. från ett språk till ett annat har finländarna en flera sekel lång erfarenhet av. Än har makten talat svenska, än ryska – och i dag oftast finska. Vad som i dagens Finland krävs av myndigheter och tjänstemän för att allmänheten ska kunna få service på finska och svenska är reglerat i lag, och hanteringen av texter på landets två språk kräver experter som behärskar såväl substans som språk.

Kapitel 4 behandlar språket i lagar och författningar, ett språk som har betydelse också för texter som skrivs i andra sammanhang. Avtryck av lagspråket återfinns i myndighetstexter och förmedlas till allmänheten via massmedierna. Det svenska lagspråket i Finland moderniseras på ett övervägt sätt i ständig kontakt med utvecklingen i Sverige. I kapitlet beskrivs vilka reformer som har gjorts sedan tidigt 1900-tal. Finlands lag på svenska är likvärdig med lagen på finska; hur de två versionerna kommer till behandlas också i detta kapitel.

Myndigheternas svenska texter är ämnet för kapitel 5. Det är genom myndigheternas information som den enskilde i första hand får kunskap om sina rättigheter och skyldigheter i samhället och tar till sig bestämmelser i lagar och förordningar. Till myndigheternas uppgifter hör att se till att tillräcklig information finns på svenska. Det mesta av de svenska texterna är översättningar, inte original, vilket betyder att de produceras på ett lite annat sätt än de finska texterna. I detta kapitel och i det följande behandlas bl.a. hur detta går till, och hur det gärna skulle få gå till, för att leda till ett verkligt gott resultat.

En finlandssvensk lever, utan att alltid tänka på det, i högsta grad i en översatt värld. Broschyrer, bruksanvisningar, annonser m.m. är översatta till svenska av någon. Denna någon kan vara en professionell översättare, men är det inte alltid. Kapitel 6 handlar om översättning och översättare, med fokus på arbetet med myndighetstexter och annan sakprosa av varierande slag. Här beskrivs hur översättningsprocessen går till steg för steg, och en bild av översättarens yrke tecknas.

Den privata sektorn faller sina egna avgöranden om behovet av att erbjuda service på fler språk än ett. Näringslivet och organisationer inom den tredje sektorn väljer alltså själva utgående från sina egna bedömningar. I dag är tvåspråkigheten i näringslivet oftare finsk-engelsk än finsk-svensk, utom i nordiska sammanhang då den kan vara engelsk-svensk.

Ett finländskt företag som vill betjäna sina kunder och samarbetspartner på flera språk vänder sig i allmänhet till utomstående översättare för att få t.ex. användarmanualer, marknadsföringsmaterial, årsredovisningar och webbsidor översatta. Att ett företag har särskilda anställda som översätter och språkgranskar är inte speciellt vanligt. Kapitel 7 handlar om vad en språkexpert på ett finländskt företag får arbeta med. Det är fråga om översättning och språkgransk-

ning, men också om att se till att texterna har det rätta anslaget, som kunder och samarbetspartner i Sverige kan känna igen sig i.

Kapitlen 8 och 9 bygger på studier av hur personer i chefsposition i företag inom det finsk-svenska näringslivet väljer språk för sin kommunikation med sverigesvenska affärskontakter. Forskarna frågar sig i kapitel 8 om finländska företagschefer har nytta av sina kunskaper i svenska. De tillfrågade har antingen finska eller svenska som modersmål, och många av dem är i varierande utsträckning tvåspråkiga. Effekterna av att tala svenska i affärsrelationer, eller att inte göra det, utreds noga. Språkval är långt ifrån rationella, utan speglar språkliga attityder. I kapitel 9 redogörs för utfallet när valet främst står mellan engelska och svenska. Det visar sig att svenskan har sin egen nisch, och att de två språken kompletterar varandra i samarbetet mellan finländska och svenska företag. Forskarna menar att när ”svenska enklaver” uppstår blir språket något annat och mer än ett arbetsredskap.

Valet av språk i kontakterna mellan företag och kunder diskuteras i kapitel 10, som bygger på internationell konsumentforskning i ett antal flerspråkiga länder. Finländska företags språkval och finlandssvenska kunders språkliga beteende jämförs med motsvarande språkval och kundbeteenden i andra länder. Service på modersmålet uppskattas begripligt nog av kunderna och leder till återbesök. För att företaget ska veta på vilket språk kunden önskar bli betjänad krävs emellertid att kunden själv använder sitt språk i kontakten med företaget. Finlandssvenska kunder tycks härvidlag bete sig annorlunda än kunder som representerar språkliga minoriteter i andra länder. De signalerar nämligen sällan sitt intresse för betjäning på svenska. För att tillgången på språklig service ska upprätthållas måste det finnas en efterfrågan som märks.

Studier som inte fokuserar på språket i sig, utan på enskilda språkbrukares språkliga val, hör hemma inom det som ibland kallas språkekologi, en inriktning som undersöker växelverkan mellan språket och dess omgivning. Språket existerar i samhället som ett medel för kommunikation. Samtidigt tillhör språket den enskilda individen och relaterar denna till andra individer, inte bara här och nu utan via skriften också till språkbrukare på andra platser och i andra tider. De studier som redovisas i denna volym visar att bilden av finlandssvenskan får ett extra djup när man lägger en språkekologisk synvinkel till det traditionellt språkvetenskapliga perspektivet.

ANNA SLOTTE OCH LISELOTT FORSMAN

SKRIVA AV OCH SKRIVA EGET

Samtal om skrivande i den svenskspråkiga skolan i Finland

2.1 Den svenskspråkiga skolans uppdrag i dagens skriftsamhälle

Att jobba språkmedvetet och språkinriktat är ett centralt uppdrag för den svenskspråkiga skolan i Finland, som trots sin status som skola för en av de två nationella språkgrupperna betjänar en språklig minoritet. En betydande del av eleverna i de svenskspråkiga skolorna lever på orter där finska är det språk som dominerar utanför klassrummet, vilket betyder att en stor del av de texter de möter utanför skolan kan vara på finska. Även engelska texter är vardag för många elever i de svenskspråkiga skolorna.¹ På en del orter används finska i hög grad utanför klassrummet som samtalspråk mellan eleverna, och samtalen präglas ofta av en flerspråkig samtalskod.²

Andelen elever med annan språkbakgrund än svenska och finska ökar också.³ För många elever i de svenskspråkiga skolorna i Finland är det därför av stor betydelse att ständigt utmanas och stöddas i sin språkliga utveckling. Tillgång till språkinriktad undervisning anses nämligen vara avgörande för flerspråkiga elevers framgång i skolan.

Det är också viktigt att flerspråkiga elever blir bekräftade i sin språkliga identitet och att deras språk används som en medveten resurs i skolan.⁴ I ett finländskt perspektiv är det inte helt självklart

hur man förhåller sig till andra språk än skolspråket i klassrummet. Svenskan är ju, trots sin ställning som nationalspråk, som minoritetsspråk ständigt utsatt för hot om domämförluster. Detta innebär att skolan har en central roll som ett betydelsefullt svenskspråkigt rum – om inte det mest betydelsefulla. I praktiken har strävan att stödja elevernas svenska språk lett till att finskan inte har plats i klassrummets starka enspråkighetsdiskurs.⁵ Att bekräfta elevernas flerspråkiga identitet i den svenskspråkiga skolan får en annan innebörd än i den finskspråkiga skolan, där skolspråket är samhällets dominerande majoritetsspråk. Elevernas färdighet i svenska kräver uppmärksamhet av ett annat slag, och denna uppmärksamhet gäller hela skolan, inte endast modersmålsundervisningen.

Dagens betoning på språkutvecklande undervisning i alla ämnen är inte specifik för Svenskfinland, utan kan ses som ett led i den internationella *Language across the Curriculum*-rörelsen med ursprung i ett antal rapporter och policyformuleringar i 1970- och 1980-talets Storbritannien.⁶ En central utgångspunkt är betoningen av sambandet mellan språk och ämne. Att kunna ett ämne innebär att kunna läsa och skriva text typisk för just detta ämne.⁷ Elevers skrivande inom andra ämnen än modersmål och litteratur har fått allt större uppmärksamhet inom (skriv)pedagogisk forskning under de senaste åren, och det är också mer betonat i de nya läroplansgrunderna.⁸ Skrivande betraktas som en kunskapsstrategi och en nyckelkompetens relaterad till lärande i alla ämnen. Att uppmärksamma skrivande gagnar samtliga elever oberoende av deras språkliga bakgrund. Genom genomtänkta varierande skrivuppgifter, där textens syfte och mottagare klargörs för eleverna och eleverna är i interaktion med varandra, menar man att deras utveckling som skribenter, deras möjligheter till lärande i ämnet i fråga och deras språk stärks.⁹ Att omforma ett innehåll från ett uttryck, eller modalitet, till ett annat genom medveten språkanvändning, betyder nämligen att förståelsen av ämnet fördjupas. Skrivandet sporrar till ett reflekterat, kritiskt och kreativt förhållande till ämnet i fråga. Detta innebär givetvis att eleverna förutom tillfällen att skriva även behöver få undervisning där skrivandet aktivt synliggörs och verbaliseras.¹⁰ Den australiensiska genreskolan, där man systematiskt arbetar med att eleverna ska utveckla en bred och medveten genrekompetens, har haft stor betydelse för skrivundervisning i skolan.¹¹ Trots att forskning och policydokument lyfter fram betydelsen av skrivande i alla

ämnen, visar empiriska undersökningar att skrivande, framför allt explicit arbete med skrivstrategier och genrer, fortfarande i hög grad är koncentrerat till modersmålsämnet.¹²

Elevens skrivfärdigheter är starkt relaterade till hur deras kunskaper i olika ämnen bedöms i prov och betyg. I Finland är det överlägset vanligaste sättet att utvärdera elevers kunskaper i skolans ”läsämnen” fortfarande skriftlig rapportering. Detta gäller såväl i studentexamen som under hela skoltiden.¹³ Samtidigt visar nationella kartläggningar i modersmålsämnet att skrivande är det område där eleverna presterar sämst och där könsskillnaderna är störst, till pojkarnas nackdel. Detta gäller både inom den finsk- och den svenskspråkiga skolan.¹⁴ Sammanfattningsvis kan vi konstatera att elevers skrivkompetens är av betydelse för deras lärande, deras språkutveckling och deras möjligheter att uppvisa kunskap i skolans olika ämnen.

2.2 Skrivandet är socialt och överallt

Med tanke på framtiden är en god skrivkompetens en förutsättning för att de som nu är unga ska kunna delta aktivt i samhällsutvecklingen. Dagens samhälle har under de senaste åren utvecklats kraftigt som ett skriftsamhälle till följd av den ökade interaktionen i de sociala medierna och andra digitala texter.¹⁵ Individernas ökade och allt mer varierande användning av texter, i vid mening, har inspirerat skrivforskningen till nya frågeställningar.

Tidigare uppfattades läsning och skrivning som individuella färdigheter som man antingen behärskar eller inte, och slutresultatet, texten, sågs som det centrala. I dag ligger tyngdpunkten inom skrivforskningen i stället på individernas ständigt föränderliga deltagande i textpraktiker i specifika sociala och kulturella sammanhang. Inom det tvärvetenskapliga område som kallas *New Literacy Studies* (NLS) är utgångspunkten ett föränderligt textsamhälle som erbjuder individen nya och varierande möjligheter att använda, förhålla sig till och tolka olika slags texter. I detta textsamhälle utvecklar individerna sina literacyfärdigheter genom aktivt deltagande tillsammans med andra inom olika kommunikativa praktiker.¹⁶ Med möjligheter följer krav och förväntan på kompetens relaterad till olika slag av texter. Det betyder att eleverna i skolan behöver utveckla breda literacyfärdigheter.

Inom literacyforskningen har begreppet *multimodalitet* blivit allt mer centralt under det senaste decenniet. Med multimodali-

tet avses att texter består av olika uttryck i kombination, t.ex. flera språk, tryckta eller skrivna bokstäver, visuella uttryck, rörelse, ljud och gester.¹⁷ Den kompetens individer behöver ha för att interagera med och kritiskt förhålla sig till multimodala texter kan kallas för multilitteracitet.¹⁸ Kravet att kunna hantera, producera och tolka multimodala texter begränsas självfallet inte till skolan eller till senare utbildning. Skrivkompetens är både en kunskapskompetens och en demokratisk kompetens som varje vuxen i ett samhälle bör ha.¹⁹ Dessutom lyfts skrivandets betydelse för den personliga utvecklingen också ofta fram, med kopplingar till individens självförtroende och identitet.²⁰

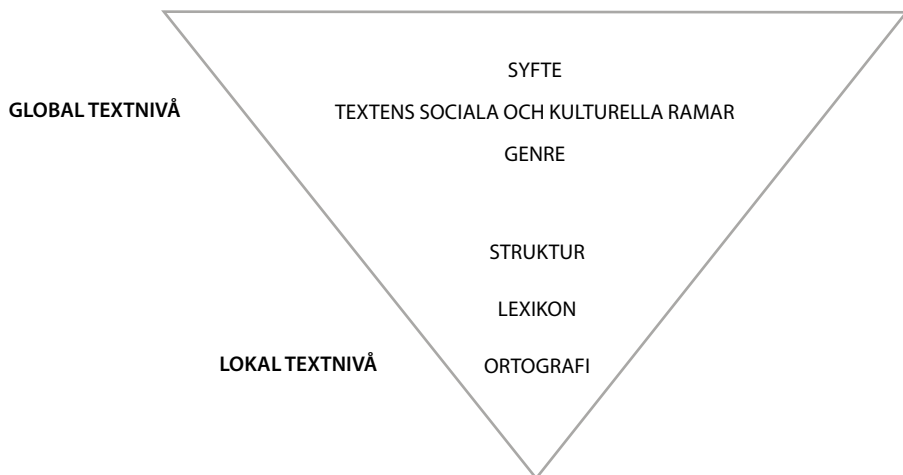
2.3 Samtal om skrivande i fokus

Skrivande och skrivkompetens är starkt förknippade med lärande och kunskap, samt en förutsättning för att individen aktivt ska kunna delta i samhället. Man kan därför argumentera för en undervisningspraktik där skrivande ges utrymme, uppmärksammas och stöds. Ändå visar undersökningar att skrivandet i skolan fortfarande i hög grad är individuellt, monomodalt och begränsat till få genrer samt i hög grad förbehållet modersmålsundervisningen.²¹

I dag lyfter forskningen allt mer fram hur centrala samtal om skrivande är för skrivutvecklingsprocessen, dvs. samtal som är direkt kopplade till språk och skrivande.²² Samtalen förstärker de möjligheter till lärande som skrivande inom ett ämne innebär. Det behövs därför mera kunskap om den faktiska interaktion som sker då texterna i skolan kommer till, och om den eventuella orienteringen i riktning mot textens sociala och kulturella ramar, speciellt när det gäller texter utanför modersmålsämnet. Den finländska kontexten innebär tillgång till flera språk, varför även flerspråkighetens roll behöver granskas. Vi har valt att närmare undersöka hur skrivandet går till i årskurserna 8 och 9 i några svenskspråkiga skolor. Fokus ligger på de samtal om skrivande som förs i klassrummet inte bara på modersmålstimman, utan också under lektioner i några andra ämnen. Samtalen, som spelats in, analyseras ur två perspektiv:

1. Vad talar lärare och elever om då de talar om skrivandet i klassrummet?
2. Hur används andra språk i samtalen om texter?

I vår analys av samtal om språk i klassrummet utgår vi från den struktur av skrivprocessens innehåll som George Hillocks utvecklade i slutet av 1980-talet och återgav som en s.k. skrivtriangel.²³ Skrivtriangeln beskriver de nivåer skribenten rör sig på under en skrivprocess, från mer övergripande nivåer som syftet för skrivandet till ordval och stavning på mer detaljerade lokala nivåer. Även om nivåerna ligger hierarkiskt i förhållande till varandra, rör skribenten sig hela tiden fram och tillbaka mellan dem. Vi har anpassat skrivtriangeln enligt följande (se figur 2.1).



Figur 2.1. Vår modell av skrivtriangeln baserar sig på Hillocks 1987 s. 73 och Kronholm-Cederberg 2009 s. 205.

Den mest övergripande, globala nivån som en skribent behöver ta ställning till är textens *syfte* och övriga sociala och kulturella ramar för skrivandet.²⁴ Det betyder att en text planeras i relation till den kontext i vilken den ingår. Till detta hör mottagarmedvetenhet: skribenten vet vem mottagaren är och har kännedom om vad som kommer att hända med den färdiga texten. Ska den publiceras, hängas upp på väggen eller förbli i skribentens, dvs. elevens, häfte? På följande nivå ligger samtal om textens *genre*. Eftersom genre i praktiken är starkt relaterat till syftet har vi valt att redovisa dessa båda i samma avsnitt.²⁵ På en mellannivå följer samtal om textens *struktur*. I triangelns spets finns textens *lexikala* och *ortografiska* aspekter, dvs. det en skribent talar om då hon eller han rör sig på den mest lokala nivån i sitt skrivande.

Frågan om hur andra språk än skolspråket används i samtalen om texter är motiverad av att många av de svenskspråkiga klassrummen i Finland de facto är flerspråkiga. Vi menar att det inte är självklart att flerspråkighet ses som en resurs och att det därför är skäl att granska vilken betydelse andra språk kan ha i klassrummen, i detta fall i samtal om skrivande. Är det enspråkiga klassrummet en så stark norm att andra språk inte blir synliga eller kan flerspråkigheten användas medvetet i ett språkutvecklande syfte? Slutligen diskuteras vi vilka möjligheter eleverna har att utveckla sitt skrivande och framför allt vad de olika samtalen kan innebära för deras möjligheter till språkutveckling. Vår studie är avsedd att bidra till ökad kunskap om skrivande som social praktik och om samtal om skrivande i den finlandssvenska skolmiljön. Vi ser att det finns både möjligheter och begränsningar för skrivutveckling i alla ämnen.

2.4 Skolans skrivpraktik – en överblick

Det empiriska material som ligger till grund för denna studie består av videoinspelade lektioner från årskurs 8 och 9 i fyra svenskspråkiga skolor på olika håll i Finland under läsåret 2010–2011. Skolorna ligger i språkligt sett varierande områden – allt från starkt finskdominerade till områden där den lokala dialekten är levande. Ur ett omfattande inspelat material har vi valt att arbeta med samtal inspelade under lektioner i ämnena modersmål och litteratur, historia, samhällslära, geografi, hälsokunskap och religion.²⁶ För ändamålet relevanta situationer har skrivits ut på det sätt som är brukligt i samtalsanalys och används här som exempel.²⁷

Vi använder det inom *New Literacy Studies* ofta använda begreppet *skrivpraktiker*²⁸ för att göra en grov indelning av de huvudsakliga typerna av skrivande som äger rum under de analyserade lektionerna; samtliga har initierats av läraren. Skrivandet kan i huvudsak indelas i tre kategorier: eleverna fyller i textluckor, eleverna skriver av texter och eleverna skriver självständiga texter.

Med uttrycket *fylla i textluckor* avser vi aktiviteter där eleverna fyller i enstaka ord och uttryck i en textmassa, oftast på ett arbetsblad eller i en övningsbok. Detta är huvudsakligen en individuell, tyst aktivitet. Denna skrivpraktik ger alltså inte upphov till samtal, men den upptar en betydande del av elevernas skrivande varför den är värd att nämna i sammanhanget. Vår analys koncentreras till

de två praktikerna där eleverna skriver av eller skriver egna texter.

Med *skriva av* avser vi aktiviteter där elever i sina egna häften, eller på papper, skriver av lärarens text som projiceras på väggen. Oftast består denna text av en färdigt utarbetad Powerpoint-presentation, som eleverna för över till sina häften. Det händer också att läraren skriver i ett ordbehandlingsprogram och eleverna kopierar texten efterhand som den skrivs, eller att läraren projicerar stordior via en skrivprojektor. Att lärare skriver anteckningar på tavlan som eleverna förväntas kopiera förekommer inte i det analyserade materialet.

Utifrån vårt material kan vi konstatera att en avsevärd del av lektionstiden läggs på reproducerande skrivaktiviteter, dvs. på att eleverna skriver av. *Skriva av* är den klart mest utbredda skrivpraktiken särskilt i realämnen.²⁹ Praktiken är väletablerad i klassrummet, vilket syns i den automatik som omger den. Denna praktik leder sällan till samtal, men omges ofta av förhandlande, eller lek om förhandling, där inte sällan samma elever upprepade gånger frågar om de ”behöver” eller ”måste skriva”.³⁰ Det händer också att elever är starkt bundna till lärarens anvisningar om textens placering på sidan och rader i det egna häftet. Elever verkar ha god insikt i hur praktiken kring avskrivandet ser ut i de olika klassrummen. Då läraren under en lektion säger *nu ska vi skriva i häftet* säger en elev till en annan som sitter bredvid: *jaa nii joo me kirjoitetaan taas joku kymmenen sivua* (’ja ja nu skriver vi igen tio sidor eller så’). Att själva syftet med avskrivandet inte ifrågasätts visar att praktiken tas för given och av eleverna uppfattas som en del av skol- eller lektionskulturen.³¹

Med *skriva eget* avser vi elevernas självständiga skrivande. Exempel på sådana texter i materialet är längre narrativa fiktionstexter, olika typer av tidningstexter och essäsvår. Genomgången av material från de utvalda ämnena modersmål och litteratur, historia, samhällslära, geografi, hälsokunskap och religion ger vid handen att en överväldigande majoritet av de texter som elever producerar (och alltså inte reproducerar) kommer till under lektioner i modersmål och litteratur, något som får stöd i ett flertal tidigare undersökningar.³²

I vår analys av samtal om skrivande begränsar vi oss till muntliga samtal som förs i omedelbar förbindelse med skrivaktiviteter, både då eleverna skriver av och då de skriver egen text. Vi analyserar både samtal mellan elever och samtal mellan elever och lärare. Största delen av de samtal som äger rum i samband med att eleverna skriver av är relaterade till ämnesinnehållet, vilket för det mesta betyder

till läxa är bekant och tas för givet av eleverna, och behöver därför inte heller motiveras särskilt då skrivandet inleds. Syftet med den avskrivna texten berörs alltså flyktigt i situationen ovan, men oftast görs inte ens det.

Inte heller inom praktiken *skriva eget* är det vanligt att syftet med texten, dess mottagare eller annat relevant för det tänkta sammanhanget topikaliseras, vilket kan te sig förvånande. Följande typer av samtal på denna nivå har ändå identifierats (exemplen 2, 3 och 4).

Exempel 2 utspelar sig i början av en lektion då eleverna muntligt ska presentera texter de har skrivit om specifika områden inom ämnet.

(2) bygga upp ett längre svar

- 01 lärare: förra gången så fick ni de hä: uppgiftspapprena (1,0) dela in er
02 i grupper (.) å ida ska vi gå igenom dem (.) varför va de ni
03 gjorde de här? (1,0) va va idén me de?
04 (2,0)
05 Lena: att liksom förstå lite av den här (0,5) grejen som vi har
06 nu (4,0)
07 lärare: javisst att förstå lite den hä grejen men saken va ju den också att
08 (.) för att ni ska förstå hur man bygger upp ett längre svar (.)
09 att ni undersöker delarna i den här (.) eftersom jag i provet
10 kommer att kräva (.) att ni berättar svare (.) int bara att ni svarar
11 på frågan utan att ni skriver de sen i de hä som essäsvar eller
12 berättande form (.) ja jonas
13 Jonas: får ja (sen) gå till hälsosystemen å ta en
14 huvuvärkstablett

I stället för att enbart gå genom uppgifterna tar läraren först upp idén med uppgiften (rad 2–3): *varför va det ni gjorde det här? va va idén med de?* Lärarens fråga indikerar att syftet med uppgiften är något som har diskuterats tidigare, något eleverna förväntas känna till. Tanken med uppgiften är alltså att eleverna ska få en övning i att bygga upp ett längre svar, ett *essäsvar*, där man förväntas *berätta*, inte enbart *svara* på en fråga – alla dessa beskrivningar av texten betonar läraren. Det betyder att skrivandet relateras till elevernas möjligheter att utveckla sin kompetens inom en viss genre. Och den specifika genre eleverna har fått till uppgift att producera relateras till bedömning. Eleverna behöver kunna skriva i en förväntad form för att visa upp sina ämnesmässiga kunskaper.³⁴ Även om det i lärarens kommentar till uppgiften ingår en del substans, ges ändå inga konkreta ramar och inget stöd för ett *essäsvar* under lektionen.³⁵

En tredje typ av motiv för skrivande illustreras av ett samtal under en modersmålslektion där eleverna har till uppgift att skriva fiktiva

berättelser. En elev, Elmeri, har under en längre stund tillsammans med en klasskamrat och läraren funderat på vad ordet *maahanmuuttovirasto* ('migrationsverk') kan vara på svenska.³⁶

(3) det är ju därför du skriver

- 21 Henrik: du kan ju sätta de där maahanmuuttovirasto på
22 [finska
23 lärare: [nej de kan du [verkligen inte
24 Elmeri: [nej de na-]
25 Manda: ((skrattar))
26 Lisa: ((skrattar))
27 lärare: de e ju därför du skriver för att lära dig dom
28 här ordena Elmeri
29 Elmeri: va betyder maahanmuuttovirasto på svenska?

Samtalet om den svenska motsvarigheten till *maahanmuuttovirasto* har pågått en stund då Henrik kommer med förslaget att lägga in ett finskt ord i texten. Läraren, som just då är upptagen av ett samtal med Lisa och Manda, blandar sig snabbt i samtalet med pojkarna. Att hon rentav avbryter Henrik, använder sig av en förstärkning som *verkligen* och att Manda och Lisa skrattar till, visar att idén att använda finska ord i texten är normbrytande. Dessutom kompletterar läraren med motivering: *de e ju därför du skriver för att lära dig dom här ordena* (rad 27 och 28). Syftet med elevernas skrivande blir alltså att utvidga ordförrådet. Som vi senare i kapitlet kommer att visa utgörs majoriteten av samtalen om elevernas texter av samtal där eleverna letar efter lämpliga svenska ord. Ändå är det ytterst sällan ordsökningen lyfts upp till en metanivå som ovan.

Flera skrivforskare har påpekat att skolans texter ofta saknar sammanhang och autentiska läsare; de blir snarare ett slags diffusa skoltexter.³⁷ Detta innebär bland annat att det blir mer utmanande för eleven att rikta och anpassa sin text – och det blir även svårare för läraren att stödja skrivandet. Texten som diskuteras i exempel 4 ingår däremot i ett sammanhang där modalitet och mottagare är givna. Det är fråga om texter som klassen ska bidra med till en lokaltidning. Att ha kunskap om en texts (tänkta) sammanhang är relaterat till att känna till syftet med texten. I vårt sista utdrag inom denna grupp av samtal som handlar om globala textnivåer berörs ändå textens sammanhang mer än dess syfte. Motivet bakom skrivandet som lyfts fram av läraren förskjuts sålunda från orsaken till skrivandet till orsaken att skriva på ett visst sätt.

(4) bara de blir läsligt

- 01 lärare: hur e de me texten (1,5)
02 Klas: ja håller på
03 lärare: att de int blir bara bild (.) nå- så- de: bra (.)
04 ska de va på de där sätte- att när (1,5) tänker du
05 lägga bilden ändå (.) h- ska den vara där under
06 Klas: ja
07 lärare: okej
08 Klas: de ska va så [()
09 lärare: [jå bara de blir läsligt å såvidare
10 [man måst]
11 Klas: [jå] de e ju läsligt [(så här)]
12 lärare: [<som> journalist
13 tänka på saken (.) jå de där ser ju bra ut
14 Klas: ja

I exemplet frågar läraren om bildens placering i texten i relation till läsligheten och påpekar att *man måst som journalist tänka på saken* (rad 10, 12 och 13). Samtalet berör då implicit textens syfte; den ska fungera som tidningstext där mottagarna är tidningsläsare som ska kunna läsa texten. Samtalet gäller alltså textens tänkta sammanhang som konkretiseras i strukturen, dvs. hur bild och text ska vara i balans och samverka, så att inte läsligheten påverkas negativt.

Vi fortsätter med att granska samtal där textens genre topikaliseras, ett område som ju ligger nära syftet med en text. Inga exempel på samtal om genre hittas under *skriva av*-praktiken, vilket knappast är förvånande med tanke på att dess roll som en lärarstyrd skolpraktik tas för given. Vi ser i stället närmare på ett exempel där eleven Emilia letar efter fakta om cancer på webben. Det är information hon behöver för den fiktiva text hon självständigt jobbar med. *Ja hittar int nåt om cancer* är det första Emilia säger då hon har fått kontakt med läraren. Hon läser upp en del fakta om sjukdomsförloppet, hon stakar sig vid några ord och verkar ha svårt att förstå texten.³⁸

(5) nån sån här berättelse

- 01 Emilia: jag hittar int nå: om cancer
02 lärare: va vill du veta
03 Emilia: nån cancerform för nån som e femton år gammal
04 Emilia: de står int- de står bara någån latinska namn som e krabba
05 eller kräfta
06 lärare: mm
07 Emilia: och e- epidemi (0,5) olo- mi-
08 lärare: hur e de med symptomen då (.) de vill säga då-hur de blir
09 när man får det
10 Emilia: (2,0) de e ju bara nå när att cellerna blir dåliga å

- 11 blablabla så sprids de [(ha läst de)
 12 lärare: [mm ja
 13 Emilia: ska ja ge en sån där åt Oskari (.) han stör
 14 lärare: ((skrattar))
 15 Emilia: han pickar mig hela tiden
 16 lärare: men du- om du sku hitta nån sån här berättelse där nån
 17 berättar så sku de ju vara lättare (.) nån som beskriver
 18 (1,0) [hu de e
 19 Emilia: [mja- (1,5) men e- int en 15-åring kan int få
 20 bröstcancer
 21 Oskari: visst
 22 Emilia: nä
 23 lärare: nå man kan ju ha va kan dom ha för typer av cancer-
 24 Oskari: man kan typ- kan [man int ha-
 25 Emilia: [bröstcancer e för 50-åriga oppåt
 26 lärare: nå no kan man få- yngre också
 27 Emilia: men största delen e de no
 28 Oskari: ja men no kan de finnas *rare*³⁹ fall så no kan man få till
 29 exempel [(hudcancer) eller lungcancer
 30 lärare: [nå va heter de här leukemi (.) alltså blodcancer
 31 kan man ju få (.) kolla på leukemi
 32 Emilia: (1,0) de e liian- de e för (.) vaiva
besvär
 33 Oskari: (1,5) de e för- (skrattar)
 34 lärare: e de för vaiva (.) sa du så? va (.) sa du så
besvär
 35 Oskari: Emilia kaikki canserit oo aika vaivoja
alla cancerformer e nog ganska besvärliga
 36 Emilia: (ja tycker de här e no)
 37 lärare: mm (2,0) bara så du får en beskrivning (4,0) de e lättare
 38 om du har det på svenska förstås
 39 Emilia: (1,5) men jag kan ja kan ändra språk⁴⁰

För att hjälpa Emilia säger läraren *men om du sku hitta nån sån här berättelse där nån berättar (.) nån som beskriver hur de e* (rad 16, 17 och 18). Hen lyfter därmed fram en genre liknande den som Emilia arbetar med, dvs. en narrativ text med en berättare. Berättarperspektivet anses alltså kunna stödja elevens utveckling av den egna berättelsen, och läraren ger därmed elevens strategi, att använda nätet, en klarare riktning. Läraren relaterar också språket i den text som Emilia läser till den text som hon ska skriva: *de e lättare om du har det på svenska förstås* (rad 37 och 38). Skolspråket svenska lyfts alltså inte fram av något principiellt skäl, utan i syfte att stödja skrivprocessen. Att lära sig skriva och att utvecklas som skribent är, inom aktuella skrivteorier, aktiviteter knutna till ett större socialt och kulturellt sammanhang. Just i detta sammanhang innebär det t.ex. att dra nytta av nätet och där kunna läsa texter på olika språk.⁴¹

I exemplet ovan talar läraren om *nån sån här berättelse*. Våra observationer tyder på att det generellt inte är speciellt vanligt att benämna de (få) texter som skrivs, och att benämmandet, då det görs, inte är genomtänkt från lärarens sida, vilket kan leda till oklarhet för eleverna. Ett exempel på detta är från en lektion i ett realämne där eleverna får som hemuppgift att skriva en text som läraren kallar rapport. Det blir uppenbart att alla elever inte har helt klart för sig vilken typ av text som förväntas. På en elevs fråga om *det ska vara fakta*, svarar läraren att det ska vara fakta utgående från erfarenheter eller nätet. Senare säger läraren: *Se det som en liten modersmålsuppsats*.⁴² Samtalet demonstrerar den förvirring som kan uppstå då texter saknar den stödjande kontext som anger och motiverar genre, idé och olika textuella drag. Då texttypen klargörs och benämns är det också lättare att lyfta fram de genretypiska dragen för texten.

2.5.2 Samtal om textens strukturella nivå

På en mellannivå i skrivtriangeln (se figur 2.1) ligger frågor om struktur. Detta är ett område som också är relaterat till de nivåer som behandlats ovan. Att utvecklas som skribent innefattar också att öka sin kännedom om olika konventioner som är relaterade till form, däribland till textens struktur. I vilken mån lyfts strukturen fram i klassrummet? Under reproducerande skrivaktiviteter kan oklarheter i de texter som eleverna skriver leda till diskussioner om struktur. Det händer att eleverna behöver göra klart för sig hur olika rubriker nivåmässigt förhåller sig till varandra. Då läraren vid ett tillfälle svarar *nå underrubrik, därför att de här e (.) en (.) en egen sak*, antyder hen att rubrik och struktur är relaterade till innehåll. Det är även en lärarkommentar som, trots att den är kort, kan ha en skrivstödjande funktion.

Då eleverna skriver egna texter får frågor om struktur och form mycket utrymme. Detta är fallet speciellt när eleverna skriver på dator och skärmarna gör texten mer överskådlig. Placeringen av text och bild var en av de frågor som berördes i exempel 4 (*bara de blir läsligt*), då eleven även pekade på skärmen för att förstärka sin åsikt. Rubriker, styckeindelning, typsnitt och radmellanrum diskuteras ofta i relation till instruktioner eleverna har fått tidigare. Samtalen om struktur är då konkret förankrade i den aktuella texten, som i exempel 6 där Freja under en modersmålslektion skriver en längre fiktiv text.

(6) nytt stycke efter att man ha vari i duschen

- 01 Freja: ska man ha nytt stycke om man då- ja om man börjar prata
02 efter att man ha vari i duschen? (1,5) att hon tar en
03 dusch (.) å sen hur ska de sen ta-
04 lärare: -efter att hon kommer därifrån?
05 Freja: ja
06 lärare: ja ja nytt styck- då e de liksom ny (.) ny miljö redan
07 Freja: ska det vara sånt där stycke eller sånt där

I detta utdrag tar läraren inledningsvis fasta på elevens beskrivning av problemet, dvs. om styckeindelning är aktuell då berättelsens *hon* kommer från duschen. Men sedan lyfter läraren frågan till en mer allmän strateginivå och relaterar frågan om nytt stycke till en *ny miljö* (rad 6). Freja tar ändå inte fasta på den kommentaren, utan går vidare till att diskutera själva formatet för nytt stycke.

Vid ett annat tillfälle tar några elever upp frågan om hur dialog ska uttryckas, en fråga som återkommer i några elev-lärarsamtal under samma lektion. Läraren svarar *så är det egentligen men jag har int varit så noga med dom här* [texterna]. Svaret tyder på att normkraven är specifika just för den aktuella uppgiften – och att det är lärarens bedömning och värdering av kraven som styr, inte elevernas utveckling som skribenter på längre sikt. Frågan lyfts inte heller till ett mer allmänt plan, vilket kunde ge eleverna strategier för framtida skrivande.

I ett annat samtal om dialogåtergivning gör en elev en intertextuell koppling och relaterar till böcker hon har läst. Samtalet gäller arbete med en längre narrativ text då Linn frågar *måst man måst man ha dialogen liksom där i mitten av texten eller måst de va: vet du så där skilt där nere?* (1,5) *för ja ha läst många böcker som-*. Läraren har svårigheter att förstå vad Linn avser med *i mitten av texten* och *skilt där nere*, vilket leder till att Linn vill att läraren ska komma och se på texten på hennes dator. Läraren ger då henne följande råd:

(7) för ja ha läst många böcker

- 01 lärare: ja föreslår nog att du sku sätta de så där skilt att man
02 ser vem som säger vad (1,0) å ibland har de de om det är
03 citattecken men allt- om det e talstreck så e de så där-
04 Linn: fast ja ha läst no såna böcker som har-
05 lärare: ja: ja har nog också läst (.) men de ha v- också vari
06 talstreck ha de vari me talstreck-
07 Linn: ja
08 lärare: i mitten?
09 Linn: ja
10 lärare: (2,5) men de där se- de e mycke tydligare på de där sätte

- 11 Linn: °okej°
12 lärare: ja (2,0) men de gör ju ingenting texten blir ju bara
13 längre på det sättet
14 Linn: ja men när (1,0) de tar så länge att ()⁴³

De krav som eleven uppfattar att skoluppgiften ställer – att *ha dialogen liksom där i mitten av texten* – läggs mot erfarenheter från egen läsning – *fö ja ha läst många böcker*. Då texttyperna är liknande, narrativer, är jämförelsen med lästa böcker logisk och den görs av både eleven och läraren. Läraren *har nog också läst* (rad 5), men blir ändå inte övertygad om Linns erfarenheter av texter där tankstreck används i mitten. Tveksamheten är synlig i kommentaren om egen läsning, den upprepade frågan och den långa pausen (rad 8 och 10). Slutligen motiverar läraren användningen av talstreck på ny rad med *de e mycke tydligare på de där sättet* (rad 10). Som helhet visar det långa samtalet – här sammanfattat och återgivet enbart med ett kortare utdrag – att Linn är osäker på formen, att hon känner till att det finns konventioner som behöver följas, att hon genom böcker hon har läst har erfarenheter av hur anföring kan uttryckas och att läraren räknar med att Linn känner till begrepp som talstreck och citattecken. Sammanfattningsvis har läraren och Linn svårt att nå ömsesidig förståelse, och när Linn inte låter nöjd (hennes svaga okej, rad 11), kommenterar läraren att den ändring hon föreslår gör texten längre – vilket uppenbarligen ska förstås som ett slags tröst. Den slutsats som tydligast framgår av analysen av samtal om textens strukturella nivå är nödvändigheten att nå en balans mellan behovet att diskutera elevernas aktuella texter och möjligheten att föra upp samtalet till en mer generell strategisk nivå – en balans som både lärare och elever behöver förhålla sig till.

2.5.3 Samtal om textens lexikala nivå

Vi har delat upp de samtal om skrivande som berör den lexikala nivån i två grupper. Först redogör vi för samtal som berör *ordval och ordbruk*, därefter diskuterar vi *ordsökningssamtal*, dvs. samtal där eleverna försöker komma fram till ett för sammanhanget lämpligt svenskt ord.

Gruppen ordval och ordbruk illustreras av tre exempel. Den första situationen är från en lektion där eleverna skriver av korta fakta om Gustav Vasa. Texten som kopieras har läraren projicerat på väggen,

och medan eleverna skriver tar läraren upp delar av innehållet till diskussion. Det är mindre vanligt att ordval, och potentiella alternativ till dem, topikaliseras som nedan:

(8) mana allmogen till uppror

- 01 lärare: *Gustav Vasa far upp till Dalarna för att <mana allmogen>
02 till uppror*⁴⁴ (.) nu har jag använt lite såna här gamla fina
03 ord som man kan liksom lite (.) låta rulla i munnen där
04 (2,0) att mana nån att göra nånting va gör man då?
05 Siiri: (0,5) man uppmanar
06 lärare: upp-manar (.) just de man får nån att liksom ma-man intalar
07 nu nånting att dom ska göra nånting (.) göra på ett visst sätt
08 va e allmogen då? (2,5) gammalt fint [ord
09 Vilma: [att man är mogen?
10 lärare: (0,5) att man e mogen (0,5) ja-a
11 Sanna: (0,5) att man e=
12 lärare: =har Nea nån tanke?
13 Nea: <e de liksom: (1,0) så där> folke som bodde i de
14 där lande?
15 lärare: ja (.) ida sku vi säga folket (.) uppmanar folket (.)
16 va menar man me folket då menar man adelsmän å
17 prinsessor (.) n[ä
18 Sampo: [nä
19 lärare: man menar vanliga människor (.) eller hur?
20 (2,0) alla (1,5) allmogen (1,0) alla (.) alla
21 möjliga (1,5) mixed (1,0) en mixed ryhmä

*blandad grupp*⁴⁵

Läraren har i sin text använt sig av så kallat skolrelaterat språk i förhållande till vardagsspråk: *mana allmogen*. Som vi tidigare konstaterat öppnar lärare ofta upp innehållet i de texter som eleverna förväntas skriva av. I denna sekvens topikaliseras även själva språket: *nu har jag använt lite såna här gamla fina ord som man kan liksom lite låta lite rulla i munnen där* (rad 2–3). Läraren kontextualiserar orden genom att placera dem i tid och involverar därefter eleverna i ett samtal om uttryckets betydelse, de två orden vart och ett för sig. Den utveckling och fördjupning läraren gör ger ett intryck av att hen är mån om att eleverna ska förstå ordet *allmoge* i sitt sammanhang. Kommentaren kan också tänkas uppmuntra till språklig medvetenhet, särskilt gällande nyanser.

Något senare, under det fortsatta avskrivandet, riktar en elev själv uppmärksamheten mot språket. Han vill byta ut *kung*, som det står i lärarens anteckningar, mot *konung*:

(9) får ja skriva konung

01 lärare: här e sista punkten (.) *Vasa väljs till kung 1523* (2,0)
02 så nu behöver ja inte gissa de heller mera
03 elever: ((*antecknar*))
04 Rasmus: får man skriva konung? ((*konung med sverigesvenskt uttal*))
05 Rasmus: (2,0) >kan man?<
06 lärare: (1,0) sku du vilja skriva konung? ((*härmar Rasmus uttal*))
07 Rasmus: ja
08 lärare: ja de får du göra (1,0) konung e också ett gammal fint namn
09 (0,5) fint ord

Rasmus kopplar textens *kung* till synonymen *konung* och uttalar det senare med ett avvikande, sverigesvenskt uttal, vilket ytterligare markerar ordet (rad 4). Läraren härmar vänligt hans uttal och ger honom tillåtelse att använda *konung* i stället för *kung*. Att Rasmus över huvud taget ställer frågan indikerar att han när han kopierar blir inspirerad av stilen i den skrivna texten. Han visar med sin kommentar upp en metaspråklig medvetenhet tillika med en språklig experimentlusta.

Språkliga reflektioner initierade av eleverna medan de skriver av lärarens text förekommer ändå sällan. Då eleverna skriver egna texter är de elevinitierade reflektionerna kring ordval klart fler. I följande samtal diskuterar Tove ifall hon ska använda ordet *doktor* eller *läkare* i sin fiktiva text. Först vänder hon sig till klasskompisen Nea som sitter bakom henne, och en stund senare tar hon upp frågan med läraren.

(10) doktor låter sådär mera gammaldags

01 Tove: Nea (.) doktor eller lä- läkare (.) vilket låter bättre?
02 Nea: läkare (2,0)
03 Tove: () ringa doktor eller ringa läkare (1,5)
04 Nea: ja vet int doktor låter sådär mera gammaldags
05 Tove: okej då skriver ja doktor

På Toves kortfattade fråga svarar Nea snabbt *läkare*. Tove blir ändå inte övertygad av Neas svar, vilket både pausen och den omformulerade frågan tyder på. Nu lägger hon in de alternativ hon funderar på i ett sammanhang. Nea funderar ytterligare en stund och tar in ett argument i sin kommentar, *doktor låter sådär mera gammaldags* (rad 4), vilket avgör saken för Toves del och hon väljer alternativet *doktor*. Då Tove direkt efteråt vänder sig till läraren har hon uppenbarligen insett att ordvalet inte kommer att fungera så väl i ett annat sammanhang, nämligen i sammansättningen *dokortid*:

(11) läkar eller doktor

21 lärare: hahahah (.) Tove du sku fråga
22 Tove: ja att när ja (får vet du ja fick nu) att läkar eller doktor så satt
23 ja doktor (.) men sen när ja satt (.) att nästa da så kom att hon
24 had-
25 lärare: (1,0) läkart[id
26 Tove: [läkartid (.) men så (.) om man
27 tänker att-
28 lärare: man säger int dokortid int
29 Tove: ((skrattar))
30 lärare: nää ((leende)) (.) läkartid

I det här samtalet är Toves strategi liknande som i det föregående, hon prövar ordet i ett sammanhang. Men lärarens kommentar skiljer sig från klasskamratens: läraren ger inget motiv till sin rekommendation. Hen fastslår enbart, mycket bestämt, vilket alternativ som är det rätta. Bestämmdheten är synlig både i uttrycken hen använder (*man säger int dokortid int*, rad 28), de avbrott hen gör och den upp-
rening hen gör av uttrycket.

Lärares tid för enskilda elevsamtal är begränsad och snabba beslut ska tas på kort tid. På ett mer principiellt plan är det ändå intressant att peka på de möjligheter till språkdiskussioner som öppnas i elevernas arbete med egna texter. Vårt material vittnar om att de situationer då eleverna skriver egna texter innehåller en betydande mängd samtal som rör sig på den lexikala nivån. Flera av dessa är situationer då eleverna letar efter lämpliga svenska ord som de redan behärskar på finska. Dessa samtal diskuteras under vår andra fokusfråga om användningen av andra språk i samtalen om texter (i avsnitt 2.6).

2.5.4 Samtal om textens ortografiska nivå

I skrivtriangeln (se figur 2.1) ligger ortografi, dvs. stavning, på den mest lokala textnivån. Kan stavning aktualiseras vid avskrivningsaktiviteter? Det händer inte ofta, men ett exempel är då en elev kommenterar rubriken *Gustav Wasa* genom att fråga om inte Gustav skrivs med *f* (Gustaf).

(12) Gustav me f

01 Niklas: hej (.) skriver int man Gustav me f?
02 lärare: (1,0) de [gör man ibland ja]
03 Niklas: [Gustaf]
04 Niklas: men int i de hä falle?

05 lärare: nå du får skriva de (.) om du vill (1,0) men ja skriver de så här⁴⁶
06 (.) Wa-wasa kan man också skriva me enkelt v

Lärarens öppna svar uttrycker visserligen att namn kan stavas på olika sätt, vilket ju är riktigt. Däremot stöder inte svaret elevernas lärande ifråga om den gängse stavningen av Gustav Vasas namn, om variationen i fråga om stavning av namn eller det faktum att individer i dag vanligen stavar sitt namn på ett konsekvent sätt.

Då elever skriver digitala texter finns sällan behov att kommentera stavningen, förutsatt att eleverna har möjlighet att använda stavningskontrollen som en resurs och också väljer att göra det. Att diskussioner om stavning ändå kan uppstå framgår längre fram av exempel 18.

2.6 Hur används andra språk i samtal om skrivande?

Den andra frågan vi ställer gäller hur andra språk än skolspråket svenska används i elevernas samtal om skrivande. Analysen visar att andra språk främst fungerar som utgångspunkt då eleverna letar efter ett svenskt ord. Det är i huvudsak eleverna själva som initierar sådana samtal, och det sker främst när de skriver egna texter. Då aktiverar och topikaliserar de sitt ordförråd. Vanligast är att eleverna vänder sig till varandra eller till läraren för att fråga om den svenska motsvarigheten till ett finskt eller engelskt ord. Vi diskuterar detta fenomen med hjälp av tre exempel. I det första behöver Tomas en svensk motsvarighet till det finska uttrycket *on tullut meidän tietoisuuteemme* ('det har kommit till vår kännedom').

(13) till vårt medvetande

01 Tomas: hej
02 lärare: ja Tomas
03 Tomas: ja alltså e MEDVETANDE (.) liksom så där m- liksom
04 till vårt liksom medvetande (.) liksom meidän
vår
05 tietoisuuteemme
kännedom
06 elev: (1,5) häh
07 lärare: va menar du nu (.) allts-
08 Tomas: nå liksom (.) de ha kommit- se on [tullut meidän
det har kommit till vår
09 lärare: [°ids int skrika°
10 Tomas: TIETOISUUT[EMME
kännedom
11 lärare: [sch:::

04 Vera: så sa Klara också ska ja skriva #sedan till Ada och
 05 spendera kvällen# ((grimaserar))
 06 Mia: (1,5) sedan <till Ada och- >
 07 Vera: (1,0) #<fira kvällen>#⁴⁷

Att Vera demonstrativt lägger in uttrycket i ett sammanhang och förvränger rösten förstår vi som en strategi hon använder för att få Mia att uppfatta hur främmande eller fel uttrycket låter. Vera uppfattar helt klart att *spendera kvällen* inte är gångbart. Hon prövar med *fira kvällen* och signalerar avståndstagande med en ännu mer förställd röst (rad 7). Mia vill nu höra hela sammanhanget. Vera läser lika distanserat och de konstruerar tillsammans ett nytt uttryck, *fortsätta med firandet på efterfest*:

08 Mia: (1,0) va ska du skriva liksom säg de sådär hela juttun
historien
 09 Vera: nå *>Ada hade också bjudit några andra vänner till
 10 restaurangen< och sedan till Ada och*-
 11 Mia: (1,0) och fortsätta med-
 12 Vera: (0,5) fi[irandet ((skrattar))
 13 Mia: [firande ((skrattar))
 14 Vera: (2,0) på efterfest
 15 Mia: (1,0) ja på efterfest ()
 16 Vera: (1,0) jah
 17 (6,0)
 18 Vera: ja berättar om nån 40-årig kvinna här (0,5) visste ni de

Parallellt med att Vera och Mia tillsammans prövar sig fram för att hitta ett lämpligt uttryck för de berättelsen vidare. Veras kommentar om att hon skriver om en *40-årig kvinna* förstärker bilden av elever som är medvetna om stilistiska skillnader då de överväger om ett uttryck som *firande på efterfest* är lämpligt i sammanhanget.⁴⁸ Finskan fungerar i detta samtal (liksom i exempel 13) som en gemensam referens i det metaspråkliga samtal som här förs enbart mellan eleverna. Vi vill också lyfta fram den medvetenhet som eleverna uppvisar både ifråga om nyansskillnader och om kontextens betydelse för ordvalet. Samtalet illustrerar överlag de möjligheter till språkliga överväganden som elevernas samtal om texter erbjuder.

I jakten på lämpliga svenska ord används förutom finska även nätet och tryckta ordböcker. Oväntade problem kan ändå uppstå om benämningen man letar efter inte är densamma i Finland som i Sverige.⁴⁹ Ett sådant problem uppstår i exempel 15.

(15) Mikä on maahanmuuttovirasto

- 01 Elmeri: mikä on maahanmuuttovirasto
02 *va e migrationsverk?*
03 Henrik: (1,5) ö:h (1,5) mun pitäis tietää sen öh-
04 *ja borde veta de*
05 elever: ()
06 Henrik: toi sana (.) no venaa venaa-
07 *de där orde (.) nå vänta vänta*
08 Elmeri: (1,0) hej Lärare
09 lärare: jä-ä
10 Elmeri: de där () vet du va maahanmuuttovirasto e på svenska
11 lärare: (3,5) nå nån myndighet va sku de nu kunna vara
12 Henrik: ja kan [snart int sitta å
13 Elmeri: [()
14 Theo: hej hej va: e sytkäri på svenska
15 *tändare*
16 elever: tän-tändare (.) aah
17 Elmeri: maahanmuuttovirasto okej alltså
18 lärare: immigration men int finns de väl någã
19 immigrationsmyndigheter i Finland

Denna inledande del av samtalet⁵⁰ visar dels hur elever, liksom i föregående exempel, ofta tar stöd av varandra då de saknar ett svenskt ord, dels hur de verkligen aktivt vill kunna hjälpa varandra. Samtalet visar också att eleverna är vana vid att snabbt få svar av läraren. Då läraren inte genast kommer på ett svenskt ord föreslår Henrik att Elmeri ska skriva på finska. Denna del av samtalet finns återgivet som exempel 3 tidigare i kapitlet. Intressant är Elmeris sätt att formulera frågan (rad 10). Han signalerar att han inte tar för givet att läraren sitter inne med svaret. Han anar tydligen att frågan är svår. Att det faktiskt inte är helt lätt att hitta den svenska termen bekräftas av lärarens tveksamhet. Hen försöker först med en direkt översättning på samma sätt som Vera och Mia i exempel 14 *spenderar kväll*.

(16) va betyder maahanmuuttovirasto

- 31 Elmeri: va betyder maahanmuuttovirasto på svenska
32 lärare: å du ska int vara så där otåli dom där orden kommer nog kanske
33 i sinom tid å int hoppar dom så där på näsan på några sekunder
34 Elmeri: (4,0) invand[ra]verk
35 Henrik: [(hu kom de där)
36 lärare: invandrarverk de e: de svenskt de
37 Elmeri: jä=
38 lärare: =ja vet int va vi har i- va [de heter här]
39 Elmeri: [<kiitos>]
 tack
40 lärare: ja kan ja kan kolla om en stund där Elmeri där på näte
41 Elmeri: ne men ja hitta de ren

42 lärare: ja men de de: i Sv[erige
43 Henrik: [va invandrar-
44 Elmeri: *invandrarverk eller statens invandrarverk*
45 lärare: kan de heta så i Finland också va (.) ja tycker att de
46 låter så svenskt (.) alltså rikssvenskt

Att läraren tänker högt blir samtidigt en demonstration av en strategi, kompletterad och förstärkt av kommentarerna om att man behöver tålmod då man inte genast hittar ett lämpligt ord. Andra strategier som används i klassen är att slå upp i en ordbok. Det är med hjälp av ordboken Elmeri sedan kommer fram till *invandrarverk* (rad 44).⁵¹ Uppenbarligen är det så att enbart läraren förväntas använda nätet. Genom lärarens kommentarer och sätt att förhålla sig i situationen har eleverna större möjlighet att utveckla sin förståelse av hur de kan och förväntas agera då de saknar ett svenskt ord. Att denna strategi explicit diskuteras, inte bara genomförs, stöder också på längre sikt elevernas lärande.

Vi fortsätter nu med att analysera ett annat sätt att använda andra språk som resurs i samtal om skrivande. Vi inleder med en *skriva av*-situation som börjar med att läraren projicerar en bild med rubriken *Lag* på väggen. Även om samtalet inte berör skrivandet i sig, utan närmast är en språklig och innehållslig kommentar, menar vi att den är relevant. Liksom i exemplen 8 och 9 visar samtalsutdraget i exempel 17 på potentialen i att lärare och elever riktar fokus mot en gemensam text som ska reproduceras i elevernas häften.

(17) på finska laki engelska law

01 lärare: vad menas med lag?
02 elever: ()
03 lärare: på finska- ja dehä kan ni skriva opp (.) vad menas med lag
04 (.) på finska laki engelska law (14,5)
05 lärare: de här e nu så att de inte missförstås att lag (.) lag som joukkue
06 Samuel: hö hö
07 lärare: så vad menas med lag? (.) va e lag?

Situationer som denna, där det är läraren som använder sig av mer än ett språk i samtal som berör skrivande eller i klassrumssamtal överlag, är ovanliga i vårt material. Orsaken till att läraren här kontrasterar finska och engelska med svenska är att hen vill visa vilket av de två svenska orden *lag* (fotbollslag eller lagstiftning) som hen syftar på med frågan *Va menas med lag?* (rad 1). I en klass där elevernas språkliga bakgrund varierar vill läraren säkerställa att alla verkligen

förstår vad *lag* står för i detta sammanhang. Temat för lektionen är nytt; ämnet är lagstiftning.

Genom att läraren ger eleverna de motsvarande finska och engelska orden förtydligar hen vilkendera av de svenska homonymerna som här avses. Möjligheten att någon elev uppmärksammar att det är fråga om ett homonympar och därmed stärks i sin språkliga medvetenhet finns också.

Att arbeta med texter vid en skärm, där alla ser det som skrivs, öppnar för diskussioner om texterna, både mellan elever och lärare och mellan elever. Vi kan också anta att de möjligheter till smidig textbearbetning som datorn ger triggat eleverna till fler samtal om sina texter.⁵²

(18) pratade vildt

- 01 Vera: kan man säga att att nån pratade vildt? (.) liksom
02 hu skrivs villdt att de int blir liksom vilt liksom
03 Nina: (0,5) °ja vet int°
04 Vera: [<vildt>
05 [((skriver))
06 Vera: (7,0) de e vil- (.) hu skrivs vilt (.) Lea (2,0) Lea (.)
07 hu skrivs vilt?
08 Lea: va?
09 Vera: hu skrivs vildt liksom sån dän (0,5) villt liksom
10 Sofia: ve i: ell te
11 Lea: vilkendera [om du gör någo vilt eller
12 Vera: [liksom liksom (.) att man gör någo
13 vilt
14 Vera: e de me (.) e de me två el: (1,0) ett ell
15 Sofia: ve i: ell te
16 Lea: (1,5) va e vildt?
17 Vera: (3,0) <men de:> viilldt
18 Sofia: villdt e de som såndär riistaa sån dä:?
19 Vera: nåä (.) med två ell e typ <riist-> (.) men vill villdt
20 e int någä- ((skrattar))

I samband med analyserna av samtal om stavning hänvisade vi till samtalet i exempel 18. Varför eleven inte låter datorns stavningskontroll hjälpa henne vet vi inte. Det är tydligen fortfarande nödvändigt för lärarna att uppmärksamma eleverna på till synes självklara funktioner som stavningskontroll och på olika typer av elektroniska ordböcker som det digitala skrivandet erbjuder.

Det vi vill lyfta fram i exempel 18 är hur elevernas andra språk, finskan, används som resurs. Det är finska Vera tar till då hon behöver klargöra vilket ord hon syftar på. Hon är osäker på stavningen av ordet *vilt* och ber sina klasskamrater om hjälp. Men de är osäkra

på vilket ord hon syftar på. Syftar hon på adverbet *vilt* (av adjektivet *vild*) eller på substantivet *vilt*, dvs. *villebråd*? Uppenbarligen antar åtminstone Lea att orden ska stavas olika, medan Sofia tar hjälp av finskans *riista* ('villebråd' eller 'vilt') för att komma vidare.⁵³ Intressant är att Sofia säger *sån där* framför det finska ordet, vilket kan uppfattas som en markering i förhållande till att använda finska (rad 18).⁵⁴

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att användningen av andra språk i samtalen om skrivande till övervägande del förekommer i situationer där elever ger uttryck för en lexikal brist. Att då gå via det andra gemensamma språket, finskan, är en smidig möjlighet. Vi kan även konstatera att majoriteten av dessa samtal äger rum i situationer där eleverna skriver egna texter, vilket i praktiken oftast sker inom modersmålsundervisningen. Slutligen noterar vi att dessa samtal i de allra flesta fall initieras av eleverna. Finskan är ett gemensamt och för eleverna logiskt hjälpmedel att ta till då deras svenska inte räcker till. Det betyder att finskan (och i viss mån engelskan) fungerar som en resurs vid två typer av metaspråkliga samtal: dels då eleven upplever en lexikal brist, dels som kontrastering då elever och lärare förtydligar det ord som diskuteras.

2.7 Samtal om skrivande – att öppna för möjligheterna

Vi inleder vår sammanfattande diskussion med att konstatera att det naturligtvis inte har varit möjligt att fånga allt skrivande eller all undervisning om skrivande som sker i skolan. Det är alltså inte en heltäckande bild av skolans skrivande som vi har kunnat ge. Däremot torde det ha framkommit att infallsvinklarna är många, och att analys av samtal om språk i klassrummet bidrar med viktig kunskap om den svenskspråkiga skolan i Finland.

Ett viktigt resultat, som också stämmer överens med tidigare skrivforskning, är att skrivandet i skolan sällan initieras som en social praktik, utan eleverna förväntas arbeta individuellt med sina texter. Individuellt skrivande innebär att de mer djupgående och strategiska samtalen under arbetets gång per automatik blir färre. Skolans intresse för bedömning kan vara en orsak till att det individuella skrivandet fortfarande betonas så starkt, trots att omvärlden runt skolan i så hög grad är präglad av ett kollektivt, interaktivt skrivande.

Samtidigt tillåter ofta klassrumskulturen eleverna att diskutera sina texter gemensamt, även om läraren inte uttryckligen uppmunt-

rar till det. Som våra resultat har visat uppkommer då textsamtal på olika nivåer. Men utan tydliga anvisningar och uttalade strategier kan eleverna inte dra maximal nytta av dylika textsamtal. Även då läraren explicit manar till gemensamt arbete är det sällan som eleverna får direkta instruktioner som gäller skrivprocessen. Vi menar att instruktioner relaterade till genrer, mottagare eller andra ramar kunde stödja elevernas arbete med texten och bidra till deras utveckling som skribenter i ett längre perspektiv. Ju mer uttalat sammanhanget för en text är, desto större är nämligen de didaktiska möjligheterna att konkret och explicit låta genretypiska drag fungera som stöd. Skrivundervisning och arbete med skrivstrategier behöver ges mer utrymme inom skolans olika ämnen.⁵⁵

Även om en del av texterna i materialet produceras digitalt, utnyttjas sällan de möjligheter som tekniken ger t.ex. att lägga bild och ljud till orden. Elevernas texter är alltså i regel endast verbala, inte multimodala. Både inom pedagogisk forskning och i samhällsdebatten diskuteras obalansen mellan den multimodala textvärlden utanför skolan och skolans relativt lineära och traditionella textvärld.⁵⁶ Anpassning och behov av förändring i riktning mot en mer multimodal textvärld kan diskuteras ur två perspektiv. Dels är det många som argumenterar för att skolan behöver förbereda de unga så att de ska kunna hantera den multimodala textvärlden utanför skolan. Dels kan man också se det som att skolans uppgift är att betona det traditionella byggandet av längre textsammanhang.⁵⁷ Inom varje skolämne förväntas eleverna också behärska de för ämnena specifika multimodala utmaningarna.

Då läraren är närvarande och aktiv under hela skrivprocessen är möjligheterna att stödja textproduktionen på dess olika nivåer större, jämfört med om läraren enbart ger respons på en färdig produkt efteråt.⁵⁸ Inför och under själva skrivprocessen är det ändamålsenligt att diskutera textens mer globala nivåer, då dessa ger riktning och mening för arbetet. Då eleverna känner till de krav som gäller för den aktuella genren påverkas även resten av skrivprocessen, speciellt vad gäller struktur och ordval. Det är exempelvis svårt att välja bland olika tänkbara ord om man inte beaktar de stillkrav som genren ställer på en som skribent.

I likhet med vad tidigare undersökningar har visat skriver eleverna i vår studie absolut mest under modersmålslektionerna, och bland texttyperna är de narrativa texterna de vanligaste.⁵⁹ Den traditionella ”uppsatsen” visar sig fortfarande vara den oftast förekommande

texttypen som enligt lärarna är den viktigaste i modersmålsämnet.⁶⁰ Här ser man förmodligen spår av uppsatsens tidigare betydelse i studentexamen. Eftersom undervisning tenderar att påverkas starkt av examensfordringar kan vi ändå, med tanke på de förändringar som den digitala studentexamen kommer att medföra, förvänta oss en långsam utveckling mot en genremässigt större spridning.⁶¹

Det faktum att eleverna skriver så få egna texter i andra ämnen än modersmålet kan kanske delvis relateras till den fortfarande förhållandevis allmänna katederundervisningen. Det är läraren som står för den kunskap som förmedlas till eleverna, vilket innebär att dessa sedan *skriver av*, inte *skriver eget*. Avskrivning förekommer oftast då nytt stoff behandlas som sedan blir läxa till nästa gång. I vårt material har vi ändå inga exempel på situationer där syftet med avskrivningen skulle diskuteras på en djupare nivå; eleverna påminns endast om att det avskrivna blir läxa. Det förekommer inte heller att tillvägagångssättet explicit eller på allvar ifrågasätts av eleverna, vilket tyder på att det är fråga om en given praktik i klassrummet.⁶²

I situationer då eleverna i vårt material skriver av har läraren alltså på förhand sammanfattat ett ämnesinnehåll, ofta från aktuella läromedelsavsnitt. En orsak till att praktiken *skriva av* är så pass utbredd är antagligen att lärare uppfattar att de hjälper eleverna med ämnesstoffet. Avsikten med de sammanfattande anteckningar som läraren tillhandahåller är att hjälpa eleverna att lära sig det aktuella innehållet. Metoden är också relativt tidsbesparande i jämförelse med att eleverna själva skulle göra anteckningar utgående från lärarens föreläsning eller textboken. Att läraren inte delar ut färdiga sammanfattningar till eleverna, vilket ytterligare skulle försnabba stoffbehandlingen, har troligtvis att göra med att avskrivningen av textinnehållet antas stötta elevernas lärande. Anteckningar som delas ut på papper är ett alternativ lärarna inte tar till, och då våra inspelningar gjordes var det var ännu inte en etablerad praktik att överföra materialet elektroniskt till hela klassen. Men den digitala utvecklingen går som bekant snabbt: några år efter att de här analyserade inspelningarna gjordes är elever, via sina smarttelefoner och pekplattor, ständigt uppkopplade, och möjligheterna att dela gemensamma anteckningar och texter kan knappast länge nonchaleras.

Den norska skrivforskaren Dysthe talar om att "göra" anteckningar i stället för att "föra" anteckningar, då det gäller att skriva av text som formulerats på förhand av någon annan.⁶³ Inom det sociokulturella

fältet ses lärandet som en social konstruktion och skrivandet som en social praktik. Detta innebär att skrivprocessen synliggörs genom samtal och övningar med fokus t.ex. på konsten att egenhändigt sammanställa anteckningar. Sådana samtal kunde ha sin givna plats i klassrummet och bidra till att omvandla fler aktiviteter av typen *skriva av* till *skriva eget*. En elev som egenhändigt för anteckningar har redan tagit ett stort steg i processen att förstå ett innehåll och transformera det till en egen text. Då en elev däremot skriver av lärarens sammanfattning är det läraren som gjort det mest krävande processandet av innehållet. Därigenom berövas eleverna en möjlighet till lärande.⁶⁴

Att föra anteckningar – och att skriva för att lära sig – är en utmanande och kunskapsutvecklande aktivitet både för grundskolan och i den fortsatta utbildningen.⁶⁵ Ju fler möjligheter eleven ges att processa ett innehåll och transformera det på olika sätt, desto mer intensivt och effektivt blir dennes lärande. Kedjor bestående av elevernas textbearbetning, egna anteckningar, muntlig interaktion i mindre grupper – och kanske fortsatt gemensamt skrivande – skapar goda möjligheter till både språk- och ämnesutveckling.⁶⁶

De läraranteckningar som eleverna förväntas kopiera kan visst fungera som en god grund för samtal både om ämnet och – som analyserna också visar – om vissa språkfrågor. Dessvärre innebär tempot under lektionerna att avskrivandet förväntas ske samtidigt med samtalen. Detta upplever många elever som utmanande och rentav som bortkastad möda, eftersom de inte lyckas processa och tillgodogöra sig information både via avskrivningen och via det som läraren säger.⁶⁷ Initiativen både till de samtal som berör ämnet och de som handlar om skrivandet eller språket i texten tas oftast av läraren. Har vi kanske här att göra med skrivkulturer som utgör en så ingrodd och oreflektad del av skolvardagen att det är svårt för både lärare och elever att kritiskt förhålla sig till dem?⁶⁸

Mycket språkmedvetet och språkoptimistiskt arbete görs redan i skolorna. Det gäller för både forskare och lärare att bygga vidare på dessa praktiker, för att man i undervisningen ska kunna arbeta ännu mer språkstödande i alla ämnen. Det är allt skäl att använda den tid som verkligen viks för skrivande så systematiskt som möjligt och att säkerställa möjligheten till progression i skrivutvecklingen genom att fortlöpande förstärka och vidareutveckla elevernas strategiska skrivkompetens. Systematiken går ut på att skapa varierande och meningsfulla skrivuppgifter med instruktioner som tydligt moti-

verar uppgiften. För läraren gäller det att ofta återkoppla till sådant som tidigare har behandlats – i synnerhet vad gäller genrekompetens och skrivstrategier – i syfte att stödja eleverna i deras utveckling till mer reflekterande skribenter. Läraren ska ändå inte behöva fungera som en vandrande ordbok eller använda merparten av lektionstiden till att svara på andra frågor som eleverna ställer medan de skriver.

Genom att man i klassen fortgående samtalar om och laborerar med språkliga uttryck görs eleverna medvetna om språkets viktiga roll för lärandet. Också det korta exemplet 9, där en elev frågar om han får skriva *konung*, visar hur samtal om ords stilnivå kan höja elevers språkliga medvetenhet och väcka deras intresse för att experimentera med ord och formuleringar – också i andra ämnen än modersmålet.⁶⁹ Eftersom ämne och språk är så starkt relaterade till varandra innebär fokuserade samtal om texter också i reproducerande skrivaktiviteter att elevernas ämnes- och språkkunskaper stöds parallellt.

Situationer som de som har framgått av exemplen kan ytterligare utnyttjas didaktiskt för att stödja elevernas skrivutveckling – på alla textnivåer. Det finns således stora möjligheter för lärare i alla ämnen att systematiskt bygga upp ett skrivstrategiskt kunnande hos eleverna. Genom att mer explicit fokusera på och samtala om elevernas eget skrivande inom de genrer och texttyper som ingår i alla ämnen, är det möjligt att stödja lärandet i de enskilda ämnena. En ökad språklig medvetenhet och strategisk beredskap hjälper också eleverna att mer effektivt utvidga sin läs- och skrivkompetens för de mångfasetterade krav som dagens skriftsamhälle ställer. Mellan elevernas textvärldar utanför skolan och i skolan finns fortsättningsvis en klyfta.⁷⁰ Oberoende av om man ser risker i att elever blandar in konventioner från vardagens genrer och texttyper i skolans texter är det allt skäl att betona genremedvetenhet i skolan.

Slutligen vill vi diskutera betydelsen av de ordsökningssamtal som har visat sig vara högfrekventa i vårt material. Vad beträffar det språkliga utgångsläget, dvs. att elevernas språk inte alltid räcker till, påminner situationen om den som andraspråkselever ofta upplever i en ny språkmiljö. Det speciella för de flerspråkiga eleverna i de svenskspråkiga klassrummen i Finland är att de, så gott som alla, har ett gemensamt andra språk. Finskan är bekant för de allra flesta av klasskamraterna, om språket inte rentav i praktiken fungerar som ett andra modersmål för dem. I och med att även läraren i de allra flesta fall kan finska, finns det goda möjligheter för eleverna att använda

detta gemensamma språk som resurs då de under sina skrivprocesser letar sig fram till ett lämpligt svenskt ord. Att en så stor andel av skrivsamtalen utgörs av ordsökningssamtal visar på vilken betydelse elevernas eget skrivande har för deras (möjliga) språkutveckling. I sammanhang där de är tvungna att hitta lämpliga ord och formuleringar måste eleverna ta beslut på flera nivåer från struktur till stavning. Genom att öppna för mer gemensamt skrivande, mer strategiarbete inför skrivandet och mer stöttande skrivsamtal ser vi goda möjligheter för elevernas språk- och skrivutveckling.

Mycket tyder på att skolskrivandet befinner sig i en brytningstid, där det är nödvändigt att förändra skolans skrivkultur. Fokus behöver flyttas från en reproducerande tidsödande praktik till ett gemensamt elevcentrerat arbete kring varierande texter i alla ämnen. Eleverna har rätt till en skrivundervisning som utgår från deras individuella språkliga grund och som ger dem redskap att utvecklas till starka språk- och genremedvetna textbrukare.

NOTER

1. Hellgren 2011 s. 59; Petas 2011 s. 39.
2. Henricsson 2013; Slotte-Lüttge & Forsman 2013. Om språkkontakt i samtal, se också Henricsson i kapitel 7 i volym I:2.
3. Hyvönen & Westerholm 2016. Om tvåspråkiga familjer och barn, se också Finnäs i kapitel 11 i volym I:2.
4. Cummins 2000; Gibbons 2010; Hajer & Meestringa 2010.
5. Slotte-Lüttge 2005; 2007.
6. Rörelsens teoretiska grund finns hos bl.a. Vygotskij och Bruner. Se t.ex. Corson 1990.
7. Liberg 2006 s. 77. Skrivkompetens inom ett ämne handlar om att behärska normer för språkbruk och texter inom den aktuella textkulturen och att kunna använda dem på ett relevant sätt i olika skrivsituationer.
8. Se t.ex. Christensen, Elf & Krogh 2014; Askeland & Aamotsbakken 2013. I de nya finländska läroplansgrunderna betonas textarbete i alla ämnen mer än tidigare (Utbildningsstyrelsen 2014). Också t.ex. i Norge har man i läroplanen från 2006 skrivit in skrivning som en av de grundläggande färdigheterna som ska finnas i alla ämnen.
9. Se t.ex. Gibbons 2010; Hoel 2008; Lorentzen 2008.
10. Se t.ex. Gibbons 2010; Graham & Hebert 2010; Graham & Perin 2007; Lorentzen 2008.
11. Se t.ex. Olofsson 2010 för en både teoretiskt och praktiskt förankrad överblick. Ett tecken på genrepedagogikens aktualitet är att en genrepedagogisk syn på skrivande för lärarutbildning och fortbildning rekom-

- menderas i Utbildningsstyrelsens utvärdering av resultat i modersmål och litteratur (Hellgren 2011). För en diskussion om skolans genrer, se Schleppegrell 2004 s. 82 ff och Liberg 2008 s. 56.
12. af Geijerstam 2006; Liberg & Eklund 2005; Christensen, Elf & Krogh 2014.
 13. Motsvarande, noterar Liberg 2008, gäller för svensk skola.
 14. Om resultaten i årskurs 9 rapporteras i Hellgren 2011 och Lappalainen 2011. Resultaten återspeglas också i studentexamen (Kauppinen, Lehti-Eklund, Makkonen-Craig & Juvonen 2011) och korrelerar med internationella undersökningar (National Trust 2011; OECD 2010 s. 46 ff).
 15. Se t.ex. Graham & Perin 2007; Karlsson 2006; Kronholm-Cederberg 2009; Matre & Hoel 2007; Åkerlund 2013.
 16. Några av de tidiga företrädarna till traditionen är Barton 2007, Heath 1983 och Street 1984. Bagga-Gupta & Säljö 2013 kan fungera som en kortfattad introduktion till begreppet literacy, så som det uppfattas i dag.
 17. Kress 2010 s. 79. Se Åkerlund 2013 för en studie i betydelsen av vad skolans föräldrade, multimodala textproduktion kan innebära för eleverna.
 18. I de nya läroplansgrunderna (Utbildningsstyrelsen 2014) lyfts multiliteracitet fram som en av de mångsidiga kompetenser som ska betonas i alla ämnen. Vi har därför valt att använda begreppet multiliteracitet i detta sammanhang.
 19. Smidt, Tønnessen & Aamotsbakken 2011.
 20. Berge, Evensen, Hetzberg & Vagle 2005, Kronholm-Cederberg 2005; 2009.
 21. Se Axelsson & Magnusson 2012 för en genomgång av aktuella (svenska) studier som visar på begränsad textanvändning i skolan. Se även Christensen, Elf & Krogh 2014.
 22. Geijerstam 2006; Lorentzen 2008 s. 15; Wiksten Folkeryd 2005.
 23. Hillocks 1987.
 24. Skrivresponsforskarna Hoel 2008 och Kronholm-Cederberg 2009 använder begreppen globala och lokala textnivåer i sin tillämpning av Hillocks skrivtriangel.
 25. Vi analyserar alltså inte innehåll som en särskild kategori. Orsaken till detta är att de få samtal om innehåll som finns i vårt material samtidigt berör någon av de andra nivåerna, som vi här fokuserar på.
 26. Inspelningarna har gjorts inom projektet Skolspråk (se Slotte-Lüttge & Forsman 2013) och omfattar i sin helhet tre dagar i varje skola. Under dessa dagar har två fokuselevers skolvardag dokumenterats – delvis med användning av dubbla kameror, där den ena har riktats mot läraren. Samma elever har själva ansvarat för att spela in sin vardag utanför skolan under samma dagar.
 27. Någon transkriptionsnyckel bifogas inte här. Se samtalsanalytiska bidrag av Lindström & Wide i kapitel 6 och Henricsson i kapitel 7 i volym I:2. Transkriptionerna har kompletterats med översättningar vid behov.
 28. Skrivpraktiker eller literacy-praktiker kan betraktas som nyckelbegrepp inom skrivkulturforskningen och står för de kulturella, generella mönster som människor använder skrift på. Skriftpraktikerna är uppbyggda av enskilda, observerbara skrifthändelser. Se t.ex. Kronholm-Cederberg 2009 s. 34–36 och Christensen, Elf & Krogh 2014 för uppdaterade diskussioner om dessa NLS-begrepp; se även Barton 2007. Vi använder medvetet begreppen på ett förenklat sätt: med skrivpraktiker avser vi de

huvudsakliga typer av skrivande som initieras av läraren inom undervisningen.

29. Samma mönster har konstaterats i en undersökning från förskolan till gymnasiet av Skolverket 1999. Reproducerande skrivande och kopiering var de vanligast förekommande aktiviteterna i majoriteten av miljöerna.
30. I exempel 17 svarar läraren på elevers fråga gällande nödvändigheten att skriva av. Motsvarande fråga ställs ett tiotal gånger under samma lektion.
31. Se också Kronholm-Cederberg 2005 där informanter uttrycker att anteckningar är ett onödigt skrivande, men ändå väljer att anteckna eftersom det är en del av skol- eller lektionskulturen. I en dansk etnografisk undersökning betecknas både anteckningar och ifyllande av arbetsblad som ”bruksorienterad skrivning”. Även om detta skrivande är mycket vanligt, ges det inte något värde i sig, varken av elever eller av lärare, vilket framkom i intervjuer (Christensen, Elf & Krogh 2014 s. 21).
32. Se Christensen, Elf & Krogh 2014 s. 21.
33. Här finns likheter med hur uppmaningar om att ta fram läroböcker och öppna dem på en viss sida koordinerar med lärarens uppmärksamhet och elevernas beteende, demonstrerat i analyser av Tainio 2012.
34. Kronholm-Cederberg 2009 s. 240 visar hur gymnasiestuderande själva uppfattar skrivandet under modersmålsämnet på ett liknande sätt: ”Man skriver för att man ska kunna lära sig skriva för att skriva en student-examensuppsats”.
35. Troligt är att detta har ingått under någon av de föregående lektioner som inte finns med bland de inspelade.
36. I exemplen 15 och 16 återkommer vi till samma samtal i ett utförligare utdrag. Radnumreringen löper genom alla tre exempel.
37. Dysthe 1996; Kronholm-Cederberg 2009.
38. Att enstaka engelska och finska ord plockas in i samtalet är utslag av det sätt att använda sin flerspråkighet som är typisk för ungdomarna på denna ort, liksom för samtal i flerspråkiga sammanhang överlag, se Forsskåhl 2005; Henricsson 2013; Slotte-Lüttge & Forsman 2013. Se även bidrag av Forsskåhl i kapitel 4 och Henricsson i kapitel 7 i volym I:2.
39. Eng. *rare* ’sällsynt’.
40. Översättningar av finska ord och uttryck är införda i transkriptionen markerade med kursiv.
41. Texten är inte synlig i inspelningen.
42. Eftersom lektionen då samtalet ägde rum inte spelades in bygger återgivningen av situationen på observationsanteckningar. Se också Slotte-Lüttge & Forsman 2013 s. 42.
43. Med () anges ohörbart tal.
44. Med asterisk anges det parti som läraren läser högt.
45. Den sista konkretiseringen, *mixed ryhmä*, kan snarast ses som en lek med en språkstil som ligger nära eleverna.
46. Läraren har alltså stavat namnet *Gustav Wasa*.
47. Med s.k. fyrkant anges att Vera förvränger rösten.
48. Uttrycket *spendera kvällen* är en anglicism som blir mer och mer vanlig. Det är kanske ännu en orsak till att Vera förhåller sig tveksamt till uttrycket.
49. Se Reuter 2014 s. 20–29 om olika slag av finlandismer. Vissa finlandismer är inte utbytbara mot mer allmänt svenska uttryck eftersom de står för

- fenomen som bara finns i Finland eller är specifikt finländska benämningar på myndigheter, statliga verk m.m. Exempel 15 handlar om just en sådan myndighet.
50. Den del av samtalet som finns mellan exempel 15 och 16 återges och diskuteras i exempel 3.
 51. Det finns många intressanta språkliga utmaningar i detta exempel. Det som på finska heter *Maahanmuuttovirasto* heter sedan år 2008 *Migrationsverket* på svenska i Finland. I Sverige bytte motsvarande myndighet år 2000 namn från *Invandrarverket* till *Migrationsverket*, vilket innebär att samma namn numera används på svenska i Sverige och Finland. Ordet som är i fokus representerar den grupp av samhällsrelaterade ord som många av eleverna i de svenskspråkiga skolorna möter främst i finskspråkiga medier. Detta kan vara en delförklaring till att den svenska motsvarigheten är obekant.
 52. Även yngre barns samtal i relation till skrivande vid digitala skärmar har visat sig innehålla en hög grad av språkrelaterade diskussioner, se Lorentzen 2008.
 53. I den slutgiltiga texten har Vera valt stavningen *vilt*.
 54. Se Slotte-Lüttge 2005 och 2007 angående hur elever uppvisar medvetenhet om klassrummets svenskspråkiga norm.
 55. Arbete med skrivstrategier kan, enligt Liberg & Eklund 2005, innebära att eleverna utforskar olika sätt att skriva texter eller provar olika skrivstrategier samt diskuterar fördelar och nackdelar med dem. Eleverna kan t.ex. diskutera digitalt skrivande relaterat till ett mer monomodalt. Diskussionerna i klassen kan också innebära att ge respons till klasskamrater medan de skriver sina texter och att diskutera och beskriva varför en text är bra eller dålig, lätt eller svår att läsa utifrån någon eller alla av aspekterna form, funktion och innehåll.
 56. Kainulainen 2011; Kauppinen 2011; Luukka, Pöyhönen, Huhta, Taalas, Tarnanen & Keränen 2008; Petas 2011; Christensen, Elf & Krogh 2014.
 57. Petas 2011 s. 402.
 58. Kronholm-Cederberg 2009 visar, i sin analys av lärares respons på gymnasieelevers färdiga texter, tydligt hur lärarrespons är koncentrerad till de lokala nivåerna.
 59. I Juvonen, Kauppinen, Makkonen-Craig & Lehti-Eklund 2011 diskuteras texter i de finsk- och svenskspråkiga gymnasiernas modersmålsundervisning.
 60. Luukka m.fl. 2008 s. 106–112 rapporterar från en större undersökning med 750 lärare och 1700 elever i åk 9. Se också Kronholm-Cederberg 2009.
 61. Uljas 2013 och Kronholm-Cederberg 2009 visar på studentexamens betydelse för undervisningen i gymnasiet. År 2007 delades modersmålsprovet upp i ett textkompetensprov och en essä, och från och med hösten 2018 kommer modersmålsprovet att skrivas digitalt.
 62. Jämför Christensen, Elf & Krogh 2014.
 63. Dysthe 1996 s. 185.
 64. Se diskussionen i Slotte-Lüttge & Forsman 2013 om att eleverna ska få möjlighet att lära sig att ta till sig läroböckernas texter.
 65. Boch & Piolat 2005 konstaterar att tekniken att föra anteckningar är ett eftersatt område i skolorna, trots den uppenbara nytta för lärandet som har påvisats. (Se också Ask 2005 om utmaningarna för den svenska gym-

- nasieskolans svenskundervisning att generera verktyg för studenternas framtida akademiska skrivande.)
66. Dysthe 1996; Hoel 2008; Kramer-Dahl, Teo & Chia 2007.
 67. Slotte-Lüttge & Forsman 2013.
 68. Jämför Christensen, Elf & Krogh 2014.
 69. Exempel 7 och 8.
 70. Kauppinen 2011; Petas 2011.

LITTERATUR

- Ask, Sofia 2005: Röster i övergången. Studenter om skrivandet i högre utbildning. I: Maria Lindgren (red.), *Den skrivande studenten*. Rapporter från Växjö universitet. Humaniora Nr 15. Växjö University Press. S. 101–117.
- Askeland, Norunn & Bente Aamotsbakken (red.) 2013: *Syn for skriving. Læringsressurser og skriving i skolens tekstkulturer*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Axelsson, Monica & Ulrika Magnusson 2012: Forskning om flerspråkighet och kunskapsutveckling under skolåren. I: Kenneth Hyltenstam, Monica Axelsson & Inger Lindberg (red.), *Flerspråkighet – en forskningsöversikt*. Vetenskapsrådets rapportserie 5/2012. Stockholm. S. 247–353.
- Bagga-Gupta, Sangeeta & Roger Säljö 2013: Inledning: Literacy-praktiker i och utanför skolan. I: Sangeeta Bagga-Gupta et al. (red.), *Literacy-praktiker i och utanför skolan*. Malmö: Gleerups. S. 9.
- Barton, David 2007: *Literacy. An introduction to the ecology of written language*, 2 uppl. Malden, MA: Blackwell.
- Berge, Kjell Lars, Lars Sigfred Evensen, Frøydis Hetzberg & Wenche Vagle (red.) 2005: *Ungdommers skrivekompetense*, bind II: Norskeksamen som tekst. Oslo: Universitetsforlaget.
- Boch, Françoise & Annie Piolat 2005: Note taking and learning: A summary of research. *The WAC Journal* 16. S. 101–113.
- Christensen, Torben Spanget, Nikolaj Frydensbjerg Elf & Ellen Krogh (red.) 2014: *Skrivekulturer i folkeskolens niende klasse*. Odense: Syddansk universitetsforlag.
- Corson, David 1990: *Language Policy Across the Curriculum*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Cummins, Jim 2000: *Language, Power and Pedagogy. Bilingual Children in the Crossfire*. Frankfurt: Multilingual Matters.
- Dysthe, Olga 1996: *Det flerstämmiga klassrummet*. Lund: Studentlitteratur.
- Forsskåhl, Mona 2005: *Mitt emellan eller strax utanför. Språkkontakt i finlandssvensk slang*. Helsingfors universitet.
- af Geijerstam, Åsa 2006: *Att skriva i naturorienterande ämnen i skolan*. Uppsala universitet. Institutionen för lingvistik och filologi.

- Gibbons, Pauline 2010: *Lyft språket. Lyft tänkandet*. Stockholm: Hallgren & Fallgren.
- Graham, Steve & Michael Hebert 2010: *Writing to Read. Evidence for How Writing Can Improve Reading*. New York: Carnegie Corporation of New York.
- Graham, Steve & Dolores Perin 2007: *Writing next. Effective strategies to improve writing of adolescents in middle and high schools*. New York: Carnegie Corporation of New York.
- Hajer, Maaike & Theun Meestringa 2010: *Språkinriktad undervisning. En handbok*. Stockholm: Hallgren & Fallgren.
- Heath, Shirley Brice 1983: *Ways with words: Language, life and work in communities and classrooms*. New York: Cambridge University Press.
- Hellgren, Jan 2011: *Modersmål och litteratur årskurs 9. En utvärdering av inlärningsresultat i modersmål och litteratur i årskurs 9 våren 2010*. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- Henricson, Sofie 2013: *Svenska i finsk miljö. Interaktion, grammatik och flerspråkighet i samtal på svenska språköar i Finland*. Helsingfors universitet. Finska, finskugriska och nordiska institutionen.
- Henricson, Sofie 2015: Svenska och finska i samma samtal. I: Marika Tandefelt (red.), *Gruppspråk, samspråk, två språk*. Svenskan i Finland – i dag och i går I:2. SLS 799. Helsingfors. S. 127–142.
- Hillocks, George 1987: Synthesis of research on teaching writing. *Educational leadership* 44 (8). S. 71–83.
- Hoel, Torlaug Løkensgard 2008: Uprøvende skrivning i læringsprocessen. I: Rutt Trøite Lorentzen & Jon Smidt (red.), *Å skrive i alle fag*. Oslo: Universitetsforlaget. S. 39–50.
- Hyvönen, Sonja & Annika Westerholm 2016: Elevernas språkbakgrund i årskurs 1–6 i de svenskspråkiga skolorna. I: Gun Oker-Blom & Annika Westerholm (red.), *Språk i rörelse - skolspråk, flerspråkighet och lärande*. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen. Guider och handböcker 2016:4. S. 102–125.
- Juvonen, Riitta, Anneli Kauppinen, Henna Makkonen-Craig & Hanna Lehti-Eklund 2011: Mitä lukiolaisten kirjoittamisesta on tutkittu? I: Anneli Kauppinen et al. (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli: Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 27–61.
- Kainulainen, Johanna 2011: Tekstikäytänteet, tekstimaisemat ja kolmannet tilat koulupuheen rakentajina. I: Anneli Kauppinen et al. (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli: Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 428–459.
- Karlsson, Anna-Malin 2006: *Skriftbruk i förändring. Ett etnografiskt perspektiv på skriftenvändning i vanliga yrken*. Stockholm: Norstedt.
- Kauppinen, Anneli 2011: Lukiolaisten tekstimaisemat ja kieliasenteet – kyselytutkimuksen satoa. I: Anneli Kauppinen et al. (toim.),

- Lukiolaisten äidinkieli: Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 303–383.
- Kauppinen, Anneli, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.) 2011: *Lukiolaisten äidinkieli: Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kramer-Dahl, Anneliese, Peter Teo & Alexius Chia 2007: Supporting knowledge construction and literate talk in Secondary Social Studies. *Linguistics and Education* 18. S. 168–199.
- Kress, Gunther R. 2010: *Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication.* London: Routledge.
- Kronholm-Cederberg, Annette 2005: *Om skrivandets villkor. Unga människors berättelser om skrivandet i gymnasiet.* Rapport nr 16/2005. Vasa: Pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi.
- Kronholm-Cederberg, Annette 2009: *Skolans responskultur som skriftpraktik. Gymnasisters berättelser om lärarens skriftliga respons på uppsatsen.* Åbo Akademis förlag.
- Lappalainen, Hannu-Pekka 2011: *Sen edestään löytää. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2010.* Koulutuksen seurantaraportit 2011:2. Helsinki: Opetushallitus.
- Liberg, Caroline & Helena Eklund 2005: *Rapport om skolornas stöd för elevernas läs- och skrivutveckling i skolår 4 till 9 och gymnasiet.* Uppsala kommun 2005. Institutionen för lärarutbildning, Uppsala universitet.
- Liberg, Caroline 2006: *Skrivande på tvärs av ämnen. I: Synnøve Matre (red.), Utfordringar for skriveopplæring og skriveforskning i dag.* Trondheim: Tapir. S. 77–85.
- Liberg, Caroline 2008: *Skrivande i olika ämnen – lärares textkompetens. I: Rutt Trøite Lorentzen & Jon Smidt (red.), Å skrive i alle fag.* Oslo: Universitetsforlaget. S. 51–61.
- Lindström, Jan & Camilla Wide 2015: *Finlandssvenskt samtalsspråk. I: Marika Tandefelt (red.), Gruppspråk, samspråk, två språk. Svenskan i Finland – i dag och i går I:2. SLSS 799.* Helsingfors. S. 91–126.
- Lorentzen, Rutt Trøite 2008: *Å skrive i alle fag. I: Rutt Trøite Lorentzen & Jon Smidt (red.), Det nødvendige skrivandet.* Stockholm: Liber. S. 9–21.
- Luukka, Minna-Riitta et al. 2008: *Maailma muuttuu – mitä tekee koulu? Äidinkielen ja vieraiden kielten tekstikäytänteet koulussa ja vapaa-ajalla.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Matre, Synnøve & Torlaug Løken Gard Hoel (red.) 2007: *Skrive for nåtid og framtid. Skrivning i arbeidsliv og skole.* Trondheim: Tapir.
- National Literacy Trust 2011: *Young People's Reading and Writing, An in-depth study focusing on enjoyment, behaviour, attitudes and attainment.* London: National Literacy Trust.
- OECD 2010: *PISA 2009 Results: Learning Trends: Changes in Student Performance Since 2000.* Volume V. <http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/48852742.pdf>.

- Olofsson, Mikael (red.) 2010: *Symposium 2009. Genrer och funktionellt språk i teori och praktik*. Stockholms universitets förlag: Nationellt centrum för svenska som andraspråk.
- Petas, Sandra 2011: Finlandssvenska gymnasisters textvärldar. I: Anneli Kauppinen et al. (red.), *Lukiolaisten äidinkieli: Suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaisemat ja kirjoitustaitojen arviointi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 384–407.
- Reuter, Mikael 2014: *Så här ska det låta. Om finlandssvenska och språkriktighet*. Vasa: Scriptum.
- Schegloff, Emanuel A. 2007: *Sequence Organization in Interaction. A Primer in Conversation Analysis*, vol. 1. Cambridge University Press.
- Schleppegrell, Mary J. 2004: *The Language of Schooling. A Functional Linguistic Perspective*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Skolverket 1999: Nationella kvalitetsgranskningar 1998. (*Skolverkets rapport 160.*) Stockholm: Statens skolverk.
- Slotte-Lüttge, Anna 2005: *Ja vet int va de heter på svenska: Interaktion mellan tvåspråkiga elever och deras lärare i en enspråkig klassrumsdiskurs*. Åbo Akademis förlag.
- Slotte-Lüttge, Anna 2007: Making use of bilingualism – the construction of a monolingual classroom, and its consequences. *International Journal of the Sociology of Language* 187/188. S. 103–128.
- Slotte-Lüttge, Anna & Liselott Forsman 2013: *Skolspråk och lärande*. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- Smidt, Jon, Elise Seip Tønnessen & Bente Aamotsbakken 2011: *Tekst og tegn. Lesing, skriving og multimodalitet i skole og samfunn*. Trondheim: Tapir.
- Street, Brian V. 1984: *Literacy in theory and practice*. Cambridge University Press.
- Tainio, Liisa 2012: The role of textbooks in Finnish mother tongue and literature classrooms. I: Hanna Lehti-Eklund et al. (red.), *Skriftpraktiker hos barn och unga*. Rapport från Pedagogiska fakulteten, Åbo Akademi nr 35. Vasa: Pedagogiska fakulteten. S. 11–33.
- Uljas, Mari 2013: Ylioppilaskirjoitukset lukion arviointipuheessa. Avhandling pro gradu. Helsingfors universitet.
- Utbildningsstyrelsen 2014: *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen*. http://www.oph.fi/download/166434_grunderna_for_laroplanen_verkkojulkaisu.pdf.
- Wiksten Folkeryd, Jenny 2005: *Writing with an Attitude. Appraisal and student texts in the school subject of Swedish*. Studia Linguistica Upsaliensia 5. Uppsala universitet.
- Åkerlund, Dan 2013: *Elever syns på nätet. Multimodala texter och autentiska mottagare*. Åbo Akademis förlag.

MONICA ÄIKÄS

SPRÅKGRANSKNING AV FINLANDSSVENSKA LÄROMEDEL

Det produceras en hel del läromedel på svenska för den finlandssvenska skolan.¹ Kraven på dessa läromedel är höga både vad gäller substans och språk, och därför anlitar t.ex. det största förlaget Schildts & Söderströms både faktagranskare och språkgranskare, och dessutom referensgrupper och testläsare.² Tidigare granskades såväl finska som finlandssvenska läromedel av Skolstyrelsen, som tog ställning till hur väl de följde de finländska läroplansgrunderna samt till begreppsval och didaktik. Denna verksamhet upphörde under första hälften av 1990-talet. Språkgranskningen har länge utförts av olika aktörer, bl.a. modersmåls lärare. Sedan slutet av 1990-talet har en del av läromedlen språkgranskats på Institutet (tidigare Forskningscentralen) för de inhemska språken.³

Detta kapitel handlar om principer och praktik när det gäller språkgranskning av finlandssvenska läromedel. Kapitlet inleds av ett avsnitt som beskriver varför språket har så stor betydelse i läromedel för den finlandssvenska skolan. Därefter behandlas olika problemområden som det finns skäl att uppmärksamma när läromedel språkgranskas. Eftersom en hel del läromedel översätts från finska kommenteras också vissa översättningsproblem. Exempelen i texten är autentiska, men vissa av dem är lätt redigerade.

Det kan påpekas att en del av de synpunkter som framförs i kapitlet inte enbart gäller finlandssvenska läromedel utan har relevans för läroboksspråk och läroboksgranskning i allmänhet.

3.1 Språkkrav på finlandssvenska läromedel

Det finns säkert få sakprosatexter där språket spelar en så viktig roll som i läromedlen. För det första är språket viktigt för att eleverna ska förstå sakinnehållet i texterna. Läromedel ska ju förmedla kunskap, och språket är verktyget för detta. Klarhet och exakthet är därför extra viktigt just i läromedel.

För det andra är läromedelsspråket viktigt för att läromedlen ska kunna fungera som språkliga förebilder för eleverna. Det är känt att läromedel kan vara den enda litteratur som många elever läser. Det här är en väsentlig aspekt inte minst när det gäller ett minoritetsspråk, som finlandssvenskan, som tävlar med majoritetsspråket om uppmärksamhet.

Läromedlen ska ge eleverna ett språk som de själva kan använda när de ska tala och skriva om de olika ämnena. Därför ska språket i läromedlen vara neutral sakprosa, varken för abstrakt och högtidligt eller för vardagligt. Det ska vara standardspråk, inte dialekt eller talspråk men inte heller stelt byråkratspråk. Språket ska också vara anpassat efter målgruppen; ett läromedel för de yngsta eleverna ska ha ett annorlunda språk än ett läromedel för gymnasiet.

Många läromedel översätts från finska, men en del skrivs också på svenska. Andelen översatta läromedel är större i gymnasiet än i den grundläggande utbildningen. Detta bottnar i ett jämlikhetskrav: det anses viktigt att de svenska läromedlen i så hög grad som möjligt överensstämmer med de finska för att svenskspråkiga elever ska ha samma utgångsläge som finskspråkiga inför studentexamen.

Det kan kännas som en naturlig tanke att den finlandssvenska skolan ska utnyttja läromedel från Sverige, eftersom det där finns ett stort utbud av svenska läromedel i många ämnen. I viss mån används också sverigesvenska läromedel i Finland. Att det inte är någon stor andel beror bl.a. på skillnaderna mellan Finland och Sverige när det gäller läroplaner. De sverigesvenska läromedlen kan också kännas främmande för de finlandssvenska eleverna och kräver i många fall bearbetning för att kunna användas i Finland. Intresset för sverigesvenska läromedel bland finlandssvenska lärare är inte heller särskilt stort.⁴

3.2 Språkgranskning – en länk i en kedja

Språkgranskningen är ett led i ett omfattande samarbete kring läromedlen där många aktörer deltar: författare och översättare, förlagsredaktörer, faktagranskare, tryckerier. Språkgranskaren är en länk i denna kedja, där alla bidrar till att eleverna i den finlandssvenska skolan ska få så bra läromedel som möjligt.⁵

Författarna och översättarna är oftast aktiva lärare. Skaran av tänkbara skribenter är dock liten. Det begränsade utbudet av författare och översättare är utan tvivel den finlandssvenska läromedelsproduktionens största stöttesten.⁶

Språkgranskningsprocessen inleds genom att språkgranskaren får manus till den blivande boken. Hon eller han läser texten och för in ändringsförslag som författare, översättare och förlagsredaktörer ska ta ställning till. Det är uttryckligen fråga om förslag, och det slutliga avgörandet är inte språkgranskarens. Manusets skickas tillbaka till förlagsredaktören med ett följebrev där texten kommenteras. Följebrevet är avsett för författare, översättare och förlagsredaktör, som förklaring till språkgranskarens ändringsförslag och som ett slags utbildning med tanke på framtida texter.

Den person som koordinerar arbetet och som har det slutliga ansvaret för läromedlens utformning är förlagsredaktören, och det är också denna person som språkgranskaren har mest kontakt med under hela processen. Konkreta språkfrågor ställs ofta just av förlagsredaktören, även om också författare och översättare kan höra av sig med kommentarer och frågor om ändringsförslagen när de fått det språkgranskade manusets i sin hand. Förlagsredaktören kan också be språkgranskaren läsa korta provtexter och ge utlåtande om dem innan en ny författare eller översättare anlitas.

3.3 Språkgranskning på många plan

Språkgranskning av läromedel handlar om att bearbeta text på flera plan. Det rör sig om allt från ytliga lättåtgärdade problem som stavfel, brott mot skrivregler, ordföljdsfel och finlandismer till mer djupgående problem som gäller struktur, textbindning, icke-idiomatiska uttryck, ologiska vändningar, abstrakta uttryck och betydelseglidningar i översättningar. Texten ska vara så språkligt korrekt som möjligt, men också klar och lätt att läsa. Målet är ett flytande, idio-

matiskt och innehållsmässigt korrekt språk, och dessutom ett språk som är lämpligt med tanke på målgruppens ålder och skolstadium.

Eftersom en läromedelstext utgör en modell för eleverna måste den följa normen också när det gäller skrivregler. Det är ju ett standardskriftspråk som eleverna ska möta. Ett frekvent och lätt åtgärdat avsteg från skrivreglerna är t.ex. användningen av bindestreck i stället för tankstreck när betydelsen är 'från x till y': *ta 1–3 droppar; längden var två–tre meter, sträckan Helsingfors–Lahtis*.

Både texter som skrivs på svenska i Finland och översatta texter innehåller ibland små avsteg från svenskans skrivregler som beror på inflytande från finskan. Det gäller t.ex. sammansättningar med flerordigt förled, där svenskan till skillnad från finskan inte har mellanrum före bindestrecket: *new age-rörelsen* (på finska *new age-liike*). En annan olikhet är att bindestreck sätts ut vid vokalmöte i finskan, men inte i svenskan: *kuorma-auto* med bindestreck men *energiinnehåll* utan. Också i fråga om kommateringen skiljer sig finskan från svenskan.

Eftersom det övergripande målet för den finlandssvenska språkvården är att finlandssvenskan inte ska fjärma sig från sverigesvenskan har också läromedelsgranskningen som princip att många utpräglat finländska drag i texterna rensas ut. I nästan varje manus som granskas stryks frekventa finlandismer av det slag som återfinns i *Finlandssvensk ordbok*, t.ex. uttryck som *sträva till, lämna bort, på basen av, skilt för sig*, böjningsformer som *nummern* och *bottnet* och ordformer som *stöda* i stället för *stödja*. Finländska särdrag av mer tillfälligt slag, översättningslån och osvenska konstruktioner som beror på inverkan från finskan behöver också åtgärdas (se 3.4).

Finlandssvenskan har en del ålderdomliga drag, och sådana återfinns också i läromedelstexterna. Det kan handla om böjningsformer som *besluter, beslöt, beslutit*, en uppmaning som *minns* i stället för *kom ihåg* eller ålderdomliga och byråkratiska ord som *därmed, härutöver, härvidlag, dylik* och *ty*. Sådana ord bidrar till att finlandssvenska texter får en mer formell och byråkratisk prägel än sverigesvenska texter, som ofta är skrivna på ett ledigare språk.⁷ Enskilda formella drag är lätta för språkgranskaren att åtgärda, men om hela texten är skriven i en stel och byråkratisk ton är det svårt att förbättra den.

I teorin är det meningen att språkgranskaren ska svara för språket i läromedlen och inte befatta sig med innehållet. I praktiken är det dock omöjligt att skilja språk och innehåll åt, och därför gäller många av språkgranskarens ändringar också innehållet, i vissa fall

till och med enbart innehållet. Det är t.ex. inte ovanligt att språkgranskaren åtgärdar innehållsmässiga fel i översättningar (se 3.4).

En princip är också att språkgranskaren i huvudsak ska svara för det allmänna språkbruket i läromedlen, medan det är faktagranskarens och förlagsredaktörens uppgift att svara för facktermer. Gränsen mellan allmänspråk och fackspråk är dock svår att dra. Geografiska namn kan t.ex. anses vara facktermer, men står det *Angels vattenfall* och *Mexikanska bukten* i en text måste språkgranskaren givetvis ändra till *Angelfallen* och *Mexikanska golfen*.

Det går sällan att göra en dålig text bra genom att språkgranska den. Språkgranskaren kan inte skriva om texten och inte göra djupgående ändringar som gäller t.ex. disposition eller synvinkel. Det är också viktigt att komma ihåg att texten som granskas är en författares eller en översättares text. Det är hans eller hennes språkliga preferenser och egenheter som ska synas, i den mån det inte är fråga om direkta språkfel. Språkgranskaren ska undvika att i onödan ersätta författarens uttryck med sina egna favorituttryck. De egna preferenserna ska inte upphöjas till norm. Den egna språkkänslan är inte heller alltid att lita på, och därför ska språkgranskaren i allmänhet inte göra ändringar utan att kontrollera dem och kunna motivera dem.⁸

3.4 Översatta läromedel

De flesta av de läromedelstexter som blir språkgranskade är översättningar från finska till svenska.⁹ Eftersom översättningsprocessen innebär en extra genomgång av texten kan språket i en översättning faktiskt bli bättre än i originalet. I de översatta läromedlen är den svenska språkdräkten dock i många fall bristfällig. Ibland beror detta säkert på svagheter i originaltexten, men ofta kan bristerna i de översatta texterna härledas till själva översättningsprocessen.¹⁰

Man kan ställa två krav på en översatt text: för det första ska innehållet i källtexten vara korrekt överfört, för det andra ska måltexten vara idiomatiskt korrekt.¹¹ Det första kravet borde språkgranskaren egentligen inte alls behöva befatta sig med. Det är inte språkgranskarens uppgift att kontrollera översättningens riktighet, alltså överensstämmelsen mellan den svenska texten och det finska originalet, utan endast att granska den svenska språkdräkten.

Det blir ändå ofta aktuellt att jämföra med ursprungstexten, t.ex. om betydelsen i den svenska texten är oklar. Då kan det hända att

språkgranskaren upptäcker och åtgärdar också innehållsmässigt felaktiga översättningar.¹² I följande exempel har innehållet blivit förvrängt i mer än ett avseende:

Röntgenkuvausten avulla pystyttiin selvittämään esimerkiksi 1800-luvulla yleisen keuhkotaudin oireita.

Med hjälp av röntgenbilder kunde man till exempel på 1800-talet hitta symptomen på en vanlig lungsjukdom.

Här har översättaren dels placerat tidsbestämningen *på 1800-talet* fel, dels felaktigt översatt *keuhkotauti* med *lungsjukdom*. Detta exempel visar hur svårt det är att bortse från innehållet vid språkgranskning. Rent språkligt är den svenska meningen ju inte felaktig, men den säger något annat än den finska meningen. En bättre översättning skulle kunna lyda så här:

Med hjälp av röntgenbilder kunde man till exempel upptäcka symptomen på lungshot, som var en vanlig sjukdom på 1800-talet.

Översättningsmissar i läromedel kan få oanade praktiska konsekvenser. De kan bl.a. leda till att matematikuppgifter inte kan lösas på rätt sätt. I ett läroboksmanus fanns t.ex. en uppgift där längdmåttet angavs som *två gånger längden på din hand*. Sammanhanget gjorde det tydligt att finskans *käsi* borde ha översatts med *arm*, inte *hand*. Det blev en ganska stor skillnad i praktiken.

Många av felöversättningarna i läromedel beror förmodligen på slarv. Förvånande ofta gäller detta tidsuttryck, som när *muutamassa kymmenessä vuodessa* blivit översatt med *på cirka tio år* i stället för med *på några tiotal år* eller när *vuosikausia* blivit översatt med *flera månader* i stället för med *flera år*.

Översatta läromedelstexter måste anpassas till målgruppen. Om översättaren underlåtit att göra detta kan det finska perspektivet i ursprungstexten slå igenom och verka främmande i den svenska texten. Det kan finnas längre avsnitt som inte är relevanta ur en svensk-språkig elevs synvinkel och som därför borde skrivas om i stället för att översättas direkt. Sådant kan språkgranskaren inte göra något åt utom att påpeka saken för författare och förlagsredaktör. När det handlar om detaljer som i exemplen nedan kan språkgranskaren däremot ingripa.

I en text för finlandssvenska elever borde det inte stå: *Vid julmässan önskar påven god jul på många språk – också på finska*. Här

borde översättaren ha lagt till *och svenska*. En svensk matematikbok borde inte heller innehålla en uppgift som lyder så här: *Ta en finsk bok eller dagstidning och kontrollera hur många gånger bokstaven a finns i en text som är hundra bokstäver lång*. Här måste naturligtvis ordet *finsk* ersättas med *finlandssvensk eller svensk*. I fall av detta slag måste språkgranskaren vara medveten om att en enskild ändring också kan leda till andra ändringar.

3.5 Ett språk i gungning

En del av språkgranskarens ändringar föranleds av att läromedelsförfattarna liksom många andra finlandssvenskar är osäkra på sitt språk. Det kan t.ex. gälla den exakta betydelsen av ord och behärskningen av stående fraser som idiom och kollokationer. Formuleringen blir bara nästan rätt, och man förstår vad skribenten har letat efter, men inte funnit.¹³

Den som skriver *Lekarna och sångerna fick mig att glömma min blygsel* är inte medveten om att ordet *blygsel* betyder 'känsla av skam eller otillräcklighet'. Det rätta ordet hade varit *blyghet*. I meningarna *Kvinnan hade en underkastad ställning* och *Renässanskonstnärerna strävade efter perfektionism* borde orden *underkastad* och *perfektionism* ersättas av *underordnad* respektive *perfektion*. Det heter inte *de Klippiga bergen* med bestämd artikel, utan helt enkelt *Klippiga bergen*. Och ordet *föga* kan inte användas på följande sätt: *Den låga temperaturen beror på den föga solstrålningen*.

IBland är det fråga om en stilistisk osäkerhet som leder till stilblandning. Vissa skribenter strör t.ex. in ålderdomliga och högtidliga ord som *ty* och *därmed* i en annars modern text. Å andra sidan kan det också hända att alltför vardagliga och talspråkliga ord och uttryck förekommer i neutral sakttext, som i meningarna *Enligt fördraget kördes Turkiet helt ut från Europa* och *USA har inte under-tecknat internationella avtal som är otrevliga ur landets synvinkel*.¹⁴

Den språkliga osäkerheten avspeglar sig både i text som skrivs på svenska och i översatt text. Problemen blir dock lätt större i översatt text där skribenten åtminstone omedvetet är påverkad av ursprungsspråket och dessutom har mindre valfrihet när det gäller att uttrycka sig. Påverkan från ursprungsspråket kan tydligt skönjas i tillfälliga översättningslån av typen *grunda familj* (fi. *perustaa perhe*) i stället för *bilda familj*, *slutsommar* (fi. *loppukesä*) i stället för *sensommar*, *växla*

landskap (fi. vaihtaa maisemaa) i stället för *byta miljö* och *rita likadan* (fi. piirrä samanlainen) som instruktion i stället för *rita en likadan bild*.

Vissa otympligheter i översatt text beror på genomgående skillnader mellan finska och svenska. Det kan t.ex. finnas ett överskott av osvenska genitivkonstruktioner på grund av att genitiv är vanligare i finskan än i svenskan. Ett exempel på en sådan konstruktion är frasen *vaccin mot småbarnens hjärnhinneinflammation* i stället för *vaccin mot hjärnhinneinflammation hos småbarn*.

3.6 Strukturproblem och bristande logik

Läromedelstexter kan vara behäftade med flera olika typer av strukturproblem. Problemen kan gälla den grundläggande dispositionen, den underliggande strukturen, hur olika delteman hänger ihop med huvudtemat – ja, hela tankegången kan vara oklar. Då är det inte mycket språkgranskaren kan göra utom att påpeka saken för författare och förlagsredaktör.

Ibland kan problemen dock ligga på en mer hanterlig nivå, och det kan hjälpa att ändra styckeindelningen – att dela upp stycken eller flytta stycken. Det kan också bli aktuellt att fundera på i vilken mån rubrikerna passar ihop med textavsnitten och föra in fler mellanrubriker.

Strukturproblem i form av överhoppade tankeled kan innebära svårigheter åtminstone för yngre elever som inte klarar av att inferera, dvs. läsa mellan raderna, så att de förstår sammanhanget.¹⁵ Ju yngre eleverna är, desto mer explicit måste texten vara. I en text för årskurs tre talas det om vad havet har betytt för människan genom tiderna. Det sägs att havet har gett människan mat genom fiske och jakt och att människan har upptäckt nya världsdelar genom att färdas över världshaven. Så fortsätter texten: *För människor som bor på avlägsna öar har havet gett skydd mot fiender under oroliga tider*. Här kan det vara svårt för en lågstadielev att förstå vad det betyder att havet har *gett skydd mot fiender*. Tanken är naturligtvis att havet har gett skydd på det sättet att fienderna har haft svårt att ta sig till de avlägsna öarna, men detta tankeled har inte skrivits ut. Problem av detta slag kan vara besvärliga för språkgranskaren att åtgärda. Ibland räcker det dock med en mindre ändring, som i följande exempel:

Kleopatra lät sina tjänare bära in en korg med giftormar, och sedan stack hon handen i korgen och dog.

Här kan det överhoppade tankeledet formuleras med några få ord:

Kleopatra lät sina tjänare bära in en korg med giftormar, och sedan stack hon handen i korgen, **blev biten av en orm** och dog.

Strukturproblem innebär ofta att logiken i texten haltar. Ibland kan bristande logik också bero på felaktiga språkliga val på ordnivå. Ologiska vändningar av detta slag kan finnas både i översatt text och i text som är skriven på svenska, men de är troligen vanligare i översatt text. Ett exempel: *Stormarna på Indiska oceanen dras in i bottnen på Bengaliska viken*. Här är det finskans *Bengalinlahden perukkaan* som felaktigt blivit översatt med *in i bottnen på Bengaliska viken*. En mer korrekt översättning hade varit *längst in i Bengaliska viken*. Satsen *Humoristiska situationer kan vara till hjälp när det gäller att utlösa ångest* har fått en ologisk innebörd som är motsatsen till den avsedda innebörden för att det finska ordet *laukaista* felaktigt blivit översatt med ordbokens första alternativ *utlösa* i stället för med t.ex. *lindra* eller *dämpa*.

3.7 Textbindning

En faktor som är värd särskild uppmärksamhet är textbindningen, dvs. de mekanismer i språket som används för att ange samband mellan satser och meningar i en text. Textbindningsproblem är också ett slags strukturproblem, men eftersom det är fråga om mekanismer på textytan har språkgranskaren här en reell möjlighet att förbättra texterna. Man brukar räkna med tre grundläggande slag av textbindning, nämligen *referensbindning*, *konnektivbindning* och *tematisk bindning*.¹⁶

3.7.1 Referensbindning

Referensbindning bygger på ett slags upprepning som innebär att samma eller besläktade begrepp, s.k. referenter, återkommer i en text.¹⁷ Ibland används samma ord för en referent på flera ställen, ibland omtalas referenten med olika ord eller uttryck på olika ställen. För att ta ett exempel: *Peter har flyttat till Helsingfors. Han trivs bra där, för han har vänner i staden*. I exemplet finns två referenter, *Peter* och *Helsingfors*, som introduceras i den första meningen. I följande mening finns flera ord som syftar på dem: *han* som syftar

på *Peter och där och staden* som syftar på *Helsingfors*. På detta sätt uppstår en bindning mellan meningarna.

Ibland fungerar referensbindningen i läromedelstexterna inte tillfredsställande. Detta gäller både för texter som är skrivna direkt på svenska och för översatta texter. Det kan t.ex. handla om att identiska uttryck för referenten upprepas i för stor utsträckning, i stället för att ersättas av andra ord, som pronomen. Ett exempel på en sådan monoton upprepning:

Predikativet är också en del av predikatsledet i satsen. Predikativets uppgift är att beskriva subjektet eller objektet i satsen. Predikativet kongruensböjs enligt det satsled som det syftar på.

I denna korta passus förekommer ordet *predikativet* två gånger och *predikativets* en gång. Prepositionsuttrycket *i satsen* avslutar två satser efter varandra. Skribenten har kanske velat göra texten tydlig för de högstadieelever som den riktar sig till, men resultatet blir en upprepning som tynger ned texten. Det är naturligt att ersätta genitiven *predikativets* i den andra satsen med pronomenet *dess* och att stryka det andra *i satsen*:

Predikativet är också en del av predikatsledet i satsen. **Dess** uppgift är att beskriva subjektet eller objektet. Predikativet kongruensböjs enligt det satsled som det syftar på.

Referensbindningen fungerar inte heller tillfredsställande om pronomensyftningen blir oklar, som i följande exempel:

Vilken trafikform man väljer beror på resans längd och pris, på hur snabbt man vill att det ska gå och på hur lättillgänglig **den** är.

Avsikten är här att pronomenet *den* ska syfta på ordet *trafikform*, men detta blir inte klart för läsaren. Språkligt sett skulle pronomenet också kunna syfta på *resan* eller på *resans längd*. Man kan i stället skriva så här:

Vilken trafikform man väljer beror på resans längd och pris, på hur snabbt man vill att det ska gå och på hur lättillgängliga **de olika trafikformerna** är.

Ett slags bristfällig referensbindning är det också när pronomenet *man* används så att det syftar på olika referenter inom samma mening eller stycke, som i följande exempel:

Ibland hittar **man** inte korreletet direkt i texten. Då måste **man** förstå vad **man** syftar på på något annat sätt.

Här gäller det att byta ut det *man* som syftar på en annan referent än de andra:

Ibland hittar man inte korreletet direkt i texten. Då måste man förstå vad **skribenten** syftar på på något annat sätt.

Referensbindning bygger ofta på synonymi, dvs. att olika språkliga uttryck används för en och samma referent. Det är ett sätt att undvika monoton upprepning. Användningen av synonymer förutsätter dock att det är klart för läsaren att det faktiskt är fråga om uttryck med samma betydelse. Annars kan det bli svårt att förstå texten. I synnerhet måste man se upp när det gäller termer – det kan till exempel vara förvirrande om termerna *sampel* och *stickprov* används omväxlande för samma sak i en text för skolelever.

3.7.2 Konnektivbindning

Konnektivbindning handlar om att den logiska relationen mellan satser och meningar uttrycks med hjälp av s.k. konnektiver, sambandsord.¹⁸ I meningen *Hon gick till stranden eftersom det var vackert väder* uttrycks t.ex. den kausala relationen mellan satserna *hon gick till stranden* och *det var vackert väder* med hjälp av konnektiven *eftersom*.

Vissa läromedelsförfattare vill göra språket enkelt genom att rada korta huvudsatser efter varandra. Förr trodde man att en sådan text blev lättläst, men numera vet man att en text med variation mellan långa och korta meningar och mellan huvudsatser och bisatser är lättare att läsa än en med enbart korta huvudsatser.¹⁹

Ibland kan språkgranskaren förbättra en text med många korta huvudsatser genom att binda ihop satserna till meningar med konnektiver som *och*, *men*, *utan*, *eftersom*, *fastän*. Följande exempel består av två korta huvudsatser: *Den ekologiska mjölken homogeniseras inte. Förpackningen ska skakas före användning*. Den här utsagan blir lättare att läsa och förstå om man binder ihop satserna och lägger till ett förklarande *därför*: *Den ekologiska mjölken homogeniseras inte, och förpackningen ska **därför** skakas före användning*.

Ägnar man sig åt att binda ihop satser på detta sätt måste man dock vara säker på att man har förstått sammanhanget rätt, så att

man inte binder ihop satser som inte hör ihop innehållsmässigt. I följande exempel har en översättare bundit ihop två satser som egentligen inte hör ihop.

Fotosynteesin lähtöaineina ovat vesi ja hiilidioksidi. Maakasvit ottavat veden juurillaan maaperästä. Vesi kulkee putkilokasveilla varren johtojänteiden puuosassa ja lehdissä lehtisuonissa, joista sitä siirtyy yhteyttämissolukon viherhiukkasiin.

Fotosyntesen utgår från vatten och koldioxid. Landväxterna tar upp vattnet ur jordmånen med hjälp av rötterna **och** kärlväxterna transporterar det genom stammen i ledningssträngarnas veddel och genom bladens nerver till kloroplasterna i den assimilerande vävnaden.

Här har översättaren bundit ihop två satser med *och*. Dessutom har *landväxterna* och *kärlväxterna* getts samma syntaktiska ställning i satserna. Detta innebär att *landväxterna* och *kärlväxterna* parallellställs så att läsaren kan uppfatta dem som fenomen på samma nivå, vilket leder tanken in på fel bana. Det är möjligt att sammanhanget inte är helt klart på finska heller, men det är klarare än i den svenska översättningen.

Relativt ofta händer det att översättaren låter bli att använda en konnektiv i den svenska texten trots att det finns en konnektiv i den finska ursprungstexten. Ibland leder detta till att måltexten blir svår att läsa eller helt obegriplig, som i följande fall:

Kehittyneissä maissa lähes jokaisella on käytössään juomakelpoista vettä. **Kuitenkin** huoli juomaveden laadusta saa mm. monen länsieurooppalaisen ostamaan pullotettua vettä.

Nästan alla människor i i-länderna har tillgång till drickbart vatten. Oron för dricksvattnets kvalitet får bl.a. många västeuropé att köpa buteljerat vatten.

I den svenska texten saknas en motsvarighet till finskans konnektiv *kuitenkin*, och därför kommer motsättningen mellan de två satserna inte fram på svenska. Att utelämna konnektiver är särskilt fatalt för betydelsen just när konnektiverna uttrycker motsättning.²⁰ I fall som detta kan språkgranskaren göra texten förståelig genom att föra in konnektiver som saknas. Sätter man in konnektiven *trots det* i exemplet ovan blir det logiska sambandet mellan satserna klart:

Nästan alla människor i i-länderna har tillgång till drickbart vatten. **Trots det** får oron för dricksvattnets kvalitet bl.a. många västeuropé att köpa buteljerat vatten.

Man kan fråga sig varför översättare utelämnar konnektiver i den svenska texten trots att det finns konnektiver i den finska ursprungstexten. En orsak kan vara att översättaren inte ser på texten som en sammanhängande helhet och inte medvetet tänker på sambandet mellan meningarna och satserna.

3.7.3 Tematisk bindning

Tematisk bindning är en typ av textbinding som bygger på växlingen mellan känd information och ny information i texten.²¹ Den allmänna principen är att känd information kommer först och ny information senare i en sats. Detta kallas tema–rema-principen. Det bekanta stoffet som tas upp i början av satsen utgör tema, medan den nya informationen som kommer senare är rema. Remat är oftast innehållsmässigt viktigare än temat, och det märker man på att det är mer betonat i tal.

Tema–rema-principen är en allmän princip för mänsklig kommunikation, och vi följer den oftast omedvetet och intuitivt när vi talar eller skriver. En sats som följer tema–rema-principen är i allmänhet lättare för läsaren att förstå än en sats som inte gör det.

I läromedelstexterna finns det ibland störande brott mot tema–rema-principen. Relativt ofta händer det att översättare bryter mot principen i måltexten trots att författaren till den finska ursprungstexten har följt den. Ett exempel:

Tärkein malmimineräali maapallolla on rauta, josta valmistetaan terästä. Merkittäviä raudantuottajia ovat mm. Kiina, Australia, Intia, Brasilia ja Venäjä.

Järn är världens viktigaste malmmineral och råvara för stål. Kina, Australien, Indien, Brasilien och Ryssland hör till världens största järnproducenter.

I den svenska texten är *järn* känd information i den andra meningen, information som innehållsmässigt knyter ihop den andra meningen med den första. Ändå ingår denna kända information först i det sista ordet i meningen (*järnproducenter*), medan den nya informationen

Kina, Australien, Indien, Brasilien och Ryssland kommer först. Detta trots att informationsföljden är riktig på finska. Texten skulle bli lättare att läsa om den svenska texten följde finskan:

Järn är världens viktigaste malmineral och råvara för stål. Till världens största järnproducenter hör Kina, Australien, Indien, Brasilien och Ryssland.

Att informationsföljden kan bli fel i översatt text även om den är riktig i den finska originaltexten kan liksom när det gäller konnektivbindningen bero på att översättaren inte ser texten som en helhet och inte är medveten om hur meningarna och satserna hör ihop.

3.8 Abstrakt text

En del läromedelstexter är skrivna på ett alltför abstrakt språk. Texter för högre skolstadier kan naturligtvis vara mer abstrakta än texter för lägre skolstadier, men i en del fall är abstraktionsnivån så hög att texterna blir svåra att läsa och ta till sig också för längre hunna elever. Författarna till sådana texter har glömt att läromedel är brukstexter som i allmänhet bör skrivas på vanlig sakprosa. För språkgranskaren kan det vara svårt att förbättra abstrakt text. Det räcker sällan med att byta ut enskilda ord och uttryck. Språkgranskarens uppgift blir då snarast att göra författaren och förlagsredaktören uppmärksamma på att abstraktionsnivån är alltför hög.

En text kan vara abstrakt på olika sätt.²² Ibland handlar det om s.k. stofffrängsel, dvs. ett slags koncentration som innebär att man försöker få med så mycket information som möjligt på ett så litet utrymme som möjligt.²³ Detta leder till att texten blir en svårläst uppräkningslista av fakta utan plats för förklaringar. Andra texter kan vara abstrakta på grund av mångordighet och inexakthet. De är skrivna som essäer i stället för som läromedel, och det är svårt att urskilja konkreta gripbara fakta i ordsvallet. Sådana texter kan också innehålla svårbegripligt bildspråk som inte hör hemma i läromedel. Formuleringar som dessa blir svåra att tolka för en ung läsare: *Den franska imperialistiska drivfjädern spändes kraftigt efter nederlaget mot Tyskland; Österrike-Ungern kunde inte spela i samma maktpolitiska division som Tysklands motspelare.*

En del texter innehåller alltför många svåra ord. Det är klart att läromedlen ska introducera nya ord och berika elevernas ordför-

råd, men om svåra ord och uttryck kommer alltför tätt i en text kan det hända att många elever helt enkelt låter bli att läsa den – också i gymnasiet. Till de svåra orden hör naturligtvis facktermerna. Eleverna behöver lära sig facktermer, men de termer som används måste förklaras tillräckligt grundligt.

Till abstraktionen bidrar också substantivsjukan, alltså att man använder substantiv i stället för verb: *Ekobalansen visar produktens reella miljöbelastning* i stället för *Ekobalansen visar hur mycket produkten verkligen belastar miljön*.²⁴ Också en förkärlek för *man*-passiv är utmärkande för många läromedel, i synnerhet för sådana som är översatta från finska. En alltför riklig användning av *man* gör en text vag och abstrakt, och ibland är det därför bättre att föra in mer konkreta aktörer som *vi* eller *forskarna*.

Är språket i läromedlen för abstrakt är det inte användbart som modell för elevernas eget språk. Då ställs eleverna inför uppgiften att ”översätta” texten till begripligt språk – en process som är så krävande att säkert inte alla orkar ta itu med den.

3.9 Bättre läromedel

Liksom alla läromedel har finlandssvenska läromedel en dubbel uppgift i språkligt hänseende: dels att förmedla kunskap, dels att fungera som språkliga föredömen för eleverna. Språkgranskaren måste därför för det första fråga sig själv: Kan läsaren förstå den här texten? Det gäller att bena ut logiska sammanhang i texten och också att fundera på om texten passar läsarens ålder och skolstadium. För det andra måste språkgranskaren fråga sig om texten är språkriktig och idiomatiskt korrekt. Det gäller att smaka på texten: Låter det här som svenska?

Som läromedelsgranskare kan man ibland känna sig som en fel-finnare som hårdhärtat kritiserar de flitiga författarnas och översättarnas arbete. Men språkgranskningen är ett viktigt led i samarbetet kring läromedlen, och den är nödvändig för att den finlandssvenska skolan ska ha läromedel av hög kvalitet och för att finlandssvenskan även i fortsättningen ska kunna kallas svenska. Det går visserligen inte att göra dåliga läromedel bra genom språkgranskning, men det går utan tvekan att göra dem bättre.

NOTER

1. Finlandssvenska läromedel analyseras i Selander 2006.
2. Enligt uppgift av läromedelschef Marianne Peltomaa i e-brev 4/10 2013.
3. Från slutet av 1990-talet till år 2012 erhöll institutet ekonomiskt bidrag från Svenska folkskolans vänner för läromedelsgranskningen. Själv har jag granskat läromedel vid institutet sedan år 1999.
4. Peltomaa 2006 s. 66.
5. Genom åren har det ordnats språklig fortbildning för förlagsredaktörer, författare och översättare i form av olika kurser kring språket i läromedlen. Utbildning av detta slag har kompletterats med handledningar för författare och översättare, bl.a. Nyström, Ingegerd 1999 och Äikäs 2002. Samarbetet mellan förlag och författare av skönlitterära verk behandlas av Tandefelt i kapitel 4 i volym II:1.
6. Peltomaa 2006 s. 61.
7. Se Hanell 2011 om finlandssvenska ur ett sverigesvenskt perspektiv.
8. Diskussioner mellan språkgranskaren, författaren och förlagsredaktören om personliga preferenser förekommer förstas. Mer allmänt gångbara svenska uttryck som språkgranskaren för fram kan kännas främmande för de andra som vill använda ett finlandssvenskt uttryck. Där språkgranskaren t.ex. föreslår tidsuttrycket *en kvart i tolv* vill författaren hålla fast vid det finlandssvenska *kvart före tolv* med motiveringen att det låter mer bekant för eleverna.
9. Se Äikäs 2001, 2002, 2013a, 2015a, 2015b om språkliga problem i översatta läromedel.
10. Se Lassus i kapitel 6 om översättning och översättare i denna volym.
11. Med källtext avses den text som översättningen sker från, med måltext den text som uppstår på ett annat språk.
12. Se Äikäs 2001, 2015c om innehållsmässiga avvikelser i översättningar.
13. Se Leinonen & Tandefelt 2007 om unga finlandssvenskars vacklande språkkänsla.
14. Se Grünbaum 1992, 1999 om stilistisk vilshenhet.
15. Se Äikäs 2014a.
16. Se Nyström, Catharina 2001.
17. Se Äikäs 2013c.
18. Se Nyström, Ingegerd 1999 och Äikäs 2002, 2004, 2006, 2010, 2011a, 2015a, 2015b. Sambandsordens roll i svenska skolböcker behandlas även av t.ex. Reichenberg 2000. Deras roll i finska läromedel behandlas av Karvonen 1995.
19. Nyström, Ingegerd 1999 s. 6–8, 30.
20. Se Äikäs 2010, 2015a.
21. Se Äikäs 2011b, 2013b.
22. Se Äikäs 2014a.
23. Reichenberg 2000 s. 64–65.
24. Se Äikäs 2014b.

LITTERATUR

- Finlandssvensk ordbok*, se af Hällström-Reijonen & Reuter 2008.
- Grünbaum, Catharina 1992: Mediespråket: överspråkligt eller regionalt? I: Sven-Erik Hansén & Christer Laurén (red.), *Finlandssvenskans framtid*. Skrifter utgivna av Svensk-Österbottniska samfundet nr 48, Vasa. S. 65–72.
- Grünbaum, Catharina 1999: Ett språk i trångmål. *Språkbruk* 2/1999. S. 6–7.
- Hanell, Linnea 2011: *Det går hårt. Finlandssvenska ur ett sverigesvenskt perspektiv*. Magma-studie nr 4. Finlands svenska tankesmedja Magma.
- af Hällström-Reijonen, Charlotta & Mikael Reuter 2008: *Finlandssvensk ordbok*. Helsingfors: Schildt.
- Karvonen, Pirjo 1995: *Oppikirjateksti toimintana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 632. Helsinki.
- Leinonen, Therese & Marika Tandefelt 2007: Evidence of language loss in progress? Mother tongue proficiency among students in Finland and Sweden. I: Joshua Fishman et al. (eds.), *International Journal of the Sociology of Language* 187/188, special issue ”The Swedish-speaking Finns”. Berlin: Walter de Gruyters. S. 185–203.
- Nyström, Catharina 2001: *Hur hänger det ihop? En bok om textbindning. Ord och stil*. Språkvårdssamfundets skrifter 32. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Nyström, Ingegerd 1999: *Språktips för läromedelsförfattare*. Helsingfors: Schildt.
- Peltomaa, Marianne 2006: *Vår lärobok*. Skrifter utgivna av Svenska folkskolans vänner volym 176. Helsingfors.
- Peltomaa, Marianne, e-brev 4 oktober 2013.
- Reichenberg, Monica 2000: *Röst och kausalitet i lärobokstexter. En studie av elevers förståelse av olika textversioner*. Göteborg Studies in Educational Sciences 149, Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborg.
- Selander, Staffan 2006: *Skolans blick och textens röst – om svenskspråkiga läromedel för den finlandssvenska grundskolan i Finland*. Helsingfors: Svenska kulturfonden.
- Tandefelt, Marika 2017: Författaren, förläggaren och språket. I: Marika Tandefelt (red.), *Språk i prosa och press*, Svenskan i Finland – i dag och i går II:1. SSSL 809. S. 79–102.
- Äikäs, Monica 2001: Språkliga problem i översatta läromedel. *Språkbruk* 2/2001. S. 12–14.
- Äikäs, Monica 2002: *Skriv klart. Språkliga råd för läromedelsförfattare och läromedelsöversättare*. Helsingfors: Schildt.
- Äikäs, Monica 2004: Vart tog sambandsorden vägen? Om konnektiver och andra småord i översatt läromedelstext. *Språkbruk* 4/2004. S. 12–17.

- Äikäs, Monica 2006: Vad händer med sambandsorden vid översättning?
Om explicit satskonnektion i översatt läromedelstext. *FMS* 45.
S. 89–117.
- Äikäs, Monica 2010: Om sambandsord i översatt text. *Språkbruk* 3/2010.
S. 21–25.
- Äikäs, Monica 2011a: Samband mellan satser. *Språkbruk* 3/2011. S. 9–13.
- Äikäs, Monica 2011b: Tema och rema i översatt text. *Språkbruk* 4/2011.
S. 18–21.
- Äikäs, Monica 2013a: Betydelseglidningar i översatt text – några exempel
med satsadverbialer också. *Språkbruk* 2/2013. S. 21–25.
- Äikäs, Monica 2013b: En text är en väv av samband – om tema och rema i
översatt text. *Språkbruk* 3/2013. S. 39–43.
- Äikäs, Monica 2013c: Referensbindning. *Språkbruk* 4/2013. S. 12–15.
- Äikäs, Monica 2014a: Svårtolkad text. *Språkbruk* 1/2014. S. 24–26.
- Äikäs, Monica 2014b: Substantiv eller verb? *Språkbruk* 2/2014. S. 34–37.
- Äikäs, Monica 2015a: Adversativa satsadverbial. I: Caroline Sandström
et al. (red.), *Perspektiv på lexikografi, grammatik och språkpolitik i
Norden*, Institutet för de inhemska språkens webbpublikationer 39.
Helsingfors. S. 340–355.
- Äikäs, Monica 2015b: Några uttryck för orsakssamband i översatt text.
Språkbruk 1/2015. S. 46–50.
- Äikäs, Monica 2015c: När översatt text avviker från originaltexten.
Språkbruk 3/2015. S. 20–23.

STEN PALMGREN

LAGSPRÅKET

4.1 Lagar och andra författningar

Med lagstiftning i vid bemärkelse kan vi avse inte bara de lagar som riksdagen stiftar, utan också de förordningar som utfärdas av statsrådet¹, ministerierna och republikens president. Även myndigheter under regeringen kan i viss utsträckning utfärda bindande föreskrifter. Med lagspråk avses här språket i alla dessa regelverk.²

Lagspråket avspeglar sig i det språk som används vid domstolar och andra myndigheter samt företag, föreningar och andra organisationer liksom även i det språk som används inom rättsvetenskapen och av advokater och andra jurister. Men lagspråket gör också avtryck i allmänspråket – främst via förmedling av massmedier och olika slags myndighetstexter. Många är de som har påpekat lagspråkets stilbildande funktion och betonat vikten av att lagspråket är gott eftersom det påverkar myndigheternas språk.

Finland fick en ny grundlag år 2000. Då infördes en bestämmelse om normgivningsmakten som inte hade någon motsvarighet i den tidigare regeringsformen. Enligt grundlagens 80 § ska bestämmelser om grunderna för individens rättigheter och skyldigheter utfärdas genom lag. Även andra frågor som enligt grundlagen ”hör till området för lag” måste regleras på lagnivå. Det här betyder att presidenten, statsrådet och ministerierna numera får utfärda förordningar endast om de har stöd av ett bemyndigande i lag. De har alltså inte en självständig förordningsmakt, utan är beroende av uttryckliga bemyndiganden av riksdagen.

Att regeringsmakten inte längre har en självständig förordningsmakt kan ses som ett uttryck för den klassiska läran om maktens tre-

delning (den lagstiftande, verkställande och dömande makten). Den lagstiftande makten ska alltså i huvudsak vara förbehållen riksdagen.

Fördelningen av den lagstiftande makten mellan parlament, regering och myndigheter under regeringen har inte bara en principiell och politisk betydelse, utan den får också betydelse för regelverkets lagtekniska och språkliga utformning. Vi kan se tydliga tecken på att (riksdags)lagarna har blivit mångordigare och mer detaljerade efter grundlagsreformen år 2000.³

När det gäller den lagstiftande makten måste man också hålla i minnet att landskapet Åland har en förhållandevis omfattande självstyrelse, som innebär att Ålands lagting har exklusiv lagstiftningsbehörighet inom flera rättsområden. Landskapslagarna bereds och stiftas enbart på svenska.⁴

4.2 Lagspråkets särdrag

Lagstiftningen innehåller *normer* av olika slag. Man brukar skilja mellan kompetensnormer och handlingsnormer. Kompetensnormerna utrustar någon (t.ex. en myndighet) med maktbefogenheter eller slår fast ett visst rättsförhållande, medan handlingsnormerna är tillåtande, förbjudande eller påbjudande, dvs. de säger vad någon får, inte får, ska eller bör göra.⁵ Autentiska exempel på normer av dessa slag är följande:

- *Kompetensnorm*: Kyrklig vigsel förrättas inom den evangelisk-lutherska eller ortodoxa kyrkan eller ett registrerat religionssamfund.
- *Tillåtande norm*: Myndigheterna har rätt att ge bättre språklig service än vad denna lag förutsätter.
- *Förbudsnorm*: Den som är under aderton år får inte ingå äktenskap.
- *Påbud*: Barn skall ges en god vård och uppfostran [...].
- *(Stark) rekommendation*: Barn bör uppfostras så att det får förståelse, trygghet och ömhet.

Redan detta, att lagtexten huvudsakligen består av normer, gör att språket får en given ram och en viss form – ofta så att texten utformas genom villkorssatser, utformade genom rak eller omvänd ordföljd:

Om gäldenären försätts i konkurs, upphör saneringsförfarandet.

Har ansökan gjorts av den ena maken ensam, skall domstolen bereda den andra tillfälle att blir hörd.

Typiskt för normer är att de ska tillämpas på ett på förhand obegränsat antal situationer av ett slag som bara delvis kan förutses. Lagstiftaren ställs alltså inför uppgiften att utforma bestämmelser som ska kunna tillämpas också på sådana situationer som är delvis oförutsebara. Det här gör att abstraktionsnivån av nödtvång blir förhållandevis hög och att språket därför blir abstrakt. Man kan se att lagspråket har blivit allt abstraktare i takt med att samhället har blivit mer komplicerat.

Vem som är den tänkta adressaten i en lagtext påverkar givetvis också textens språkliga utformning. Intressant är t.ex. att notera att strafflagen beskriver de gärningar som kriminaliseras, men brottsbeskrivningarna säger inte direkt att något är förbjudet. Straffbestämmelserna är i stället utformade så, att den som gör sig skyldig till en viss gärning ”ska dömas”. Straffbestämmelsen är alltså utformad som en handlingsnorm som domstolen ska följa: om någon har gjort sig skyldig till en gärning som faller under brottsbeskrivningen, så ska domstolen döma denne till straff.

Den som dödar någon skall för *dråp* dömas till fängelse på viss tid, minst åtta år.

Den som olovligen tillägnar sig lös egendom som någon annan har i sin besittning, skall för *stöld* dömas till böter eller fängelse i högst ett år sex månader.

4.3 Lagspråk och allmänspråk

Att lagspråket tjänar som en förebild och är stilbildande är sant, men inte för att det skulle vara så att det är vanligt att folk sitter och läser lagtexterna, utan framför allt genom att lagspråket påverkar andra texter och yrkesfolks sätt att uttrycka sig. I myndigheternas texter och information till allmänheten upprepas ofta lagtexten mer eller mindre ordagrant. En vanlig orsak är att myndigheten gör så av rädsla för att förklara lagtexten på ett oriktigt sätt. En sådan rädsla leder lätt till ett krångligt eller åtminstone onödigt abstrakt myndighetsspråk.⁶

Eftersom lagtexten med nödvändighet måste vara rätt abstrakt, är det klart att lagspråket inte fullt ut kan vara stilbildande för vanlig sakprosa. Lagstiftaren kan visserligen föregå med gott exempel när det gäller satsbyggnad genom att undvika alltför många och långa inskjutna bisatser samt genom att presentera huvudsaken först och undantagen sedan och så vidare. Dessutom kan lagstiftaren i vissa fall ha stor framgång när det gäller att introducera nya ord och termer, eller varför inte när det gäller att låta bli att använda ett ord eller uttryck som fått en negativ klang eller en förändrad betydelse. Språket lever dock sitt eget liv och det är inte säkert att det går att "lagstifta bort" ett ord eller att introducera ett nytt. I regel är det så att lagstiftaren följer allmänspråket och mer sällan agerar pådrivare. Några exempel på lagstiftarens språkliga överväganden:

- Uttrycket att ett mål behandlas *bakom lyckta dörrar* förekommer fortfarande rätt allmänt. Ända sedan 1930-talet har uttrycket i lagen varit att ett mål ska behandlas *inom stängda dörrar*. Lyckta betyder ju detsamma som låsta, så betydelsemässigt är skillnaden liten. Dörrarna är givetvis alltid stängda – uttrycket ska ange att offentligheten är begränsad. Är det kanske därför som det ålderdomliga uttrycket, som uppfattas mer abstrakt, har överlevt i allmänspråket?
- Det i Finland mycket vanliga ordet *kompetensvillkor* har utmönstrats av lagstiftaren och har därefter t.ex. i platsannonser mer eller mindre försvunnit och ersatts med *behörighetsvillkor*.
- I lagstiftningen används enligt mönster från Sverige *bilbälte* och *val av körfält*, men de dominerande uttrycken i vardagsspråket är *säkerhetsbälte* och *gruppering* – här har lagtexten inte haft något genomslag.
- Kortformen *ska* i stället för *skall* infördes anmärkningsvärt tidigt i lagspråket, till och med innan denna form blivit dominerande i annan sakprosa.
- *Utdelning* eller *vinstutdelning* i stället för det i Finland dominerande *dividend* används i aktiebolagslagen och håller sakta men säkert på att slå igenom i allmänspråket, tack vare att ordet har uppmärksammats i medierna.

4.4 Hur en lagtext kommer till – från översättning till autentisk lag

Jurister talar ofta om lagstiftaren som en benämning på den lagstiftande makten. T.ex. för att tolka innebörden av en lag kan det vara nödvändigt att ta reda på vad lagstiftarens vilja har varit. Denna lagstiftare består ju av flera olika aktörer – allt från kommittéer till ministerier och i sista hand riksdagen. Själva texterna författas, ändras och granskas givetvis av människor och dessutom av olika människor i olika skeden av processen. Slutproduktens kvalitet blir därför beroende inte bara av organisationen och sättet att arbeta (inklusive tidtabeller) utan också av de enskilda individernas kunnande.

4.4.1 Förfarandet

Lagarna bereds vid de ministerier till vilkas ansvarsområde saken hör. Så bereds t.ex. skollagstiftningen vid Undervisnings- och kulturministeriet, trafiklagstiftningen vid Kommunikationsministeriet, bygg- och planlagstiftningen vid Miljöministeriet, fiskelagstiftningen vid Jord- och skogsbruksministeriet osv. De frågor som gäller EU-lagstiftningen sköts också av respektive sektorministerium. Till Justitieministeriets område hör grundlagen, förvaltningsrätten, straff- och processrätten samt stora delar av civilrätten. Justitieministeriet har också ansvar för att utveckla och samordna lagberedningen.

Större lagberedningsprojekt organiseras så att en arbetsgrupp eller en s.k. kommission tillsätts. Det är numera sällsynt med parlamentariskt sammansatta kommittéer. I beredningen hörs olika intresseorganisationer, och när det är fråga om viktig lagstiftning som gäller arbetslivet sker beredningen genom s.k. trepartsberedning, där arbetsgivar- och arbetstagarorganisationerna är företrädde.

Efter beredningen sänds lagförslaget på remiss till andra ministerier och till myndigheter och olika organisationer som berörs. I det här skedet ska det finnas en översättning till svenska av den föreslagna lagtexten och ett sammandrag av betänkandet på svenska.⁷ Däremot finns utkastet till motiveringstext i regel endast på finska. Efter remissen bereds det slutliga utkastet till regeringsproposition vid respektive ministerium och först då görs översättningen till svenska i sin helhet. Översättningen utförs på Statsrådets translatorsbyrå eller av ministeriets egen översättare eller i vissa fall av frilansöversättare.⁸

Båda språkversionerna ska sändas till Justitieministeriets laggranskningsenhet för lagteknisk och språklig granskning. En mycket viktig uppgift i granskningen är att kontrollera att begreppsapparaten är konsekvent även i förhållande till annan lagstiftning och att den svenska texten till sitt innehåll motsvarar den finska.

När propositionen föredras för statsrådet ska den finnas på svenska. I riksdagen sker behandlingen i utskotten dock på finska och utskottens utlåtanden och betänkanden översätts av riksdagens svenska byrå, som även fastställer den slutliga svenska lagtexten. Den svenska lagtexten blir således inte föremål för någon egentlig parlamentarisk behandling, om inte någon enskild riksdagsledamot tar initiativ.⁹

EU-lagstiftningen, som vid sidan av grundfördragen består av förordningar, direktiv och rambeslut, bereds förstas inom EU:s egna institutioner. I dem och i arbetsgrupperna i EU deltar Finlands representanter så att arbetsfördelningen mellan ministerierna är densamma som i den nationella beredningen. Det innebär t.ex. att Jord- och skogsbruksministeriets tjänstemän deltar i beredningen av EU:s lagstiftning om unionens gemensamma jordbrukspolitik.

EU-lagstiftningen bereds i regel på engelska och franska och översätts till unionens samtliga språk.¹⁰ Den finska och den svenska texten kommer alltså till inom EU. Medlemsländerna kan påverka språket i EU-lagstiftningen framför allt i det skede när lagstiftningen bereds i arbetsgrupperna och via kontakter i EU:s institutioner men också mer allmänt i det arbete som gäller lagstiftningens kvalitet. Sverige och Finland har varit aktiva på detta område.

När EU-lagstiftningen genomförs nationellt är medlemsstaterna bundna av terminologin och ofta även av strukturer och uttryckssätt. För svenskans del är det värt att notera att EU-texterna uttryckligen är unionens texter – inte Sveriges – och att Finland och Sverige således har ett gemensamt språk.

4.4.2 Förfarandets betydelse för språket

Vilken betydelse har då lagberedningens organisation för språket? Först kan vi konstatera att de svenska lagtexterna på några få undantag när kommer till genom översättning. Det har medfört att man har blivit tvungen att fokusera på de svårigheter som hänger ihop med översättning och på att skapa hjälpmedel för dem som översät-

ter och granskar texterna. På det sättet ägnas den språkliga utformningen av de svenska texterna en hel del möda – låt vara att detta ofta sker under orimlig tidspress.¹¹ I det här perspektivet kan man säga att det finska lagspråket har blivit mer styvmoderligt behandlat. Visserligen ägnas lagtexterna språklig granskning, och ibland anlitas språkexpertis i beredningsskedet, men utöver några timmars utbildning på kurserna för lagberedare och några rätt knapphändiga anvisningar har det inte funnits något systematiskt arbete för att förbättra det finska lagspråket.

Författarna, dvs. de tjänstemän som skriver lagutkastet, är ofta inte jurister utan experter på det område lagtexten handlar om.¹² Så måste det givetvis vara, men principen borde ändå vara att man alltid har en organisation där jurister med kunskap om lagberedning är med i ett tidigt skede och att man i större projekt anlitar språklig expertis redan från början.

Översättaren är i allmänhet den första utomstående person som på allvar analyserar texten och dess innehåll – det är en självklarhet att man inte kan översätta det man inte förstår. Idealet vore att ha en lagberedning, där den svenska lagtexten kommer till mer eller mindre parallellt med den finska. Då kunde man i betydligt högre grad än för närvarande dra nytta av den textanalys som görs i samband med översättningen.

Exemplens och vanans makt är stor för dem som skriver offentliga texter. Det krävs erfarenhet, kunnande och mod för språkliga reformer. Den enda vägen att nå resultat är därför att ta fram nya modeller och föra fram dem i handböcker och utbildning.

Att den svenska lagtexten i regel kommer till genom översättning betyder inte att den skulle ha ett sämre tolkningsföreträde än den finska. När lagen publiceras är den svenska texten nämligen formellt jämställd med den finska. Förr brukade man uttrycka saken så att den svenska lagtexten ”äger lika vitsord”. Detta har senast bekräftats i samband med grundlagsreformen. I regeringens proposition¹³ sägs att bestämmelsen i grundlagen om att lagarna stiftas och publiceras på svenska innebär att de finska och svenska texterna har samma giltighet. Det viktigaste i översättnings- och granskningsprocessen är därför att se till att innehållet i språkversionerna är detsamma.

Även inom EU har samtliga språkversioner av lagstiftningen i princip samma giltighet. Vad detta i praktiken innebär i händelse av att språkversionerna avviker från varandra är något som i sista hand

domstolarna blir tvungna att avgöra i det enskilda fallet. Sådana fall har förekommit och då gör domstolen en avvägning mellan olika synpunkter.¹⁴ Det avgörande är vad lagstiftarens vilja har varit, men man måste också beakta om den som saken gäller har handlat i god tro och att tolkningen inte sker till den tilltalades nackdel m.m. Det är knappast en överdrift att säga att den flerspråkiga lagstiftningen i flera avseenden har ändrat på sättet att tänka och t.ex. på juristers inställning till betydelsen av en rent språklig och grammatikalisk tolkning av lagtexten. I en flerspråkig miljö blir det ofta nödvändigt att studera flera språkversioner samtidigt. Detta gäller framför allt den nationella lagstiftaren när EU-direktiv ska genomföras.

4.5 Lagstiftningen förr och nu

Finlands rättsordning har sin grund i den nordiska rätt som växte fram på medeltiden. I olika delar av det svenska riket tillkom landslagar och stadslagar, som egentligen var lagsamlingar. De uppstod självfallet inte ur intet, utan var ett resultat av den samhälleliga utvecklingen. Också om man, som tidigare var vanligt, vill framställa dessa lagar som rent nordiska produkter är det uppenbart att de i hög grad har kommit till genom reception av utländsk rätt.¹⁵ Mycket har sin grund i den romerska och kanoniska rätten.

De medeltida lands- och stadslagarna har ett språk som har vuxit fram ur en muntlig tradition. Före lagböckernas tid skulle domaren vid tinget både läsa lagen och tolka den. För att det skulle vara lättare att minnas lagen använde man både allitteration, rim och pleonasmer.

Flyga bi bort till annars skog, och följer ägaren them til stock och hol, märker samma trä, och gifver thet byamän tillkänna; hafve ingen våld honom them förtaga.¹⁶

För åkrarna är gärdesgården vägg och himmelen tak. Stjäl någon säd ute på åkrar, är han tagen på bar gärning, och slår man ett band av säd om halsen på honom, då skall han antingen lösa sig med fyrtio marker eller vara mat för sten och strand.¹⁷

Den muntliga traditionen avspeglas tydligt i de medeltida skrivna lagarna. Förmågan att uttrycka abstrakta normer var outvecklad och man använde sig av konkreta exempel för att uttrycka en allmän regel. Dessa exempel kunde ibland vara utformade som små

berättelser. En modern läsare hänförs av skönheten i språket men förvånas också över de detaljerade beskrivningarna som ibland tar sig direkt komiska uttryck.

Att de medeltida lagarna har en konkret och detaljrik utformning ska dock inte uppfattas så att lagstiftningen var kasuistisk (detaljerad) och att de enskilda bestämmelserna gällde enbart de situationer de beskrev. Metoden var snarare den att lagen hade en beskrivning med ett konkret exempel som sedan skulle tillämpas på motsvarande fall. Lagarna var således endast skenbart kasuistiska.¹⁸

I takt med att det svenska riket konsoliderades blev det aktuellt att införa enhetlig lagstiftning i hela riket. Kronan på verket kan sägas vara 1734 års lag, som till sin natur var en kodifiering av den gamla lagstiftningen. Detta lagverk, indelat i balkar, har haft stor betydelse för systematiken och det rättsliga tänkandet ända till modern tid. Det kärnfulla språket sågs ända in på 1900-talet som en förebild för gott lagspråk.

Och ehuru wäl det kunde synas icke så hafwa warit, aldenstund werket ej är stort och widlöftigt, uthan litet och kort, så är doch kortheten det, som särdeles har förorsakat möda och omhug-sande, ja så at man ofta har måst anwända några timars tid till at påfinna ett enda laggilt och lämpeligt ord, eftersom det heter: Lex brevis esto et imperiosa.¹⁹

När Finland efter 1808–09 års krig avskildes från det svenska riket och införlivades med Ryssland förklarade kejsaren Alexander I att landet såsom storfurstendöme skulle få en autonom status och behålla sina egna lagar. De lagar som då gällde var 1734 års lag samt de gustavianska grundlagarna (1772 och 1789). Att de gustavianska grundlagarna blev gällande i Finland är paradoxalt om man betänker att Sverige fick ny grundlag 1809.

Lagstiftningsarbetet i Finland stagnerade under första hälften av 1800-talet och kom i gång på allvar först i och med lantdagen 1863. Situationen har beskrivits så här:

Landets lagar hade i stort sett kommit att förbli främmande för de genomgripande förändringarna i samhällslivet och de ekonomiska förhållandena samt för den allmänna kulturutvecklingen ute i stora världen. Det hade uppstått en halvsekellång lucka i lagstiftningen.[...] Förebilderna till lagstiftningen hämtades i många fall från Sverige – men stoffet underkastades en

självständig bearbetning. Mången gång kan man se att lagstiftningen hos oss sökte större anknytning till den äldre rätten och tog ett visst avstånd från de impulser som Sverige särskilt under 1800-talets förra hälft hade fått mottaga från den franska rätten. Med intresse följde våra lagstiftare också rättsutvecklingen i Tyskland, där både rättsvetenskapen och lagstiftningen vid denna tid visade ett kraftigt uppsving. Men impulserna utifrån sovrades med omdöme och med sinne för vad som lämpade sig för våra förhållanden och för vad som kunde genomföras med de resurser som stod oss till buds.²⁰

Redan på 1840-talet skapades genom den s.k. studentskandinavismen begreppet *harmonisering* i den nordiska rättskulturen.²¹ Under slutet av 1800-talet började ledande tjänstemän och akademiker allt mer orientera sig västerut, framför allt mot Norden. Det Nordiska juristmötet stiftades år 1872 och i de regelbundna återkommande mötena deltog finländska jurister aktivt redan från början.²² Där lades grunden till ett omfattande nordiskt lagstiftningssamarbete. Ett stycke in på 1900-talet var det politiska klimatet gynnsamt för det nordiska samarbetet. Unionen mellan Sverige och Norge hade upplösts och Finland hade blivit självständigt. Ett exempel på det aktiva samarbetet, där ofta höga ämbetsmän och framstående akademiker medverkade, är Nordiska administrativa förbundet som grundades 1918. Finland deltog till en början som observatör men förbundets finska avdelning stiftades redan 1922.

Slutet av 1800-talet och början av 1900-talet präglades av ett intensivt nordiskt lagstiftningssamarbete. Viktiga lagar som tillkom var sjölagen, äktenskapslagen, ärvdabalken, växel- och checklagarna, avtalslagen m.fl. Efter andra världskriget avtog samarbetets intensitet. De politiska förhållandena hade förändrats, takten i det nationella lagstiftningsarbetet trappades upp och länderna kom i otakt med varandra.²³

Även internationaliseringen innebar stora förändringar för lagstiftningsarbetet. EFTA grundades 1960. Finland var associerad medlem från 1961 och blev fullvärdig medlem 1986. Danmark hade dock lämnat EFTA redan 1973 då landet blev medlem av EEG, föregångaren till EU. Finland blev medlem i Europarådet så sent som 1989, och det är alltså först efter det som den europeiska konventionen om mänskliga rättigheter har blivit direkt tillämplig rätt i Finland.

EFTA-länderna och Europeiska gemenskapen (EG) ingick ett samarbetsavtal som trädde i kraft 1994. Genom avtalet bildades Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES). Sverige och Finland lämnade dock EFTA redan ett år därefter då de upptogs som fullvärdiga medlemmar i EU och bytte sida i EES-avtalet.

Utvecklingen under 1900-talet kan ytterst komprimerat sammanfattas så, att lagstiftningen allt tydligare har blivit ett instrument för samhällsbyggandet och för dagspolitiken. Åtta timmars arbetsdag, arbetarskydd, anställningstrygghet, den sociala välfärdsstaten, jämlikhet i utbildningen, jämställdhet mellan könen, konsumentskydd, miljöskydd och dataskydd är bara några exempel på frågor där lagstiftningen har haft en viktig roll.

Lagspråket formas givetvis av lagstiftningens funktion, volym och föränderlighet. Det är därför en naturlig utveckling att språket har blivit mer informellt och vardagligt. Den demokratiseringsprocess som pågick framför allt under 1960-, 1970- och 1980-talen tog sig också uttryck i krav på att lagtexten ska vara begriplig. Å andra sidan blev lagstiftningen allt tydligare ett instrument för att genomföra politiska reformer och därmed också ett "offer" för dagspolitiska svängningar. Lagtexter som kommer till efter politiska förhandlingar och kompromisser blir ohjälpligen vaga och i värsta fall helt obegripliga.

4.6 Språkvård i lagstiftningsarbetet

I äldre tid var lagspråket främst en angelägenhet för juristerna. Målet var att uppnå ett kärnfullt lagspråk som inte lämnar rum för tolkning.

Ty den rätt kraftiga och värdiga lagstilen är företrädesvis *tydlig, kort, allvarsam, ren och oprydd*.²⁴

Det har också hänt att det då och då har funnits ett visst politiskt intresse för lagspråket. Så var det t.ex. i Karl XII:s kansliordning, utfärdad 1713:

Kongl. Maj:tt will och at dess Cantzelij uti alla de Bref och Skrifter, som derifrån utgå, beflijtar sig om en reen och tydelig Swenska, samt så mychet som möjjeligit är undflyr fremmande ord.²⁵

Det politiska intresset för lagspråket får här ses som en rädsla för främmande influenser och ett behov av att hävda nationella intressen.

Det finns även en spänning i samhällets maktstrukturer mellan den lagstiftande och den dömande makten. Den tar sig uttryck i hur lagstiftaren genom tiderna har förhållit sig till detaljerad (kasuistisk) eller mer generell (allmänt avfattad) lagstiftning. Förenklat uttryckt kan man säga att ju mer detaljerad lagstiftningen är, desto mer är domaren bunden av lagens ordalydelse och ju allmännare lagen är, desto mer måste domaren fylla ut den och får då delvis ta rollen av lagstiftare.

Det är intressant att notera hur man under olika tider har resonerat. Till exempel i Olaus Petris domarregler²⁶ ges domaren en vid provningsrätt för att i det enskilda fallet kunna döma enligt vad som är ”rättvist”, trots att lagens ordalydelse talar för en strängare lösning:

Det rätt och skäl icke är, det kan icke heller vara lag; för de skäl som lagen haver med sig, gillas hon.

Strafflagens paragraf om vad som ska anses vara grov stöld (28 kap. 2 §) är ett gott exempel på hur man har gått från kasuistik till en mer allmän gärningsbeskrivning. Så sent som i 1946 års version av paragrafen (456/1946) finns en förteckning på 12 punkter som beskriver vad som är grov stöld. Där sägs bl.a. att det är grov stöld om man stjälar något ”av badande eller simmande eller sovande ute å mark”.

Detta slags lagstiftning blev givetvis ohållbar och ersattes av mer allmänt formulerade bestämmelser. Även så kallade målsättningsparagrafer blev allt vanligare, liksom begreppen budgetlagar och ramlagar. På 1960- och 1970-talet rörde sig samhällsdebatten mycket om förhållandet mellan juridik och politik och fokuserade på domarmakten och domstolarnas politiska roll.²⁷ I den debatten hävdades att alltför generell lagstiftning ger domarna för stor politisk makt. Stor uppmärksamhet och livlig debatt väckte en intervju med president Kekkonen inför hans 70-årsdag. Intervjun publicerades i tidskriften *Lakimies* och efterföljdes genast av inlägg av flera kända jurister.²⁸ Professorn i allmän rättslära Kaarle Makkonen avslutar sin artikel så här:

Sammanfattningsvis kan man konstatera att den som fattar ett beslut som gäller rättskipning har en provningsrätt, vars omfattning varierar beroende på fallet. Detta beror främst på *språkets egenskaper*. Det naturliga språket är ett så bristfälligt kommunikationsredskap att det inte med hjälp av det är möjligt att åstadkomma att lagtexterna, lagberedningshandlingarna och annat material för avgörandena blir entydiga, exakta till sitt betydelse-

innehåll. Detta är oundvikligt så länge vi över huvud taget måste operera med ett material som är klätt i en språklig dräkt.²⁹

På 1950-talet började språkvårdare, med svensken Erik Wellander i spetsen, intressera sig för det juridiska språket. I ett i dag fortfarande mycket läsvärt föredrag går Wellander till storms mot kansli-svenskan. Han skriver:

Då uppställer sig frågan: hur skriver jurister i denna stund? Det låter mycket banalt om man säger att de skriver olika. Goda jurister skriver i regel bra. Inte alla. Det finns de som skriver på ett besynnerligt sätt knåpig. Jag vet inte vad det beror på. Kanske är det liksom i kommittébetänkanden alltför många ändringar och förbättringar som berövar stilen rytm och fart. Sämre skriver emellertid klenare jurister, och allra sämst skriver de som inte är jurister men som i alla fall har ambitionen att skriva en juridisk stil. Det är något karakteristiskt med deras språk som aldrig upphör att fångla.³⁰

Debatten om lagspråket och arbetet med att modernisera det var intensiv under de tre decennier som följde. Det verkliga startskottet var en promemoria från regeringskansliet i Sverige år 1967. År 1976 anställdes den första språkexperten vid Statsrådsberedningen och antalet utökades senare till tre.³¹ Grundprinciperna för de offentliga texterna formulerades så här:

- De offentliga texterna är *ytterst* till för medborgarnas skull. (Detta gäller också författningarna.)
- De bör därför ha en språkform som kan förstås åtminstone av de medborgare som är villiga att sätta sig in i sakfrågorna.
- Denna språkform bör vara *den nutida svenska sakprosan*.

Reformerna av lagspråket, t.ex. slopandet av nakna substantiv och införandet av korta verbformer, väckte en hel del mothugg bland jurister.³² Delvis var kritiken befogad, eftersom en del övertramp gjordes i ivern att modernisera. Alla behärskade inte heller konsten att ”klä på” substantiven. Språkvetaren Kenneth Larsson beskrev situationen så, att somliga tömde sina hålstansar, skrev ”en” och ”ett” på de små papperslapparna och kastade ut dem som konfetti i lagtexterna.

Debatten ebbade småningom ut och det nya sättet att skriva fann sina former. Ett samförstånd uppstod om att lagspråket inte helt kan

lämnas i händerna på språkexperter, men att juristerna behöver språkexpertis i sitt arbete.

I Finland följde man givetvis den svenska debatten och ett samarbete etablerades med de svenska språkexperterna. Detta samarbete syns i handboken *Svenskt lagspråk i Finland* som kom ut i sin första upplaga 1986. Den sjätte upplagan kom ut 2017. Samarbetet skulle också visa sig vara synnerligen värdefullt inför EES- och EU-förhandlingarna i början av 1990-talet och i själva verket en förutsättning för att anslutningen till EES och senare till EU lyckades så väl.

I Finland fördes 1977 en intensiv debatt inom Juridiska Föreningen och i dagspressen om det svenska lagspråket. Den debatten handlade främst om bristande kompetens och oro för undermåliga översättningar. Debatten hade betydelse på många sätt. Vid justitieministeriet inrättades en tjänst för en juristlingvist (även om den inte kallades så) och olika initiativ togs för att ordna utbildning för lagöversättare. Detta arbete har fortgått sedan dess framför allt genom att handboken *Svenskt lagspråk i Finland* regelbundet har getts ut i omarbetade upplagor.

4.7 Förändringar i lagspråket under tidernas gång – några nedslag i historien

Een dehl hafva tyckt, at then gamla lagboken skulle sättas på nu brukelig svänkska³³

Det ålderdomliga språket i 1734 års lag var stilbildande långt in på 1900-talet. Man använde sig medvetet av ett kärnfullt språkbruk med ålderdomliga ord och uttryck. Den arkaistiska stilen syftade till att ge lagspråket en upphöjd och vördnadsbjudande prägel.

I takt med att lagstiftningen efter industrialismens genombrott kom att täcka allt fler samhällsområden, fick också lagspråket småningom en mer vardaglig och prosaisk stil. Senast någon gång på 1950-talet blev det ändå uppenbart att lagspråket hade stelnat i sina former så att det tedde sig verklighetsfrämmande för gemene man.³⁴ Här är några exempel på de språkliga reformer som har gjorts under årens lopp:

1906 Genom lantdagsordningen bestämdes att den finska texten läggs till grund för förhandlingarna. Propositionerna skrivs på finska och översätts till svenska.

- 1917 Nystavning infördes enligt 1906 års stavningsreform.
- 1936 En av lagberedningens avdelningar fick i uppdrag att i formellt och språkligt hänseende granska de finska och de svenska utkasterna till författningar.
- 1960 Statsrådets svenska språknämnd inrättades. Den fick till uppgift ”att överväga åtgärder till förbättrande av språket i officiella svenska översättningar och till förenhetligande av texterna i allmänna handlingar på svenska språket”. Lagberedningens avdelning för laggranskning ombildades till en separat granskningsbyrå.
- 1967 Statsrådsberedningen i Sverige gav ut promemorian *Språket i lagar och andra författningar*.
- 1968 Predikatverbens pluralformer (*äro, hava, togo* m.fl.) slopades.
- 1971 *Må* ersattes av *kan* eller *får*. *Må icke* skulle ersättas med *får icke* eller *får ej*.
- 1979 Statsrådsberedningen i Sverige utfärdade en ny promemoria *Några riktlinjer för författningsspråket*.
- 1980 Nekkingsorden *icke* och *ej* skulle i regel ersättas med *inte*, som fram till dess inte varit tillåtet i lagtext. De korta formerna av verbens passivformer infördes (*bestäms, döms, erkänns*), men undantag gjordes för formerna *tages* och *drages*. I praktiken började man dock småningom även använda kortformerna *dras* och *tas*. Rekommendationen var dock fortfarande att sammansatta verb bör särskrivs i fall som *ta ut, ta emot, dra in* (i stället för *utta, motta* och *indra*).
- 1981 Punkt efter lagarnas rubriker, kapitel- och paragrafrubriker samt paragrafernas nummer slutade användas.
- 1982 Statsrådets beslut om åtgärder för förbättrande av de statliga myndigheternas språk (497/1982) utfärdades.
- 1986 Handboken *Svenskt lagspråk i Finland* (populärt kallad *Slaf*) utkom. Handboken var principiellt viktig, eftersom den på ett auktoritativt sätt slog fast att de svenska texterna inte är ”vanliga översättningsprodukter, utan delvis relativt självständiga svenska versioner av lagtexten”. Dessutom föreskrevs att ”de svenska lagtexterna skall avfattas på vårdad sakprosa” och att lagtexterna inte behöver ha ”någon särskild tyngd”. Ytterligare bestämdes att modernt skrivsätt skulle tillämpas också vid ändring av lag och bruket av nakna substantiv avskaffades.

- 1989 Statsrådets svenska språknämnd (omorganiserad genom statsrådets beslut 1024/1988) inledde sin verksamhet.
- 1990 Lagboken *Finlands Lag* öppnades i elektronisk form i databasen Finlex.
- 1992 Utgivningen av *Svenskt lagspråk i Finland* togs över av Statsrådets svenska språknämnd och andra upplagan utkom. *Överklaga* rekommenderades i första hand som mot-svarighet till *anföra besvär*.
Finlex, dvs. statens ”databank för rättsinformation” byggdes ut. Den innehåller lagboken på finska samt författningssamlingen.
- 1996 *Stadgande* ersattes med *bestämmelse* eller *föreskrift*. Statsrådets svenska språknämnd gav samtidigt rekommendationer om hur *säätää* och *säännös* kan översättas i olika sammanhang.³⁵
Bruket att använda två paragraftecken vid hänvisning till flera paragrafer frångicks, trots att det lever kvar i Sverige. Man följer således den allmänna skrivregeln och skriver t.ex. enligt 6 och 7 §.
- 1997 En ny version av Finlex blev tillgänglig för allmänheten på webben och den innehåller nu även de svenska lagtexterna.
- 1998 Tredje upplagan av *Svenskt lagspråk i Finland* kom ut. Där konstaterades: ”De målmedvetna satsningarna på att modernisera och förbättra det svenska lagspråket i Finland har burit frukt. Även om det fortfarande förekommer författningar som språkligt sett inte håller måttet, är svenskan i våra lagar och förordningar i allmänhet av god kvalitet.”
Även en viktig princip slogs fast: ”Det svenska lagspråket i Finland bör i så hög grad som möjligt närmas till lagspråket i Sverige. Detta är viktigt dels för att vi på det sättet kan hämta förebilder i Sverige och gemensamt delta i utvecklingen av det svenska lagspråket, dels för att man inom EU har bara en variant av svenska, som då skall vara gemensam för Sverige och Finland.”
Dessutom infördes ett nytt kapitel om EU och EG och ett kapitel om att skriva könsneutralt.
- 2000 Finland fick en ny grundlag, vars 79 § 4 mom. lyder:
Lagarna stiftas och publiceras på svenska.
Riksdagsman blev *riksdagsledamot*, *valtiopäivät* blev

- riksmöte, justitiekanslersadjoint* blev *biträdande justitiekansler, förfall* blev *förhinder*, bestämmelserna om republikens president skrevs i könsneutral form.
- 2004 En ny språklag (423/2003) trädde i kraft. Fjärde upplagan av *Svenskt lagspråk i Finland* kom ut. Webben nämndes första gången som hjälpmedel.
- 2007 Ett språkvårdsprojekt för lagöversättare och laggranskare genomfördes med språkkonsulten och klarspråksexperten Barbro Ehrenberg-Sundin från Sverige.³⁶ Den kortare formen *ska* i stället för *skall* infördes i lagtext.³⁷
- 2010 Den femte upplagan av *Svenskt lagspråk i Finland* kom ut i form av anvisningar från statsrådets kansli. Terminologiska frågor fick mer utrymme i handboken.

4.8 Lagspråket i dag

Det omfattande arbetet med att modernisera lagspråket ska inte förstås så att det finns en ambition att genom lagstiftningen förändra det allmänna språkbruket. Tvärtom är det snarare så, att lagspråket följer efter. Dagfjärilar ska inte smyga sig in i lagstiftningen – först när det allmänna språkbruket har satt sig är det aktuellt att ändra lagspråket. Förändringen får dock inte gå så långsamt att lagspråket fjärmar sig för mycket.³⁸

Uppfattningen om vad som är föråldrat eller när ett ord har fått en oönskad värdeladdning är ofta olika hos olika människor.³⁹ Det kan också finnas tydliga regionala variationer. Inte sällan sker språkutvecklingen först i Sverige medan Finland kommer några år efter. För lagspråkets del blir det lagstiftarens och språkvårdens sak att avgöra när tiden är mogen för en förändring. För Finlands del kan detta leda till att vi i lagstiftningen går in för en språklig reform innan åtminstone de flesta känner sig ” mogna ” för det. När ”ska”-reformen infördes i EU kontaktade EU:s språkvårdare Finlands justitieministerium och hörde sig för om en sådan reform kunde accepteras.

På ordnivån är det vanligt med förändringar. I 1995 års ändring av Regeringsformen ändrades *modersmål* till *eget språk* men *zigenare* användes fortfarande. *Handikapp* används i Grundlagen av år 2000, men har ersatts med *funktionsnedsättning* i den nya diskrimineringslagen (1325/2014). Det finns förstås också fall där stilvärdet uppfattas olika i Sverige och Finland. *Fånge* är fullt gångbart

i Finland och än så länge höjer ingen här på ögonbrynen om man säger att domstolen *förkastar* en ansökan.

Eftersom lagarna författas inom olika ministerier och av olika människor och då de gäller vitt skilda saker är det klart att lagspråket av i dag, trots anvisningar och laggranskning, är oenhetligt. Ett omdöme om lagspråkets kvalitet bygger med nödvändighet på generaliseringar.

Det har inte gjorts särskilt många seriösa försök att jämföra lagspråket i Finland med lagspråket i Sverige. De mest ambitiösa jämförelserna har gjorts av Hans Landqvist.⁴⁰ Resultatet av hans studier var att det finns stora likheter mellan lagtexternas utformning i Sverige och Finland. Likheter förklaras bl.a. med gemensamma traditioner och liknande anvisningar. Men det finns också olikheter i textstrukturer, rubriksystem, definitioner och hänvisningar. Även meningsbyggnaden kan vara olika.

Paragraferna är enligt Landqvist i genomsnitt klart längre i de finländska texterna. Likaså är den genomsnittliga grafiska meningen (från stor bokstav till punkt) längre i de finländska texterna. Hänvisningarna inom en och samma lagtext samt till andra författningar är betydligt större i det svenska materialet.

Landqvist säger ändå att olikheterna mellan de svenskspråkiga lagtexterna i Sverige och Finland, beträffande såväl textstruktur som meningsstruktur, är relativt små. Detta anser han vara överraskande, då lagarna har kommit till i två länder och då flertalet av de finlandssvenska texterna dessutom är översättningar.

Landqvist konstaterar i sin avhandling att det inte tycks finnas särskilt stor anledning till oro för det finlandssvenska författningsspråkets tillstånd. Däremot behövs mer forskning, som bör gälla både ”den vanliga lagstiftningen” och författningstexter som kommer till oss genom Europeiska unionen.

Statsrådets svenska språknämnd genomförde som nämnts år 2007 med finansiering av Svenska Akademien ett projekt, där språkexperten Barbro Ehrenberg-Sundin arbetade vid Statsrådets translatorsbyrå, Justitieministeriet och Riksdagen. Syftet var att jämföra lagspråket i Finland med lagspråket i Sverige och att fästa översättarens och granskarens uppmärksamhet vid sådant som upplevs som främmande i Sverige.⁴¹

Föga överraskande var resultatet att de flesta olikheterna tycks bero på att den svenska lagtexten i Finland i regel kommer till genom

översättning. Iögonfallande skillnader var vissa ordval och uttryck, val av preposition, ordföljd, framförställda bestämmingar, rikligt bruk av passiv m.m.

Ett allmänt intryck är att språkvårds- och utvecklingsarbetet har lett till att vi har professionella lagöversättare. Att lagtexterna ändå inte alltid håller måttet beror främst på yttre faktorer med början från att förlagan av olika skäl är av dålig kvalitet. Det största gisslet för lagberedarna är tidspressen och de stora textmängderna. Det är ju inte bara själva lagtexterna som ska översättas utan även propositionernas motiveringsdel. Den sammantagna textmassa som Statsrådets translatörbyrå översätter har under åren 2007–2013 fördubblats.⁴²

Tidspressen och de ofta allt sämre kunskaperna i svenska hos finska lagberedare har lett till att svenskan marginaliseras i lagberedningen. De svenska texterna ska komma till under stor brådska i slutet av lagberedningsprocessen. Idealet – att de två språkversionerna skulle tas fram parallellt – infrias ytterst sällan. Utan språklagens 31 §, enligt vilken kommittéers och arbetsgruppers lagförslag ska innehålla den föreslagna lagtexten på svenska, skulle situationen vara ännu värre. Nu görs den första översättningen av viktigare lagförslag senast när förslaget ska ut på remiss.

En arbetsgrupp tillsatt av Undervisnings- och kulturministeriet utarbetade år 2014 en handlingsplan för att utveckla språket i lagstiftningen. Detta arbete har fokus på både finskan och svenskan.⁴³ Även om man vid översättning till svenska inte är strikt bunden av yttre formalia i den finska texten, säger det sig självt att varje förbättring av det finska lagspråket får direkt återverkan på den svenska texten.

När det gäller EU-lagstiftningen måste man hålla i minnet att unionens regelverk i själva verket är en del av den rättsordning som gäller i landet. Regelverket är delvis direkt gällande, delvis förutsätts ett nationellt genomförande.

I EU finns, som tidigare nämndes (i avsnitt 4.4.1), endast *en* svensk språkversion – gemensam för Sverige och Finland. Man kunde uttrycka saken så, att det är EU och inte Sverige eller Finland som ”äger” texterna. Detta är på många sätt en fördel för Finland och det öppnar möjligheter för samarbete. Men det ställer också ibland till med terminologiska problem när terminologin är olika på svenska och finska, och när man i Sverige har en nationell terminologi som är annorlunda än den i Finland.

4.9 Lagtexters begriplighet

Lagar och andra författningar riktar sig till olika läsare. I sista hand är mottagaren en domstol, som i ett tvistigt fall ska avgöra vad lagstiftaren har avsett och vad som är rätt och fel. Men lagstiftningen – åtminstone en del av den – ska också läsas och tillämpas av andra myndigheter och av företag och andra organisationer. Även gemene man ställs då och då inför behov att själv ta reda på vad som står i lagen.

Med hänsyn till rättssäkerheten är det viktigt att lagtexten är så klar att domstolens avgörande i största möjliga utsträckning kan förutses. Ur det perspektivet bör lagtexten utformas med tanke på domarens behov och förutsättningar att förstå texten på rätt sätt. Även med tanke på andra specialister eller experter på olika områden bör lagtexten utformas så, att den innehåller relevant information men ändå inte belastas av onödig textmassa.

För att kunna förstå en text behöver den enskilde medborgaren sannolikt betydligt mer information och förklaringar än experterna på området. Ur ett demokratiskt perspektiv bör lagtexten därför innehålla all den information som rimligtvis kan krävas. För lagstiftaren blir det en balansgång att välja hur mycket information som tas med.

4.9.1 Vad menas med begriplighet?

För att en lagtext ska vara begriplig – i den meningen att läsaren kan dra riktiga slutsatser av den – krävs till att börja med att språket är så klart och tydligt som sammanhanget medger. Vi kan här tala om begriplighet på en ytspråklig nivå.⁴⁴ Den ytspråkliga nivån gäller ordval, syntax, meningarnas längd och uppbyggnad, dispositionen av stoffet, tekniska lösningar, så som rubriker och mellanrubriker m.m.

För att läsaren ska kunna dra riktiga slutsatser krävs utöver begriplighet på den ytspråkliga nivån att de djupare strukturerna kan förstås och hänger ihop. Texten måste innehålla den information som läsaren behöver och textens sammanhang med andra texter måste vara synligt. Texterna får inte heller vara sinsemellan motstridiga.

Lagstiftningen är ett nätverk. Den djupare förståelsen av en lagbestämmelse kan vara beroende av att läsaren vet att bestämmelsen ska läsas mot bakgrunden av någon annan bestämmelse. Det är bl.a. detta som juristen får lära sig i sina studier.

Slutsatsen av det ovanstående är att all lagstiftning inte på ett djupare plan kan göras begriplig för var och en. Ett rimligt krav är ändå att lagar som gäller sådant som nära berör gemene man inte bara är tydliga på den ytspråkliga nivån utan också innehåller tillräckligt med information.

För att ytterligare öka lagtextens begriplighet är det alltså de djupare nivåerna, dvs. de som berör innehållsurvalet och innehållsstruktureringen, som måste förändras. Lagtextens funktionella perspektiv måste ytterligare närmas till medborgarperspektivet.⁴⁵

När det gäller mer specialiserad eller t.ex. teknisk lagstiftning måste kraven på begriplighet ställas annorlunda. Här får man utgå från att läsaren har en viss grundskunskap som inte behöver upprepas. Men också då måste man ställa kravet att texten är så klar som möjligt på den ytspråkliga nivån. Det är ett allvarligt (demokratiskt) bekymmer och rättssäkerhetsproblem om texten är begriplig enbart för myndigheterna.

4.9.2 Kan och får översättningen vara begripligare än förlagan?

En klassisk fråga som uppkommer vid översättning är om översättningen får vara bättre än förlagan. Den som ställs inför frågan frestas att svepande svara: naturligtvis! Svaret måste ändå nyanseras. Den som översätter en lagtext ska givetvis eftersträva ett begripligt språk på den ytspråkliga nivån. Men utgångspunkten är att läsaren ska kunna dra samma slutsats av texten oberoende av vilket språket är. Det går alltså inte att vid översättningen tolka oklarheter i förlagan, eftersom man då löper risken att tillföra texten något som den inte ska innehålla. Dilemmat kan egentligen lösas enbart så, att översättaren reder ut saken tillsammans med textförfattaren.

I många fall – inte minst inom EU – kan avståndet mellan förlaga och textförfattare vara stort och tidtabellerna för de olika texterna sådana att det inte längre går att rucka på förlagan. I bästa fall kan översättaren ändå få veta vad som avses, men i värsta fall måste översättaren gissa sig fram. Flerspråkigheten leder alltså ohjälpligen till att man inte kan lita på lagtexterna på samma sätt som förr, utan – som det ovan (i avsnitt 4.4.2) konstaterades – man kan vara tvungen att ty sig till flera språkversioner.

Lagspråket påverkas givetvis av den kulturella omgivningen, och kulturen och traditionerna varierar i olika länder. Även inom olika språk finns det kulturella skillnader. Svenskan i Finland påverkas förstås av finskan samtidigt som den tar starka influenser av svenskan i Sverige. Det svenska lagspråket i Finland är i princip inte bundet av stilvärden i den finska lagtexten. I det avseendet kan man säga att det svenska lagspråket lever sitt eget liv och att stilvärdena kan följa allmänspråket och således vara olika på finska och svenska.

4.10 Lagstiftning och lagspråk i en digitaliserad värld

Den elektroniska textbehandlingen och olika slags databaser har revolutionerat lagstiftningsarbetet och underlättar självfallet skribenternas arbete på många sätt. För översättarna är det betydligt lättare att leta efter term motsvarigheter, officiella namn på myndigheter och författningar osv. Det är också lätt att jämföra hur vissa uttryck har översatts tidigare.

Den tekniska utvecklingen har tyvärr också haft negativa sidor. Till dem hör att det är alldeles för enkelt att producera texter genom kopiering. Detta är uppenbart en av orsakerna till att textmassorna har ökat så mycket. I regelförenklings- och klarspråksarbetet måste man därför fokusera på att textförfattarna i betydligt högre grad än för närvarande har läsaren för ögonen. Den enkla sanningen att det som skrivs också rimligtvis ska läsas av någon, bör väcka insikt om vad den enorma textproduktionen medför. Fysikens lag ”det man vinner i kraft, förlorar man i väg” kunde transformeras till ”det man vinner genom kopiering, förlorar man i tid” (på läsarsidan). Eftersom antalet personer som skriver texten i normalfallet är betydligt lägre än antalet läsare, kan man enkelt dra slutsatsen att de arbetstimmar som läggs ned på att redigera en text i mer läsbar form blir en flerfaldig tidsbesparing för många andra.

Möjligheten att enkelt redigera och kopiera texter leder i värsta fall till att texten sätts ihop genom ”klippande och klistrande”. Texter som sätts ihop på det sättet saknar ofta en röd tråd, blir osammanhängande och alltför långa. I värsta fall leder en överproduktion av snåriga lagar och bestämmelser till att respekten för lagstiftningen avtar och till att lagar inte följs.

I skrivande stund (2014) har digitaliseringen gått så långt att knappast någon längre prenumererar på Finlands författningssam-

ling i pappersform. Lagverket *Finlands lag*, som under drygt tio år har kommit ut i två tjocka volymer, krymper från år 2013 till en enda volym. I övrigt hänvisas man till de elektroniska databaserna. Det är länge sedan varje jurist hade känslan – och behovet – av att ”ha hela lagboken i huvudet”.

NOTER

1. Statsrådet är i Finland en benämning på regeringen, dvs. ministerierna som kollektiv.
2. Landqvist 2000 använder begreppen författningsspråk och författningssvenska.
3. Tala 2010 s. 6.
4. Landskapslagarna och landskapsförordningarna publiceras i *Ålands författningssamling*.
5. Kategorisering av olika normer är en fråga som behandlas mycket inom rättsteorin. Se t.ex. Ross 1966 s. 45; Strömholm 1984 s. 213 f.
6. Om myndighetsspråk skriver Lassus i kapitel 5 i denna volym.
7. Se 31 § i språklagen.
8. von Bonsdorff 1984; Nordman 2009 s. 40 f. Lassus behandlar översättningsverksamhet i kapitel 6 i denna volym.
9. Se 79 § 4 mom. i grundlagen, 76 § i riksdagens arbetsordning (40/1999 år 2000) och 30 § i språklagen.
10. Angående EU:s lagstiftningsarbete, se t.ex. Statsrådsberedningen. PM 2005:3 och *Interinstitutionella publikationshandboken*, Europeiska kommissionen u.å.; Liiri 2010; Melander (red.) 2000; Wakter 1990.
11. Petrell 2013.
12. Wellander 1958 s. 201 f.
13. Regeringens proposition 1/1998 rd, s. 131/I.
14. Se Wakter 1990 s. 759 och t.ex. EU-domstolens dom I mål C445/09, s. 24 f där domstolen anför: ”En tolkning av artikel 1 punkt 2 a andra strecksatsen i direktiv 2003/6 kan emellertid inte bara utgå från den nederländska språkversionen. Det följer av fast rättspraxis att behovet av en enhetlig tillämpning, och därmed en enhetlig tolkning, av en unionsrättsakt utesluter att denna betraktas isolerat, i endast en språkversion. I stället ska rättsakten tolkas utifrån både upphovsmannens verkliga avsikt och det av denne eftersträlvade målet, särskilt mot bakgrund av samtliga språkversioner (se, bland annat, dom av den 12 november 1969 i mål 29/69, Stauder, REG 1969, s. 419, punkt 3, svensk specialutgåva, volym 1, s. 421, av den 22 oktober 2009 i de förenade målen C261/08 och C348/08, Zurita García och Choque Cabrera, REG 2009, s. I10143, punkt 54, och av den 28 januari 2010 i mål C473/08, Eulitz, REU 2010, s. I0000, punkt 22).”
15. Sjöholm 1988 s. 18 f., Modéer 1998 s. 2 f.
16. Byggnings Balk kap. 21 § 1. Denna bestämmelse i 1734 års lag är fortfa-

- rande formellt gällande rätt i Finland och ingår i lagboken.
17. Från Tjuvnadsbalken i Dalalagen. Holmbäck-Wessén 1936 s. 91.
 18. Wessén 1965 s. 27; Holmbäck-Wessén 1936 s. XVIII f.
 19. Gustaf Cronhielm vid överlämnandet av ”Stora lagkommissionens” förslag 1731.
 20. Palmgren, Bo 1969 s. 143 f.
 21. Modéer 1998 s. 5.
 22. *TemaNord* 2000 s. 41 och där angivna källor.
 23. Modéer 1998 s. 9.
 24. De Geer 1953 s. 5.
 25. Kansliordningen citeras bl.a. på Språkrådets webbplats under rubriken ”Milstolpar i svensk språkpolitik”.
 26. Domarreglerna trycks fortfarande som ett slags förord i lagverket *Finlands lag*.
 27. Bolding (1968) ger en belysande översikt av debatten.
 28. *Lakimies* 1970/6.
 29. Ett av inläggen skrevs av Makkonen 1970 (min översättning).
 30. Wellander 1958 s. 203.
 31. Per Lundahl var den första. Kenneth Larsson och Barbro Ehrenberg-Sundin anställdes något senare. Larsson och Ehrenberg-Sundin utarbetade flera handböcker och arbetade mycket med utbildning. Senare kom Larsson att arbeta med svenskan i EU och Ehrenberg-Sundin med klarspråk. Se Ehrenberg-Sundin 2015.
 32. Se t.ex. Petrén 1979; Eklöf 1982; Palmgren, Sten 1995.
 33. Landshövdingen Gustaf Grass 1686. Citeras av Hafström 1974 s. 195.
 34. Pettersson 1992 ger en ingående och fängslande beskrivning av lagspråket och samhällsutvecklingen.
 35. *Säännös* har tidigare motsvarats av *stadgande* och *määräys* av *bestämelse*. I finskan gör man fortfarande en skillnad mellan ”stadganden” som ingår i lagar och förordningar och ”bestämmelser” som ingår i fördrag och föreskrifter på lägre nivå än lagar och förordningar. Motsvarande skillnad görs inte på svenska, utan man talar numera alltid om bestämmelser oberoende av vilken författningsnivå det är frågan om. *Språkråd* 4/1996 och 1/1997.
 36. En rapport om projektet ingår i *Språkråd* 3/2007.
 37. Palmgren, Sten 2008.
 38. Se t.ex. Mattila 2002 s. 60.
 39. Waaben 1971; Lehtimaja 1983.
 40. Landqvist 2000a s. 2–5 och 2000b.
 41. Ehrenberg-Sundin redovisade sina resultat på Hugo Bergroth-sällskapets språkvärdsdag 2008. Se även *Språkråd* 3/2007.
 42. Petrell 2013.
 43. *Klart myndighetsspråk – ett handlingsprogram* 2014.
 44. Se Gunnarsson 1982 s. 129.
 45. Gunnarsson 1982 s. 266.

LITTERATUR

- Bolding, Per Olof 1968: *Juridik och samhällsdebatt*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- von Bonsdorff, P. E. 1984: Om det svenska lagspråket i Finland, *Juridisk Tidskrift för Finland (JFT)* 1984. S. 402–423.
- Bruun, Henrik, Ann-Marie Malmsten & Sten Palmgren (red.) 1986: *Svenskt lagspråk i Finland*. Esbo: Schildt.
- Eklöf, Ulf Chr. 1982: Behöver författningsspråket reformeras? *Svensk Juristtidning* 1982. S. 597–606.
- Ehrenberg-Sundin, Barbro & Maria Sundin 2015: *Krångelspråk blir klarspråk. Från 1970-tal till 2010-tal*. Stockholm: Språkrådet.
- Europeiska kommissionen u.å. *Interinstitutionella publikationshandboken*. Tillgänglig: <http://publications.europa.eu/code/sv/sv-000100.htm>.
- Finlands lag*, www.finlex.fi.
- Foley, Richard et al. (red.) 2008: *Kielen ja oikeuden kohtaamisia*. Heikki E. S. Mattilan juhlaKirja. Helsinki: Talentumi.
- de Geer, Louis: Om den juridiska stilen (1853). Omtryckt i *Svensk Juristtidning* 1953. S. 6–18.
- Gunnarsson, Britt-Louise 1982: *Lagtexters begriplighet. En språkfunktionell studie av medbestämmandelagen*. Lund: Liber.
- Hafström, Gerhard 1974: Må ej främmande språk brukas. *Rättshistoriska studier IV*, Institutet för Rättshistorisk Forskning, Lund. S. 192–205.
- Holmbäck, Åke & Elias Wessén 1936: *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar*. Uppsala: Hugo Gebers Förlag.
- Jyränki, Antero 1999: *Oikeuden kielet. Oikeus ja oikeudellinen ajattelu monikielisessä maailmassa*. Turku: Turun yliopisto.
- Klart myndighetsspråk – ett handlingsprogram*. Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2014:3.
- Lakimies 1970/6*: Kansanvallasta ja sen toteutumisesta lainkäytössä – 70-vuotiaan Urho Kaleva Kekkonen ajatuksia ajankohtaisista kysymyksistä.
- Landqvist, Hans 2000a: *Författningssvenska. Strukturer i nutida svenska lagtext i Sverige och Finland*. Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Landqvist, Hans 2000b: Finländska fingeravtryck i nutida författningar – finns det sådana? *Språkråd* 2/2000.
- Lehtimaja, Lauri 1983: Om lagspråk och samhällsmoral. *Nya Argus* 14–15.
- Liiri, Kari 2010: Flerspråkighetens former i Europeiska unionen – ett juridiskt perspektiv. *Juridisk Tidskrift för Finland (JFT)* 1–2/2010. S. 99–110.
- Makkonen, Kaarle 1970: Lainkäyttö ja maailmankatsomus. *Lakimies* 1970/8. S. 1056–1069.
- Mattila, Heikki E. S. 2002: *Vertaileva oikeuslingvistiikka*. Jyväskylä.
- Mattila, Heikki E. S., Aino Piehl & Sari Pajula (toim.) 2010: *Oikeuskieli ja säädöstieto – Suomenkielinen lakikirja 250 vuotta/Rättspråk och*

- författningsinformation – *Den finskspråkiga lagboken 250 år*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Melander, Björn (red.) 2000: *Svenskan som EU-språk*. Ord och stil 30. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Modéer, Kjell 1998: Nordisk juristkultur en del av rättskulturen – Förändring och stabilitet. I: Pia Letto-Vanamo (red.), *Nordisk identitet. Nordisk rätt i europeisk gemenskap*. Publikationer utgivna av Institutet för internationell ekonomisk rätt vid Helsingfors universitet 30.
- Nordiska ministerrådet 2000: *TemaNord* 2000:614. Utvecklingen av det nordiska lagstiftningssamarbetet under inflytande av EU och EES.
- Nordman, Lieselott 2009: *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland*. Nordica Helsingensia, Helsingfors universitet.
- Några riktlinjer för författningsspråket, se Statsrådsberedningen 1979.
- Palmgren, Bo 1969: Det svenska rätts- och frihetsarvet. I: Bo Palmgren, Berndt Godenhielm & Leif Sevón, *För individen och rätten – festskrift till Bo Palmgren*. Juridiska föreningens i Finland publikationsserie 38. Borgå. S. 27–34.
- Palmgren, Bo 1969: Vår lagstiftnings gyllene tid – ett hundraårsminne. I: Bo Palmgren, Berndt Godenhielm & Leif Sevón, *För individen och rätten – festskrift till Bo Palmgren*. Juridiska föreningens i Finland publikationsserie 38. Borgå. S. 143–152.
- Palmgren, Sten 1990: Översättning av lagtext till svenska i Finland. *Språkvård* 2/1990.
- Palmgren, Sten 1995: Lagspråk i förändring. *Språkbruk* 3/1995.
- Palmgren, Sten 2008: Från harjakt till skallgång – tankar om ytspråk och djupare strukturer i lagspråket. I: Foley, Richard et al. (red.), *Kielen ja oikeuden kohtaamisia*. Heikki E. S. Mattilan juhlakirja. Helsinki: Talentum. S. 265–271.
- Petrell, Katarina 2013: De svenska lag- och myndighetstexterna i Finland. *Från ett språk till ett annat*. Språkrådets skrifter 15. Stockholm. S. 159–166.
- Petrén, Gustaf 1979: Lagspråket och rättssäkerheten. *Tidskrift för folkets rättigheter* 3/1979.
- Pettersson, Gertrud 1992: *Lagspråk och samhällsutveckling. Studier över svenskt lagspråk efter 1734*. Lund University Publications.
- Portin, Göran 1989: Juriststil. *Festskrift för Curt Olsson 70 år*. Ekenäs. S. 274–280.
- Ross, Alf 1966: *Om ret og retfærdighed. En indførelse i den analytiske retsfilosofi*. 4 oplag. København: Arnold Busck.
- Seipel, Peter 1984: Rättsdata. Några vägmärken. I: Ulf Bernitz (red.), *Festskrift till Jan Hellner*. Stockholm: Norstedt. S. 515–571.
- Sjöholm, Elsa 1988: *Sveriges medeltidslagar. Europeisk rättstradition i politisk omvandling*. Lund: Institutet för rätthistorisk forskning.
- Språket i lagar och andra författningar*, se Statsrådsberedningen 1967.
- Språklagen. *Finlands författningssamling* 423/2003.

- Språkråd* 4/1996, 1/1997 och 3/2007. Informationsblad utgivet av Statsrådets svenska språknämnd.
- Språkrådet. Milstolpar i svensk språkpolitik. <http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/sprakpolitik/milstolpar-i-svensk-sprakpolitik.html>. Hämtad 13.1.2016.
- Statsrådsberedningen 1967: *Språket i lagar och andra författningar*. PM 25.1.1967. Stockholm.
- Statsrådsberedningen 1979: *Några riktlinjer för författningsspråket*. PM 1979:2. Stockholm.
- Statsrådsberedningen 2005: *Redaktionella och språkliga frågor i EU-arbetet*. PM 2005:3. Stockholm.
- Strömholm, Stig 1984: *Rätt, rättskällor och rättstillämpning*. Andra uppl. Lund.
- Svenskt lagspråk i Finland*, se Bruun, Malmsten & Palmgren (red.) 1986.
- Tala, Jyrki 2010: *Sääntelytarkkuuden ongelmia*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 251. Helsinki.
- TemaNord*, se Nordiska ministerrådet 2000.
- Waaben, Knud 1971: Emotioner i retssproget. I: Jon Palle Buhl et al. (red.), *Festskrift til Folketingets Ombudsmand professor, dr. jur.: Stephan Hurwitz 20. juni 1971*. København: Juristforbundes Forlag. S. 565–590.
- Wakter, Caroline 1990: Den flerspråkiga dimensionen inom EG. *Juridisk Tidskrift* nr 4 1990/91. S. 750–765.
- Wellander, Erik 1958: Juristsvenska. *Tidskrift för Sveriges advokatsamfund*. S. 201–228.
- Wessén, Elias 1965: *Svenskt lagspråk*. Lund: Gleerup.
- Ålands författningssamling*, www.lagtinget.ax

JANNIKA LASSUS

SVENSKT MYNDIGHETSSPRÅK I FINLAND

Det svenska myndighetsspråket i Finland är, trots flera likheter, inte helt som myndighetsspråket i Sverige. Tack vare ländernas långa gemensamma historia är mycket i beslutsgången, förvaltningsse-
derna och lagstiftningen lika – rentav mycket lika sett ur ett euro-
peiskt eller globalt perspektiv. Däremot föreligger det skillnader när
det gäller relationen mellan medborgare och myndigheter och i fråga
om hur informationsgången och texterna ska se ut.¹

De skillnader som kan iakttas mellan det svenska myndighets-
språket i Finland och myndighetsspråket i Sverige kan i stor utsträck-
ning förklaras av hur texterna kommer till, dvs. de produktionsvillkor
som gäller. I Sverige skrivs myndighetstexterna direkt på svenska,
antingen av tjänstemän och handläggare eller av informatörer. Största
delen av de svenska myndighetstexterna i Finland är däremot inte
originaltexter utan översättningar av finska original.

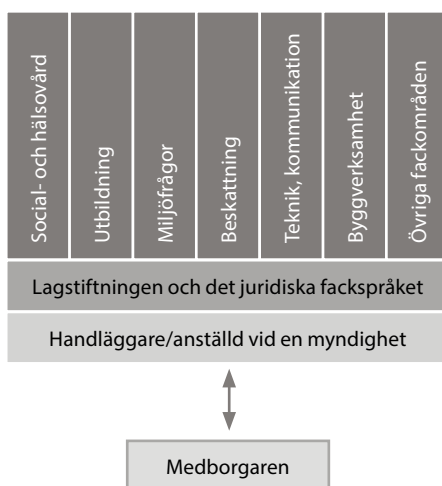
De finlandssvenska myndighetstexterna lever sida vid sida med
de finskspråkiga myndighetstexterna. Myndigheter, kommuner och
offentligrättsliga institutioner har ofta fast anställda översättare som
sköter om översättningen från finska till svenska. I Finland bär
myndigheternas svenska ofta spår av att vara översatt.²

Detta kapitel behandlar det svenska myndighetsspråket i Finland.
Inledningsvis sägs något allmänt om vad myndighetsspråk är och
vad som gäller för svenskt myndighetsspråk. Sedan presenteras de
krav som den finländska lagstiftningen ställer på myndigheterna när

det gäller det svenska språket, varefter framställningen går vidare till att diskutera relationen mellan medborgare och myndigheter i Finland. Naturligt nog har kapitlet flera beröringspunkter med kapitlet om översättning och kapitlet om lagspråk.

5.1 Myndighetsspråk är fackspråk

Myndighetsspråk är inte vilket vardagsspråk som helst. Det är institutioners och myndigheters språkbruk, och även om det allmänt taget har blivit ledigare med åren kan det variera stilistiskt mellan allt från ett lagspråksinfluerat ”kanslispråk” till ledigare allmänspråk.³ Myndighetsspråk är fackspråk som kräver specialkunskaper inom en specifik domän, särskilt av den som skriver, men också av den som läser. I figur 5.1 återges schematiskt förhållandet mellan läsaren (medborgaren eller invånaren) och skribenten (handläggaren eller tjänstemannen), där den senares uppgift är att begripliggöra den ofta mycket specialiserade information som han eller hon har yrkesmässigt kunskap om. Myndighetens representant är den som ska kunna konkretisera och förenkla ett många gånger komplicerat sakförhållande. Det finns ändå gränser för hur långt man kan förenkla utan att riskera medborgarnas rättsskydd. Den första utmaningen för alla som skriver myndighetstexter är därför att uttrycka sig så att läsaren kommer över kunskapsbarriären och förstår innehållet.



Figur 5.1. Myndighetsspråk som fackspråkskommunikation (Lassus 2013).

I och med att myndighetstexter är en form av fackspråk ingår det en hel del termer och etablerade professionella uttryck i dem. Detta gäller förstås oberoende av språk eller produktionsätt.

Vissa uttryck i myndighetsspråket är specifika för Finland och det finlandssvenska samhället. Dessa obligatoriska eller officiella finlandismer är etablerade och återfinns till exempel i vissa juridiska sammanhang för att följa lagens ord och upprätthålla en enhetlig terminologi, medan de bör undvikas i alla andra sammanhang. Andra uttryck är sådana att de är gångbara i alla sammanhang eftersom de avspeglar det finländska samhället och dess särdrag.⁴

I och med medlemskapet i EU kommer nya begrepp in i språket. Varje nytt lagförslag i Finland har någon koppling till EU-lagstiftningen. Det görs enbart *en* svensk översättning på EU-nivå, varför det krävs dialog mellan lagöversättare i Finland, den svenska lagberedningen i Sverige och EU-översättarna. Samtidigt ger det en möjlighet att föra det finlandssvenska och det sverigesvenska lagspråket närmare varandra.⁵ Därigenom förenhetligas också vissa delar av det svenska myndighetsspråket i synnerhet när det gäller ordnivån.

5.2 Kunskapsluckor hindrar förståelse

När myndighetstexter kritiserats för att vara svårbegripliga eller svårlästa skyller man ofta enbart på språket och beaktar sällan vilka fackkunskaper som i själva verket krävs av läsaren för att innehållet i texten ska öppna sig. Att ta till sig fackkunskap är alltid krävande. För att förstå en text, oberoende av om det är en myndighetstext eller en tidningsnotis, behöver man både känna till språket och förstå innehållet som orden och uttrycken förmedlar. Ju högre grad av specialisering och fackkunskap som krävs, desto högre är kraven på den enskilda läsaren och dennas fackkunskaper.

Situationen kompliceras i ett tvåspråkigt land som Finland där inte ens en person med goda kunskaper i bägge språken nödvändigtvis har dubbla uppsättningar med termer inom vissa domäner. Det kan därför hända att en läsare av en finlandssvensk kommunal text som behandlar t.ex. byggnormer inte förstår texten eftersom hon eller han endast kan byggterminologi på finska. Då blir det självklart lättare att ta till den finska texten vars språk är bekant också till innehållet. En enspråkig person som inte förstår texten måste läsa den om och om igen, medan en tvåspråkig person kan välja språkversion. Utgångs-

punkten för myndighetstexter måste ändå alltid vara att de ska gå att förstå på alla språk som de utges på, utan stöd av en annan språkversion.

Vanligtvis förmedlas fackspråk mellan experter. Då är det frågan om expertkommunikation inom en specifik diskursgemenskap.⁶ Det behöver inte vara fråga om en grupp vetenskapsmän eller toppforskare, utan det kan lika gärna handla om en grupp ungdomar som spelar ett visst dataspel. De utvecklar i sin grupp en speciell jargong som är baserad på begrepp i den verksamhet som de håller på med. Andra exempel på kommunikation inom specifika diskursgemenskaper är ingenjörer som utvecklar en ny mobiltelefon, läkare som diskuterar symptom och laboratorieprover för att göra upp en vårdplan för en patient och pedagoger som diskuterar inlärningsmetoder i olika åldersgrupper. Personer som inte ingår i gruppen har svårt att genast förstå en ny mobiltelefons alla tekniska finesser, svårt att läsa en epikris, svårt att förstå vad en viss inlärningsmetod innebär och svårt att förstå vad de olika krigstermerna och strategierna egentligen har för innebörd i ett dataspel. I gränssnittet mot ”vanliga människor” krävs en annan typ av kommunikation som öppnar upp, exemplifierar och använder mer transparenta uttrycksätt.

Utgångspunkten för myndighetsutövning är lagtext, och därför pågår en ständig balansgång mellan det juridiska språket och det mer lättillgängliga myndighetsspråket. När myndigheterna strävar efter att göra t.ex. informationsbroschyrer så läsarvänliga som möjligt växer avståndet till den bakomliggande lagstiftningen. Ett sätt för myndigheten att gardera sig mot detta är att tillfoga en anmärkning om att informationen i broschyren inte är heltäckande och att texten inte ska jämföras med lagtext.

Förmedling av ofta rätt avancerad kunskap är myndigheternas uppgift. Myndigheterna vill dessutom att medborgarna, läsarna, inte bara begriper rätt, utan också handlar rätt enligt givna instruktioner. Ett sätt att lösa de begriplighetsproblem som utan tvivel finns är att skriva klarspråk. Om detta handlar nästa avsnitt.

5.3 Klarspråk och språkversioner

I Sverige har arbetet med klarspråk redan en lång tradition. Klarspråksidealet eftersträvas också på anglosaxiskt håll och inom EU, där man talar om att använda *plain language* eller *fight the fog*.⁷ Kärnprincipen för klarspråk är att man ska skriva med utgångspunkt i

läsarens värld och ur läsarens perspektiv snarare än ur expertens eller myndighetens.

Man eftersträvar alltså texter som är bättre ur mottagarens synvinkel. Med bättre avses i klarspråkssammanhang en text som kommunicerar på rätt sätt med de tänkta mottagarna.⁸ Klarspråksråden handlar till exempel om att välja en lagom personlig ton, att välja ut rätt innehåll och att disponera innehållet på ett bra sätt, att öppna upp och förklara sådant som kan vara svårt att förstå. Dessutom betonas korthet: korta texter, korta meningar och sammanfattningar där det behövs.⁹

Också på finlandssvenskt håll har den svenska språkvården och myndighetsspråkvården arbetat med klarspråksfrågor under en längre tid.¹⁰ Insatserna har särskilt riktats mot översättarna och mot sådana organisationer som producerar texter direkt på svenska. Merparten av de svenska texter som produceras i Finland är ändå knutna till en finsk text. På finskt håll har klarspråksarbetet, och tanken på ett tydligt myndighetsspråk, ännu inte slagit igenom ordentligt.¹¹ Arbetet har kommit i gång, men ligger efter den svenska processen som gjort att klarspråk är en självklarhet i Sverige. En undersökning riktad till finska myndigheter visade att myndighetsanställda själva har svårt att hitta det väsentliga och tolka informationen i andra myndigheters texter.¹² Däremot är man rätt nöjd med den egna myndighetens texter. Inte oväntat är det alltså lättare att ta till sig information inom den egna diskursgemenskapen eller expertgemenskapen än inom andras.

I januari 2014 publicerades ett handlingsprogram för ett klart myndighetsspråk av Undervisnings- och kulturministeriet, på både finska och svenska. Handlingsprogrammet överlämnades av en arbetsgrupp för ett bättre myndighetsspråk och målet med det ”är att förvaltningslagens klarspråkskrav ska tas på allvar och att de språkliga kraven omsätts i praktiken i högre grad än hittills”.¹³ De finska myndigheterna fick därmed riktlinjer för arbetet för ett bättre finländskt myndighetsspråk.

5.4 Myndighetsservice enligt lag

Myndigheterna i Finland har en lång tradition av att verka på finska och svenska, men en begränsad och ganska färsk erfarenhet av att ge service på andra språk, t.ex. åt invandrare. Detta syns i språkutbudet hos myndigheterna.

En genomgång av olika finländska myndigheters webbplatser visar att de ofta är trespråkiga: finska, svenska och engelska. De myndigheter som arbetar med minoritetsfrågor visar naturligt nog en större medvetenhet genom att de har information på flera språk. Genom internet kan myndigheterna lätt tillgodose många språkgruppers behov. Det behöver inte längre finnas tryckta broschyrer på flera olika språk ute på byråer och kontor. Det som behövs är antingen en vilja att verka för flerspråkighet eller en lagstiftning som kräver det. På de områden där språklagstiftningen inte reglerar språkvalen är det ändå lätt hänt att svenskan faller bort och att engelskan i stället tas in. Detta känns igen från andra områden där engelskan ges allt mer utrymme, till exempel i högskolesammanhang.¹⁴

Myndighetstexter på svenska existerar på grund av grundlagen och språklagen som stipulerar vilka skyldigheter staten och kommunerna har gentemot invånarna.¹⁵ Språklagen gäller endast och uttryckligen nationalspråken, finska och svenska.¹⁶ Språklagen berör alla myndigheter, dvs. kommunala och statliga myndigheter, offentligt-rättsliga verk, domstolar m.m. Kyrkan och universitetet har sina egna lagar där språkanvändningen tas upp. Dessutom fastslår andra lagar vad som gäller i sammanhang som t.ex. utbildning, kulturverksamhet och social- och hälsovård. Kraven på språkkunskaper i finska och svenska för offentligt anställda är också fastslagna i lag.

De grundläggande språkliga rättigheterna innebär enligt språklagen att var och en kan använda sitt eget språk i kontakterna med statliga myndigheter och med myndigheter i tvåspråkiga kommuner. En individ ska alltså inte behöva be om att få sina språkliga rättigheter tillgodosedda, och det är tillåtet för en myndighet att ge bättre betjäning än vad som krävs i lagen.

Myndigheternas textproduktion på olika språk regleras av en paragraf i språklagen om vad som behöver finnas tillgängligt på både finska och svenska:

Det behöriga ministeriet skall se till att information som är väsentlig för individens liv, hälsa och säkerhet samt för egendom och miljön ges på båda nationalspråken i hela landet. [...]Att utredningar, beslut eller andra liknande texter som en myndighet utarbetat publiceras medför inte att de behöver översättas som sådana. Myndigheten skall dock se till att både den finskspråkiga och den svenskspråkiga befolkningens behov av information tillgodoses.¹⁷

Informatörerna vid en myndighet, eller enskilda tjänstemän, fattar beslut om vad som behöver skrivas eller översättas, dvs. vilka dokument som är viktiga med tanke på ”liv, hälsa och säkerhet” och vilka dokument som inte är det.¹⁸ All den information som myndigheterna ger på finska finns alltså inte att tillgå på svenska.

Som konstateras i Språkrådets vägledning om flerspråkig information¹⁹ och i handlingsprogrammet för ett klart språk²⁰ vore det bra om myndigheterna utredde vilken typ av information som ska tillhandahållas på olika språk, och därefter gjorde upp riktlinjer för information och översättning. Det är dock sällan sådana riktlinjer finns.²¹ Ifall det inte finns nedskrivna anvisningar för vilka texter som ska publiceras på de olika språken, en detaljerad språkstrategi, blir det lätt godtyckligt vilka texter som översätts och hur informationen sköts.

Tillämpningen av språklagstiftningen utreds regelbundet. Som grund används *Språkbarometern*²² som är en utredning av medborgarnas uppfattningar om och erfarenheter av språkanvändning i kontakt med myndigheter och kommuner. Enkäten skickas ut till den språkliga minoriteten i en kommun (endera den svenska eller den finska). I *Språkbarometern* 2012 svarade till exempel 44 procent av de svenskspråkiga respondenterna att de fick kommunal service på svenska, 26 procent att de fick statlig service på svenska och 36 procent att de fick privat service på svenska. De som uppgav att de sällan eller aldrig fick service på svenska uppgick till 23 procent när det gäller kommunal service, 29 procent uppgav att de sällan eller aldrig fick statlig service på svenska och 19 procent att de sällan eller aldrig fick privat service på svenska.²³ Det varierar med andra ord i hur hög grad medborgarna får service på svenska.

När det gäller kommunernas svenskspråkiga service ligger betyget i *Språkbarometern* mellan 7 och 8 (högsta betyget är 10), och den statliga språkliga servicen får betyget 6,8–8. Respondenterna ger de högsta betygen till de kommunala tjänsterna barndagvården (9,1), kommunens webbplats (8,3), biblioteket (8,2) och kulturtjänsterna (8). När det gäller de statliga tjänsterna är det skattebyrån (7,9) och lantmäteriverket (7,9) som får de högsta betygen.

Av de kommunala och statliga tjänster som förmedlas i skrift (som översättningar) värdesätts webbplatsen högst. Skattebyrån och lantmäteriverket kan också antas vara skriftbaserade verksamheter, åtminstone när det gäller kontakten mellan myndigheten och medborgaren. Barndagvården, biblioteken och kulturtjänsterna bidrar till

att upprätthålla det svenska språket och språkanvändningen. Information i skrift ingår även i verksamheter som i sig inte är skriftbaserade, såsom vården.

Då enskilda tjänstemän inte har tillräckliga kunskaper i svenska behövs en tolk eller översättare – medborgarna ska ju inte behöva byta språk eftersom ett sådant förfarande strider mot de språkliga rättigheterna.²⁴ En tjänsteman är ansvarig för dokument och korrespondens i samband med handläggningen av ett ärende. Om den ansvariga tjänstemannen inte behärskar svenska så bra att han eller hon kan ta ställning till innehållet i en översatt text finns det alltid en risk för ett mänskligt misstag från översättarens håll som gör att det finns fel i texten. Tjänstemannen kan alltså inte alltid ta ställning till den svenska texten utan ett stort ansvar läggs på översättaren och på att hon eller han formulerar sig korrekt, så som tjänstemannen avsåg i den finska texten.²⁵ Myndigheternas skriftliga kommunikation med medborgarna på svenska kan bero på tillgången på översättare och på dessas kompetens.

5.5 Distans eller närhet

I Sverige har man under en längre tid ansett det vara viktigt att klyftan mellan medborgare och myndighet inte är för stor. Såväl lagtexter som allmän samhällsinformation ska vara tillgängliga och begripliga för medborgarna eftersom detta är en av grundpelarna för demokrati och samhällelig delaktighet.²⁶ Med hjälp av klarspråk når man medborgarna bäst.

Utvecklingen i Finland har inte varit densamma. Myndighetspråk i Finland har skrivits ”i tjänsten” och språket har burit ”tjänstedräkt” utan att alltför mycket protester har hörts.²⁷ Detta kan enligt en undersökning förklaras med att finländare i jämförelse med svenskar visade sig i högre grad värdesätta traditionella värderingar och att följa regler, och dessutom önskade finländarna mer respekt för auktoriteter.²⁸ Handlingsprogrammet för ett klart myndighetsspråk kom först 2014, varför de finska myndighetstexterna inte har utgått från samma tankar om tillgänglighet och mottagarorientering som myndighetstexterna i Sverige.²⁹ De finlandssvenska myndighetstexterna har med andra ord riskerat att bli svårare jämfört med de sverigesvenska. För textproducenter i Finland har det nämligen uppstått en normkrock, där det – förenklat uttryckt – finska auktoritativa

innehållet ska kläs i en svensk demokratisk språkdräkt. Kan en uppmärksam översättare underlätta situationen?

Översättaren är ofta den första som läser texten, och det händer därför att denna kan behöva fråga uppdragsgivaren hur han eller hon har tänkt, vad som avses i den finska texten.³⁰ Då kan uppdragsgivaren göra förbättringar i den. Å andra sidan finns det situationer där det inte går att göra ändringar i texten, på grund av tidsbrist eller textens karaktär. Då blir resultatet två dåliga myndighetstexter: en på finska och en på svenska.

Det vore naturligtvis bra att skriva den finska och svenska texten parallellt. Folkpensionsanstalten (FPA) skriver en del av sitt informationsmaterial parallellt på båda språken.³¹ På alla myndigheter och institutioner är detta ändå inte möjligt. En översättare som sköter om information och kommunikation på svenska vid sidan av andra uppgifter är inte alltid en naturlig del av informationsenheten, vilket gör parallellskrivning svårare. En undersökning om vilken enhet översättare vanligtvis arbetar inom visade att variationen är stor. De flesta har sin arbetsplats på en översättningsavdelning, men många sitter också inom förvaltningen eller på en avdelning för information och kommunikation eller på en avdelning som tillhandahåller interna tjänster och intern service.³² De finlandssvenska myndighetstexternas kvalitet är alltså också beroende av hur arbetet är fördelat och organiserat inom myndigheten.

I Sverige satsar myndigheterna mycket på information och kommunikation. Detta har kanske att göra med den servicementalitet som tränger in i myndighetsutövningen från affärsvärlden och med att det finns större resurser inom den svenska offentliga sektorn och tydliga krav på tillgänglighet och transparens. Med fler anställda och större resurser går det att göra mer och av bättre kvalitet.

5.6 I kläm mellan två normer

Finlands svenska myndighetsspråk förefaller att vara i kläm mellan två normer: den klarspråkpräglade sverigesvenska myndighetsprosan och den distanserade och i någon mån auktoritära finska myndighetsprosan. Det handlar om två svårförenliga normer – klarspråk som för myndigheten närmare medborgaren respektive en mer formell prosa som skapar avstånd. En central tanke med klarspraksarbetet är att det i längden blir billigare att informera tydligt och

klart. Tydliga webbtexter och beslutstexter leder inte till lika många telefonsamtal, e-brev och återbesök. Det här gäller oberoende av på vilket språk informationen ges.

Det finns också många exempel på god praxis hos de finländska myndigheterna. Sådan praxis får gärna fortsätta och spridas. Det gäller att inse att kvalitetssäkring av en myndighets texter kan betyda att ha egna anställda översättare och svenskspråkiga informatörer samt att tillhandahålla verktyg och hjälpmedel för alla som skriver i tjänsten. Rekommendationen som Statsrådet gav sina tjänstemän år 2012³³ kan kanske få effekt. Den gick ut på att tjänstemännen från början ska utgå från att textproduktionen sker på två språk. Parallellskrivning snarare än översättning i efterhand kan vara den bästa metoden av alla för myndighetsinformation på två språk.

NOTER

1. Detta kapitel baserar sig bland annat på Lassus 2010.
2. Översättning behandlas av Lassus i kapitel 6 och av Skogberg i kapitel 7. Om lagspråket skriver Palmgren i kapitel 4.
3. Se också resonemanget i Nyström Höög, Söderlundh & Sörlin 2012 s. 16–17 och i Palmgrens kapitel 4 i denna volym.
4. Se Reuter, af Hällström-Reijonen & Tandefelt, kapitel 2 i volym II:1.
5. *Svenskt lagspråk i Finland* 2017.
6. Se t.ex. Swales 1990, Nordman 1992, Gunnarsson 1993 för resonemang kring fackspråk och fackkommunikation. En diskursgemenskap består av individer som kommunicerar för att uppnå ett gemensamt mål eller som har ett gemensamt intresse av något slag.
7. European commission u.å.
8. Klarspraksarbetet i Sverige är inte slutfört utan pågår hela tiden. På Språkrådets webbplats och i olika rapporter, t.ex. Nyström Höög, Söderlundh & Sörlin 2012, går det att följa upp rekommendationer och forskningsrön.
9. Språkrådet 2013.
10. Se *Klarspråk i kommunerna* 1996 och *Klarspråk i kommunen – en skrivhandledning* 2012.
11. Heikkinen 2009.
12. Viertiö 2011.
13. *Klart myndighetsspråk – ett handlingsprogram* 2014.
14. Gustafsson & Nuolijärvi 2011 s. 170; Statsrådets kansli 2012 s. 39. För en översikt över finländska myndigheters och högskolors webbplatser, se Gustafsson & Nuolijärvi. För en diskussion om situationen i Sverige, se *Engelskan i Sverige. Språkval i utbildning, arbete och kulturliv* 2014.

15. *Finlands grundlag* 11.6.1999/731; *Språklagen* 423/2003 § 32. Språklagen stiftades 1922 och reviderades 2004. Bestämmelser som gäller språkliga rättigheter och skyldigheter finns också i andra lagar.
16. Annan lagstiftning reglerar användningen av de samiska språken och språkförhållandena på Åland.
17. *Språklagen* 423/2003 § 32.
18. Se Lassus i kapitel 6 i denna volym.
19. *Vägledningen för flerspråkig information – praktiska riktlinjer för flerspråkiga webbplatser* 2012 s. 20.
20. *Klart myndighetsspråk – ett handlingsprogram* 2014 s. 20.
21. Statsrådets kansli 2012 s. 20.
22. *Språkbarometern* är en enkät som sedan 2004 har skickas ut till den språkliga minoriteten i en kommun. Informanterna ombeds ta ställning till framför allt den kommunala, men också den statliga språkliga servicen. *Språkbarometern* mäter hur den lokala minoriteten bemöts rent allmänt, men den möjliggör också sektorsvisa utredningar om den kommunala servicens språkliga kvalitet. Se *Språkbarometern* 2012.
23. Den privata sektorn står utanför språklagstiftningen, men ingår i *Språkbarometern*.
24. Statsrådets kansli 2012 s. 30.
25. Informationen härstammar från intervjuer med fyra översättare år 2012.
26. Nyström Höög, Söderlundh & Sörlin 2012.
27. Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000; Heikkinen 2002.
28. Pettersson & Nurmela 2007 s. 33, 42.
29. Hanell 2011.
30. Se Lassus, kapitel 6 i denna volym och de anonymiserade intervjuerna med översättare.
31. Textproduktionen vid FPA beskrivs i Lassus 2010.
32. Lassus 2014.
33. Statsrådets kansli 2012 s. 55, 65–66.

LITTERATUR

- Engelskan i Sverige. Språkval i utbildning, arbete och kulturliv* 2004.
Småskrift utgiven av Svenska språknämnden 89. Stockholm: Norstedt.
- European commission, u.å.: *How to write clearly*. http://ec.europa.eu/translation/writing/clear_writing/how_to_write_clearly_en.pdf
Kontrollerad 11.7.2013.
- Finlands grundlag 731/1999. Tillgänglig: www.finlex.fi.
- Gunnarsson, Britt-Louise 1993: Pragmatic and macrothematic patterns in science and popular science. A diachronic study of articles from three fields. I: Mohsen Ghadessy (ed.), *Register analysis. Theory and practice*. Open linguistics series. London: Pinter. S. 165–179.
- Gustafsson, Anna Maria & Pirkko Nuolijärvi 2011: Multilingual public websites in Finland. I: Gerhard Stickel & Tamás Váradi (eds.), *Language, languages and new technologies. ICT in the service of*

- languages*. Contributions to the annual conference 2010 of EFNIL in Thessaloniki. Duisburg papers on research in language and culture vol. 87. Frankfurt am Main: Peter Lang. S. 161–171.
- Hanell, Linnea 2011: *Det går hårt. Finlandssvenska ur ett sverigesvenskt perspektiv*. Magma-studie 4/2011. Helsingfors.
- Heikkinen, Vesa, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä 2000: *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Heikkinen, Vesa (toim.) 2002: *Virkapukuinen kieli*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heikkinen, Vesa 2009: Selväkielen puolesta. Blogginlägg. http://www.kotus.fi/?5400_m=5982&s=3235. Hämtad 12.4.2013.
- Klarspråk i kommunen – en skrivhandledning* 2012. Institutet för de inhemska språken och Finlands kommunförbund. Helsingfors.
- Klarspråk i kommunerna* 1996. Finlands kommunförbund i samarbete med Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors.
- Klart myndighetspråk – ett handlingsprogram* 2014. Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2014:3. Undervisnings- och kulturministeriet, Högskole- och forskningspolitiska avdelningen. http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2014/hyva_virkakieli.html?lang=sv&extra_locale=sv. Kontrollerad 31.3.2014.
- Lassus, Jannika 2010: *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer. Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen*. Helsingfors universitet. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6050-2>.
- Lassus, Jannika 2013: Kultur i myndighetskommunikationen. I: Björn Bihl, Peter Andersson & Lena Lötmarker (red.), *Svenskans beskrivning 32. Förhandlingar vid trettioandra sammankomsten för svenskans beskrivning. Karlstad 13–14.10.2011*. Karlstads universitet. S. 156–165.
- Lassus, Jannika 2014: Från menyer till författningar. Svensköversättarens vardag i Finland. I: Jan Lindström et al. (red.), *Svenskans beskrivning 33. Förhandlingar vid trettiofjärde sammankomsten för svenskans beskrivning, Helsingfors 15–17.5.2013*. Helsingfors universitet. S. 224–232.
- Nordman, Marianne 1992: *Svenskt fackspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Nyström Höög, Catharina, Hedda Söderlundh & Marie Sörlin 2012: *Myndigheterna har ordet. Om kommunikation i skrift*. Stockholm: Språkrådet.
- Pettersson, Thorleif & Sakari Nurmela 2007: *Om olika sätt att möta en stor elefant. En jämförande studie av finländsk och svensk kultur*. Kulturfonden för Sverige och Finland. Publicerad 2.11.2007. Hämtad 28.7.2008 på <http://kulturfonden.net/upload/rapport.2.11.07.pdf>.
- Reuter, Mikael, Charlotta af Hällström-Reijonen & Marika Tandefelt 2017: Finlandismer i skreven finlandssvenska. I: Marika Tandefelt (red.),

- Språk i prosa och press. Svenskan i Finland - i dag och i går II*:1. SLSS 809. S. 16–31.
- Svenskt lagspråk i Finland* 2017. Statsrådets kanslis publikationsserie 1/2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-297-5>. Kontrollerad 30.1.2017.
- Språkbarometern* 2012: <http://www.om.fi/sv/Etusivu/Ajankohtaista/Uutiset/1330603933084>. Kontrollerad 25.11.2012.
- Språklag 423/2003. Tillgänglig: www.finlex.fi.
- Språkrådet 2013: *Att skriva klarspråk*. <http://www.språkradet.se/15630>. Kontrollerad 9.7.2013.
- Statsrådets kansli 2012: *Kansalliskielistrategia. Nationalspråksstrategi. Valtioneuvoston periaatepäätös. Principbeslut av statsrådet. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja*, Statsrådets kanslis publikationsserie 4/2012. <http://vnk.fi/julkaisut/julkaisusarja/julkaisu/fi.jsp?oid=373031>. Kontrollerad 12.4.2013.
- Swales, John 1990: *Genre analysis. English in academic and research settings*. Cambridge applied linguistics series.
- Viertiö, Annastiina 2011: Hallinnossa kaivataan koulutusta ja laatua viestintään. *Kielikello* nr 4. <http://arkisto.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=13&aid=2427>. Hämtad 1.7.2013.
- Vägledningen för flerspråkig information – praktiska riktlinjer för flerspråkiga webbplatser* 2012. Rapporter från Språkrådet 5. 2 uppl. <http://www.sprakradet.se/16952>. Kontrollerad 31.3.2014.

ÖVRIGA KÄLLOR

Anonymiserade intervjuer med översättare

- Översättare A, 2012. Intervju 3.12.2012 utförd av Jannika Lassus.
- Översättare B, 2012. Intervju 4.12.2012 utförd av Jannika Lassus.
- Översättare C, 2012. Intervju 5.12.2012 utförd av Jannika Lassus.
- Översättare D, 2012. Intervju 11.12.2012 utförd av Jannika Lassus.

JANNIKA LASSUS

ÖVERSÄTTNING TILL SVENSKA I FINLAND

Vi lever i en översatt värld. Titta på juicepaketet, kexförpackningen, manualen till mikrovågsugnen eller din mobiltelefon. Det är knappast modersmålstalare som har skapat alla språkversioner. I stället har översättare anlåtats i olika skeden av textproduktionen. Översättaren kan vara en utbildad, professionell facktextöversättare eller en amatöröversättare som tillfälligt fått en ny arbetsuppgift för att hon eller han råkar kunna de språk mellan vilka information ska överföras.

I en rad undersökningar har det visat sig att människor varje dag möter en mängd översättningar: undertexter, skönlitteratur, tidskrifter, facklitteratur m.m.¹ Ungefär en tredjedel av den tid som läggs ner på att läsa texter av något slag används till översatta texter. Dessutom tillkommer alla små vardagliga texter som är översättningar, och som vi knappast reagerar på längre: texten på diskmedlet, texten i e-postprogrammets ikoner, bruksanvisningen till espressokokaren m.m. En person som har ett minoritetsspråk som modersmål – t.ex. en finlandssvensk – möter sannolikt ännu fler översättningar dagligen.

I detta kapitel klargörs villkoren för översättning från finska till svenska i Finland. Inledningsvis ges en översikt över översättning på ett allmänt plan, därefter redogörs för översättning i Finland, i första hand utifrån läget år 2012. Ämnet behandlas ur flera synvinklar: vilken typ av texter översätts, varför, av vem och på vilket sätt?

6.1 Om översättare och översättning

Den svenska som produceras i Finland kan vara allt från finlandssvenska till ett mer eller mindre gott – här finns hela skalan – översättningsspråk.² Det här märker också läsarna. En del ser det som viktigt att använda de finlandssvenska texterna och läser dem gärna, medan andra hellre läser de finska texterna och undviker de översatta finlandssvenska texterna med motiveringen att de är svåra att förstå. Inställningen till översatta texter varierar med andra ord, och detta beror givetvis på att vissa översättningar är mer lyckade än andra.

En stor del av översättningen från finska till svenska i Finland pågår inom ramen för olika myndigheters och offentliga institutioners verksamhet. Med myndighetsverksamhet avses i denna text all offentligt finansierad verksamhet, och med ”myndighet” allt från statliga och kommunala verk till offentligrättsliga institutioner, det som ibland kallas ”det allmänna”.

Tvåspråkiga individer och de som förstår finska bra kan om de vill välja att läsa myndighetsinformation och kommunala texter på finska. Eventuellt läser de först på svenska, men byter sedan till den finska versionen. De gör det dels för att de anser texterna vara bättre och mer lättförståeliga på finska, dels för att vara säkra på att all viktig information ingår och att den är uppdaterad och pålitlig.³ Språklagen stipulerar nämligen att det ska finnas tillräckligt med information på svenska, men precis allt behöver alltså inte återges på svenska. Myndighetsinformation kan i de flesta fall likställas med facktext, och då kan problem med förståelsen också bero på brister i individens kännedom om den rätta terminologin på svenska.⁴ En annan orsak till att finska språkversioner väljs framför de svenska kan vara brister i det tekniska utförandet av den svenskspråkiga webbplatsen.

Finlandssvenska offentliga texter, sådana som har att göra med offentlig maktutövning eller service av olika slag, är vanligen översättningar. Det beror på att det finländska samhället fungerar på majoritetsspråket. Endast i vissa kommuner med svenska som majoritetsspråk⁵ och på Åland skrivs texter som kan anses höra till det allmänna enbart, eller först, på svenska. Alla andra institutionella texter – myndighetstexter – på svenska i Finland kan antas vara översättningar.

Detta var fallet fram till år 2004 då den nya språklagen trädde i kraft. Lagen ålägger myndigheterna i tvåspråkiga kommuner att infor-

mera på både finska och svenska. För att möta lagens krav anställde en del institutioner, myndigheter och kommuner svenskspråkiga informatörer som skulle tillgodose den svenskspråkiga befolkningens informationsbehov. I vissa fall arbetar informatörerna också med översättning, i andra fall arbetar de svenskspråkiga och finskspråkiga informatörerna sida vid sida med var sin text om samma ämne.⁶ En mycket stor del av översättningsverksamheten till svenska i Finland är alltså finansierad av staten.

Eftersom översättning förekommer överallt i samhället måste en avgränsning göras. Kapitlet handlar i första hand om officiella, allmänt tillgängliga texter som tjänar det allmänna, dvs. översättningar som tillkommer som följd av språklagens krav. Översättning inom den privata sektorn upptas endast kort.⁷ Presentationen bygger på tidigare forskning om översättning och finlandssvenska samt på en enkät från år 2012 som riktade sig till översättare från finska till svenska och på intervjuer med några översättare.

6.2 Översättning i praktiken

Trots att svenskspråkiga personer bosatta i Finland ser många svenska texter i sin vardag, är det antagligen inte helt klart för merparten hur texterna blir till. De finlandssvenska översättningarna är synliga, medan översättarna är rätt osynliga.

6.2.1 Vad översätts?

De flesta översättningar mellan finska och svenska är myndighets- texter och andra institutionella texter. Självklart översätts också andra texter i Finland: läroböcker, skönlitteratur, facklitteratur, reklam och olika slags informering och redogörande texter inom det privata näringslivet. Den offentliga sektorn är dock en viktig arbetsgivare för översättare mellan svenska och finska vilket gör att många översättare med detta språkpar har en fast anställning och tryggad utkomst.

En enkät genomfördes bland översättare år 2012. Den riktades till översättare från finska till svenska och bestod av 50 frågor som besvarades av 138 respondenter. Respondenterna har lång erfarenhet av översättning, över 70 procent har arbetat i tio år eller längre med översättningsrelaterade uppgifter. Enkäten i fråga kallas här

Översättarenkäten, eller endast enkäten, och svaren behandlas i hela kapitlet.⁸

Alla verksamma översättare är inte översättare till utbildningen.⁹ De flesta av respondenterna i Översättarenkäten har studerat målspråket/målspråken, men mindre än hälften har haft målspråket som huvudämne i sin examen.¹⁰ Av fritextsvaren i enkäten framgår att vägarna till att börja arbeta som översättare är många. En del har bytt bana och andra kompletterar sitt dagliga arbete med frilansöversättning. Ett flertal professionella översättare arbetar inte för myndigheter. De skriver i stället de svenska versionerna av t.ex. ett företags webbplatser, pressmeddelanden och kundbrev.

Av de 138 respondenterna uppger 110 att de är anställda på heltid. Dessa har längre fram i kapitlet delats in i grupper. De som är anställda av en statlig myndighet, kommun, ett kommunalt bolag eller en annan institution som finansieras med offentliga medel utgör gruppen *Offentligt anställda*. En annan grupp är *Företagare*, i vilken de som arbetar i ett eget eller delägt företag i översättningsbranschen ingår, och den tredje gruppen är *Annan heltidsanställd* där övriga heltidsanställda ingår. Efter enkäten intervjuades fyra översättare som hade deltagit i enkäten.

I enkäten uppgav drygt 40 procent av respondenterna att de var anställda av en myndighet eller kommun eller motsvarande offentlig institution, medan 30 procent hade eget företag. En annan enkät som utfördes av Finlands översättar- och tolkförbund, och som riktades till översättare i hela Finland, visade att det bland översättarna var vanligast att vara egenföretagare som arbetade hemma.¹¹ I översättar- och tolkförbundets enkät var engelska det vanligaste käll- och målspråket. Det är alltså i en välordnad situation med ett kontinuerligt flöde av arbetsuppgifter som ett flertal översättare till svenska arbetar, jämfört med dem som arbetar med andra språkpar. En mer heltäckande bild av genrer och aktörer inom textproduktion och översättning till svenska i Finland ges i tabell 6.1.

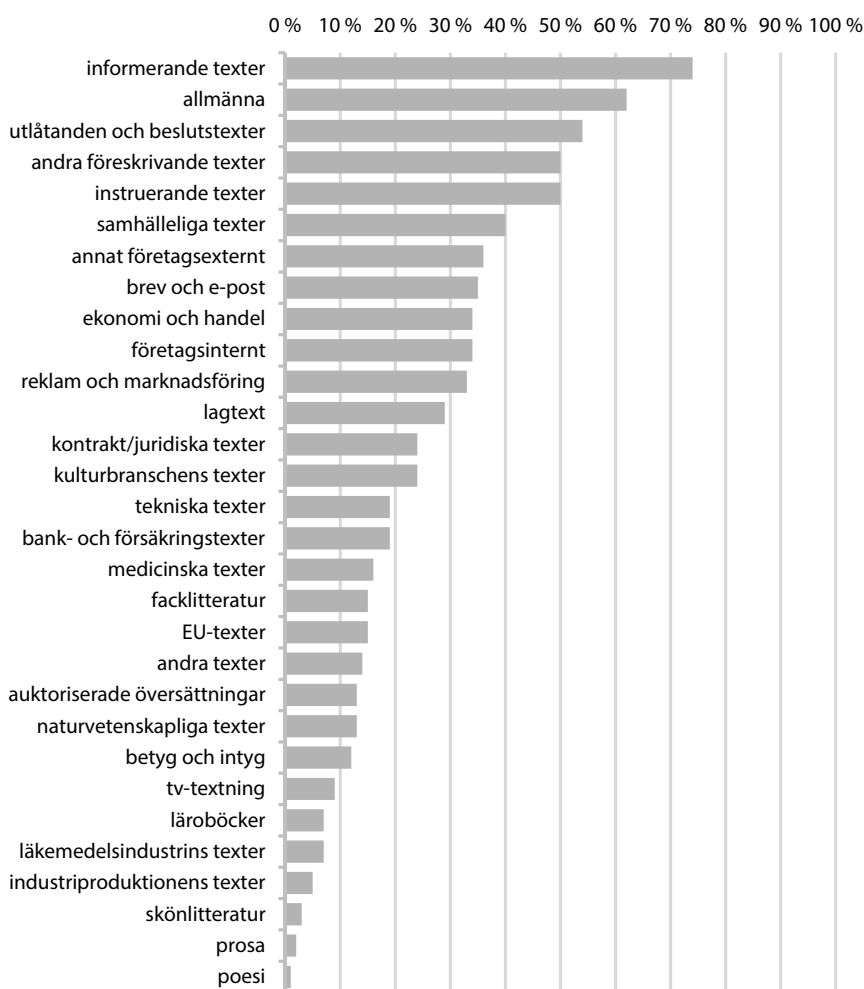
<i>Verklighet</i>	<i>Typ</i>	<i>Syfte</i>	<i>Privat sektor</i>	<i>Offentlig sektor</i>	<i>Översättning</i>
Fiktion	Konstnärligt värde	Att beröra och skapa nytt	skönlitteratur, serier	(finansierar vissa författare)	främst frilansande översättare eller vid sidan av andra arbetsuppgifter, t.ex. redaktörer
	Inte konstnärligt värde	Att roa och sälja	triviallitteratur, skrappost, reklam	–	
Fakta	Konstnärligt värde	Att beröra och skapa nytt	tidningsreportage, essäer, faktaböcker, läroböcker, reklam, webb	(finansierar vissa författare) museikataloger, konsertprogram, teaterprogram	främst frilansande översättare eller vid sidan av andra arbetsuppgifter, t.ex. informatörer och redaktörer
	Inte konstnärligt värde	Att roa och sälja	reklam, webb	viss annonsering och kampanjer	
		Att informera	reklam, webb, journalistik, broschyrer, beskrivningar, manualer, kontrakt m.m.	webbtexter, broschyrer, beskrivningar, rapporter, utredningar m.m.	anställda översättare på heltid eller deltid, vid offentliga institutioner; frilans och externa översättare; informatörer och redaktörer; egenföretagare
		Att instruera	broshyrer, beskrivningar, manualer, kontrakt	broshyrer, beskrivningar, manualer, kontrakt	
	Att föreskriva	kontrakt	lagar, kontrakt		

Tabell 6.1. Översättning i den privata och offentliga sektorn. Fritt anpassat schema efter Englund, Ledin & Svensson (2003 s. 51).

Verkligheten i den första kolumnen kan delas in i fiktion och fakta: är det frågan om fiktiva texter såsom romaner, serier och dikter, eller är det frågan om sakprosa som har att göra med faktiska handlingar och skeenden i samhället? Den andra kolumnen i tabell 6.1 berör frågan om konstnärligt värde. Självklart är det en svår fråga, och alltid går det inte att avgöra om en text har ett konstnärligt värde eller inte. Den tredje kolumnen, syftet med texten, är inte heller alltid entydig. En reklamtext eller ett brev kan ha som syfte att beröra och informera, och samtidigt sälja en produkt. Sådana brev är t.ex.

välgörenhetsorganisationernas utskick till understödjare. När det gäller textproduktion i kolumn fyra och fem är det en viss poäng med att den privata och offentliga sektorn hålls åtskilda från varandra. Villkoren för textproduktionen och översättningarna är helt olika. I den privata sektorn är anställningsförhållandet ofta mindre fast än i den offentliga sektorn, och lönesättningen är en annan. I båda sektorerna kan man hitta personer som översätter i sitt arbete trots att deras primära arbetsuppgift inte alls är översättning.

De fast anställda översättarna i den offentliga sektorn översätter i första hand myndighetstexter av olika slag, allt från lagar till webbsidor. Den gemensamma nämnaren är att det är frågan om icke-



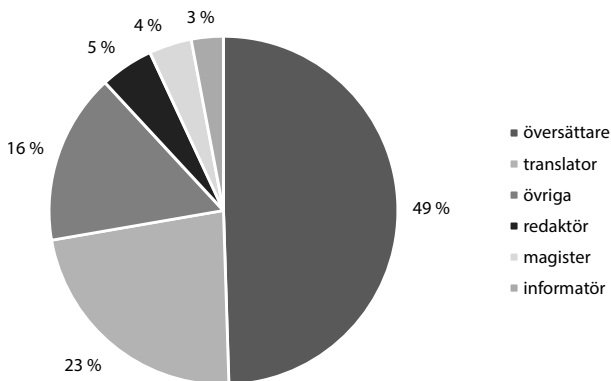
Figur 6.1. Texttyper som översättarna i Översättarenkäten arbetar med.

fiktions, sakprosa, och i vissa fall ren facktext. De lagar som reglerar textproduktionen på finska och svenska gäller i första hand den offentliga sektorn. Översättare av skönlitteratur är sällan fast anställda utan arbetar under eget firmanamn eller för ett företag.

Figur 6.1 åskådliggör vilka typer av texter som översättarna som besvarat enkäten uppger att de översätter. Den vanligaste texttypen är de informeraende texterna, medan andra vanliga texttyper är instruerande texter, utlåtanden och beslutstexter, andra föreskrivande texter och så det något vaga ”allmänna texter”. Dessutom förekommer andra texttyper som brev, reklam och marknadsföring och andra företagsinterna och företagsexterna texter. De som besvarat enkäten arbetar minst med översättning av skönlitteratur, dvs. prosa och poesi. Kategorierna som efterfrågades överlappar delvis varandra. De som besvarat enkäten har själva klassificerat texterna de arbetar med som föreskrivande eller instruerande eller som tillhörande ekonomi och handel eller bank- och försäkringstexter. Därför är figuren enbart riktigivande.

6.2.2 Vem arbetar med översättning?

Bland dem som besvarade enkäten uppgav 73 procent att de har en yrkestitel som översättare eller translator. Resten är inte anställda som översättare, utan har en annan yrkesbenämning. Åtta procent är informatörer eller redaktörer och så finns det en stor grupp ”övriga”. Övriga titlar är t.ex. universitetslektor, biolog, it-konsult och ingenjör. Fördelningen mellan olika yrken framgår av figur 6.2.



Figur 6.2. Yrkesbeteckningar i Översättarenkäten (procentuell fördelning).

Det som inte framgår av enkäten är mängden ofrivilliga översättare, dvs. de som inte alls arbetar som översättare och som ändå av sin arbetsgivare ges översättningsuppdrag. Många finlandssvenskar uppger i privata samtal att de får översättningsuppdrag i sitt arbete, trots att de saknar översättarutbildning och egentligen har helt andra arbetsuppgifter. Svenska som modersmål och kunskaper i finska räcker för arbetsgivaren som har behov av en översättning.¹²

Alternativet till översättning är naturligtvis att en text skrivs direkt på svenska. Idealfallet är att en informationsavdelning fungerar på två språk parallellt, dvs. att en finskspråkig och en svenskspråkig informatör arbetar sida vid sida. Detta är sällan möjligt eftersom de svenskspråkiga informatörerna i regel inte är lika många som de finskspråkiga. Texterna översätts därför oftast efterhand som de blir klara på källspråket.

Eftersom översättarna har olika utbildningsbakgrund, och många saknar formell översättarutbildning, tillfrågades respondenterna också om sin säkerhet i fråga om termer, stilistik och grammatik. Det är inte många som säger att de känner sig osäkra. Bland de offentligt anställda uppger några procent av respondenterna att de är osäkra när det gäller grammatik och stilistiska val. Bland företagarna är det också några procent som är osäkra på termer och stilvärden. Bland övriga heltidsanställda finns det ingen som säger sig vara osäker på något som har med språkliga val eller grammatik att göra.

Trots att översättarna anser sig ha goda språkkunskaper vill de ha fortbildning. Över hälften av dem som är anställda av den offentliga sektorn och hälften av företagarna vill ha fortbildning, medan knappt fyrtio procent av de övriga heltidsanställda vill ha det. Samtidigt uppger ungefär lika många av de offentligt anställda som de övriga heltidsanställda att de inte får fortbildning. Företagarna deltar minst i fortbildning eftersom de direkt påverkas av kostnaden för den.

6.2.3 Resurser för översättning

Att den offentliga översättningsverksamheten har stor volym blir tydligt vid Statsrådets translatorsbyrå. Det är en stor översättningsbyrå på myndighetshåll. År 2012 arbetade 25 personer som översättare eller granskare. Tillsammans med externa översättare översatte de år 2011 över 19 000 översättarsidor.¹³ Texterna är i första hand propositioner, förordningar och andra texter som utgår från reger-

ingen. Förutom översättningsarbete ägnas en hel del arbetstid åt att granska översättningarna, i synnerhet propositionerna som juridiskt exakt ska motsvara den finska källtexten. Om varje översättare bidrar i lika hög grad, producerar han eller hon mer än 760 sidor lagtext per år. Det är drygt tre sidor per arbetsdag. Dessutom tillkommer granskningsarbete. Att översätta mer än tre sidor lagtext per dag går inte utan hjälp av både s.k. översättningsminne¹⁴ och externa översättare med den kompetens som behövs.

Tid är en viktig resursfråga: hur mycket tid får översättaren för ett uppdrag? I enkäten tillfrågades respondenterna när uppdragen ska lämnas in, och hur lång tid de själva skulle vilja ha på sig. En dryg tredjedel av respondenterna ska vanligen lämna in uppdraget inom en vecka, men närmare en tredjedel ska också lämna in inom några timmar, samma dag eller nästa dag – det vill säga med en mycket knapp tidsfrist. Det är få av respondenterna som vill ha en så knapp inlämnings tid som inom några timmar, samma dag eller nästa dag. De flesta, ungefär 36 procent, vill ha en veckas tid för att göra översättningen, och ungefär 30 procent önskar en eller två veckors tid.

På enkätens påstående ”Jag har tillräckligt med tid för mina arbetsuppgifter” är svaren något olika beroende på anställningsform. Över hälften av alla respondenter anser sig ha tillräckligt med tid för arbetsuppgifterna. Minst tid upplever sig de offentligt anställda ha. Hur lång tid översättningen tar beror naturligtvis på uppdragets art (dvs. textens längd och svårighetsgrad). En proposition tar självklart längre tid att översätta än ett pressmeddelande.

Med andra ord finns det översättare som upplever att de inte har tillräckligt med tid för sina arbetsuppgifter och att de måste lämna ifrån sig texterna snabbare än de själva skulle vilja göra det. Men det finns också en större grupp som ser att det finns tillräckligt med tid, och dessa arbetar i första hand på annat håll än i den offentliga sektorn.

6.3 Översättningsprocessen

När det gäller professionell textproduktion, vare sig det är frågan om att skriva en promemoria eller översätta en utredning, är det viktigt att inse att texterna inte uppstår i ett isolat. Texten kan ha flera författare, och har den endast en författare kan det finnas en grupp människor som läser och kommenterar texten under skrivprocessen eller åtminstone innan texten publiceras eller offentliggörs. Dessutom

har varje text andra texter att förhålla sig till eller föra en dialog med: lagtexter, tidigare utkast, tidigare publikationer m.m. I detta avsnitt diskuteras olika översättningsprocesser närmare.

6.3.1 Vilka texter ska översättas?

Inom den offentliga sektorn och de institutioner som finansieras med allmänna medel är det språklagen som i första hand fastslår vilka texter som måste översättas. Språklagen fastslår att sådant som berör en individs liv, hälsa, säkerhet, egendom och miljö ska översättas.¹⁵ Det är alltså inte fritt fram för myndigheter och organisationer i Finland att bestämma vilka texter som ska översättas och vilka som inte behöver översättas.¹⁶

Allting i alla texter behöver ändå inte översättas. Informationsbehovet kan också tillgodoses genom kortare summeringar, pressmeddelanden eller dylikt. En nedskreven princip för vilka texter som översätts och vilka som enbart summeras är ett effektivt redskap för att planera arbetet, men det är få institutioner som har sådana principer för sin information och sin översättningsverksamhet. Vid institutioner som har verksamhet som är årligen återkommande går det att göra en publiceringskalender för vilka texter som kommer när, vilket underlättar arbetet för alla parter.¹⁷ Internet gör det lättare för institutioner att erbjuda flerspråkig information.

En genomgång av webbsidor för olika statliga verk, högskolor och kommuner i Finland visar att finska, svenska och engelska används i hög utsträckning. Statliga verk informerar alltid åtminstone på finska, svenska och engelska. Yrkehögskolor, högskolor och universitet använder mest finska och engelska: av 41 universitet och högskolor har endast 13 webbinformation på svenska. Av de en- och tvåspråkiga kommuner som undersöktes informerade alla på finska, med undantag för en åländsk kommun. Av kommunerna hade 80 procent information på engelska och 67 procent på svenska.¹⁸ Dessutom informerar kommunerna på andra språk, t.ex. ryska och tyska. Det är alltså vanligare att välja engelska som ett andra språk vid sidan av finskan än att välja svenska, trots att Finland är tvåspråkigt.¹⁹

De privata företagen kan välja språk själva och i dagens värld är det lätt att informera om företaget och produkterna på internet. En del finländska företag har valt att lägga ut information på enbart finska och engelska, medan andra också har med svenskan. När det

gäller produktinformation och varningstexter på förpackningar kan det löna sig att direkt skriva dem på två språk, eftersom lagen kräver det i tvåspråkiga kommuner. Privata företag som sköter myndighetsuppgifter måste också följa språklagen. Därmed utsträcker sig språklagen i viss mån också till den privata sektorn och översättningsverksamheten där. För både den privata och offentliga sektorn gäller att den översatta textens kvalitet kan antas ha en koppling till källtextens kvalitet.

I enkäten tillfrågades översättarna vad de anser om källtexternas kvalitet. Uppfattningarna varierade något. Särskilt översättarna inom den offentliga sektorn, dvs. de som översätter myndighetstexter, ansåg att källtexterna ofta var språkligt dåliga. De ansåg dessutom också att texterna de översätter är av dålig kvalitet som texter. Påståendet att källtexterna är språkligt dåliga höll också drygt 20 procent av företagen med om, men de var mindre kritiska till källtexterna som texter. De andra heltidsanställda var inte lika kritiska till källtexterna. Att den översatta texten blir bättre än källtexten ansåg nästan 40 procent av de anställda inom den offentliga sektorn, närmare 35 procent av företagen och knappt 30 procent av de övriga heltidsanställda. De som besvarade enkäten har en förhållandevis positiv uppfattning om de finska källtexterna, trots att respondenterna uttrycker att det finns ett behov av klarspråksarbete på finska. Sådant arbete finns, men klarspråksidealet har inte fått samma genomslag på finskt håll som på svenskt.²⁰

6.3.2 Från text till text

Översättning kan definieras på olika sätt. Så enkelt som att bara ersätta A med B är det inte. I en idealisk översättningssituation har översättaren tid att ta hänsyn till den kontext där texten är skriven och till den kontext där den översatta texten kommer att läsas, vilka som var de ursprungliga läsarna och vilka som är de nya läsarna, med vilka ord och uttryck man brukar tala om innehållet på målspråket, med vilka strategier för artighet eller informationsföljd som innehållet bäst går fram på målspråket, vilket tilltal eller vilken distans man ska ha – och mycket mera. Översättningsprocessen kan schematiskt tecknas på följande sätt:²¹

1. Organisation A behöver få text₁ på språk₁ översatt till språk₂
2. En privat översättningsbyrå tar emot uppdraget
3. Uppdraget förmedlas till en frilansöversättare
4. Översättaren översätter text₁ på språk₁ till text_{1.2} på språk₂
5. Översättaren skickar text_{1.2} och en faktura till översättningsbyrån
6. Översättningsbyrån skickar text_{1.2} och sin faktura till organisation A.

Översättarna arbetar med en process som i sin enklaste form innebär genomläsning, översättning och bearbetning. Den mer komplexa översättningsprocessen består dessutom av att inhämta bakgrundsinformation, översätta flera gånger, bearbeta flera gånger och kontrollera mot källtexten.²² Att granska och bearbeta är minst lika viktigt som att överföra innehållet. Processen kan ha flera steg och involvera flera översättare och granskare beroende på uppdragets natur. Nedan följer tre exempel på olika översättnings- och textproduktionsprocesser.

I en undersökning av pressmeddelanden beskrivs hur ett finländskt internationellt pappersbolag skriver och översätter sina pressmeddelanden så att de finns på finska, engelska, svenska och tyska.²³ Ett pressmeddelande om bolagets nya kund skrevs på engelska av en finskspråkig marknadsföringschef i Finland. Texten granskades av enheten i USA, varefter den skickades till den andra parten, kunden, för godkännande. När kunden godkänt texten översattes den till finska, svenska och tyska, i de flesta fall av personer som översatte mellan två för dem främmande språk. Dessa texter granskades av enheterna i Finland, Sverige och Tyskland, där granskarna talade språken som sitt modersmål. Innan meddelandena publicerades granskades de än en gång i Finland och föreslagna ändringar diskuterades. Enligt undersökningen deltog tio personer i produktionen av ett enda pressmeddelande.

Ett annat exempel på en påkostad textproduktionsprocess presenteras i en internationell undersökning som berör översättning och bearbetning av enkätformulär för välmåendeundersökningar bland cancerpatienter. Undersökningen visar också hur komplex översättningsprocessen är när samma text ska återges på tiotals språk.²⁴ När det gäller medicinska frågor är kraven på exakthet särskilt stora. Forskningsorganisationen har utvecklat ett flödesschema eller en

översättningsalgoritm som beskriver översättningsprocessen. Processen utgår från ett engelskt original och för att garantera översättningarnas kvalitet används tillbakaöversättning. Den första översättningen översätts tillbaka till engelska, och därefter utvärderas och testas frågorna i översättningen i ett flertal omgångar av flera personer innan den slutliga versionen förs in i forskningsorganisationens databas. Detta är ett exempel på hur en kvalitetssäkringsprocess kan se ut när det satsas resurser på revideringar och granskningar. Naturligtvis är detta en speciell textproduktionssituation, eftersom texterna inte bara översätts utan också lokaliseras, dvs. anpassas till vitt skilda kulturella omgivningar.

I Finland satsas det mycket på lagöversättning. Processen såg i början av 2000-talet i korthet ut så här:²⁵ Den finska källtexten bereddes vid ett ministerium och sändes därefter till Statsrådets translatörsbyrå för översättning och granskning av översättningen. Under processen kunde källtexten förändras på någon punkt. Vid justitieministeriet gjordes en laggranskning av både den finska och den svenska texten. Därefter gick texterna till riksdagen. Utskottsbetänkanden bereddes på finska och översattes till svenska av riksdagens svenska byrå, varefter översättningarna granskades på byrån. Dessutom gjordes justeringar av den finska lagversionen i behandlingen i riksdagen. Därefter finjusterades texten vid riksdagens svenska byrå, varefter den svenska och finska lagtexten var identiska och fullvärdiga och klara för föredragning inför republikens president som stadfäste lagen. I översättningsprocessen medverkade minst tre olika institutioner. Lagtexterna genomgick, och genomgår fortfarande, en omsorgsfull produktions- och bearbetningsprocess. Detsamma verkar dock inte gälla för alla myndighetstexter.

6.3.3 Återanvändning av text – exemplet Folkpensionsanstalten

Lagtexterna fungerar som utgångspunkt för många andra texter, bl.a. anvisningar och information till medborgarna om praktiska saker som avfallshantering, fordonsskatt, språkliga rättigheter, tjänstetillsättningar, barnbidrag och andra sociala förmåner m.m. Därför kan man ofta i andra myndighetstexter hitta begrepp eller längre formuleringar som är nästan identiska med lagtexten eller direkta hänvisningar till ett lagrum. Denna återanvändning av text²⁶ är mycket vanlig i myndigheternas textproduktion, och beror inte enbart på

användningen av översättningsminne utan på att lagtexten är en stark norm för översättarna.²⁷ Den översatta lagtexten tjänar som förebild för andra översättningar, vilka i sin tur läses av de svenskspråkiga finländarna och kan bli språkliga förebilder för dem.²⁸

Alla texter skrivs inte på en helt tom dokumentbotten, och varje översatt text översätts inte heller i sin helhet varje gång. Vid flera institutioner innehåller pressmeddelanden, beslut, föreskrifter m.m. textbitar som upprepas gång på gång, år efter år. Ofta används mallar av olika slag som bearbetas för det aktuella ändamålet, eller så tar man en tidigare publicerad text och bearbetar den. Översättare kan påskynda sitt arbete med källtexter som innehåller upprepningar eller delar av tidigare texter genom att använda översättningsminnen. De som inte har ett översättningsminne har kanske kvar en tidigare text, och kan fortsätta arbeta med den tidigare texten tills den motsvarar den nya texten. I vissa fall kanske endast enstaka meningar skickas till översättaren, och då kan det vara svårt att veta hur den omgivande texten ser ut och göra en bra översättning.

Ett exempel på återanvändning av lagtext är hur Folkpensionsanstalten (FPA) i sin förmånsanvisning för internt bruk och i sina informationstexter från olika år anger vem som får höjt barnbidrag. I exemplet anges först hur lagen formulerade det och sedan hur FPA har uttryckt det.²⁹ Informationen berör *ensamförsörjare*. Ordet används i alla texter och det är en direkt översättning av det finska begreppet *yksinhuoltaja*³⁰.

För en ensamförsörjares barn betalas barnbidraget höjt med 36,60 euro per kalendermånad. (Barnbidragslag 7§)

Fr.o.m. 1.1.2004 betalas barnbidraget för barn till ensamförsörjare förhöjt med 36,60 (på Åland 37) euro per kalendermånad. (FPA 2004a: Förmånsanvisning Barnbidrag)

Till ensamförsörjare betalas barnbidraget höjt med 36,60 euro/mån. för varje barn. (FPA 2004b: Förmåner till barnfamiljer 2004)

Om du är ensamförsörjare kan du få barnbidraget höjt med 36,60 euro i månaden för varje barn. (FPA 2006: Förmåner till barnfamiljer 2006)

Ensamförsörjare som inte är gifta eller sambor får ett tillägg på 48,55 e/mån. (FPA 2012: Barnbidrag. Webbinformation)

I exemplet är verben passiva till en början: i lagen och alla broschyrtexter till och med år 2004 används formen *betalas*. Därefter är FPA:s broschyrer inte längre översättningar; i stället skrivs de parallellt med de finska texterna. Då frikopplas texterna från lagspråket, men innebörden kvarstår. År 2006 skriver FPA *kan du få barnbidraget höjt*, och i webbinformationen år 2012 skrivs *får ett tillägg*.

De interna förmånsanvisningarna innehåller fler detaljer som att ensamföräldrar på Åland får lite mer. Beloppet anges exakt i alla texter eftersom det är relevant information i sammanhanget. Det i vardagsspråket mer ovanliga *kalendermånad* som används i lagen byts ut till det vardagligare *månad* i broschyren. De viktiga beloppen och tidpunkterna bildar textkedjor från lagen till broschyren.

FPA är en viktig institution i det finländska samhället och satsar mer än många andra på informationsverksamheten. Samtidigt är informationsavdelningen mycket mindre än vad den är på motsvarande myndighet i Sverige, Försäkringskassan. På FPA:s informationsavdelning arbetar sedan början av 2000-talet svenskspråkiga informatörer, som skriver allt mer direkt på svenska. De är dock färre till antalet än de finskspråkiga informatörerna, och kan inte rimligtvis skriva alla de texter som de finskspråkiga informatörerna skriver. FPA har därför fortfarande en stor översättningsenhet som översätter i första hand mellan svenska och finska, men även mellan andra europeiska språk. Den ger också experthjälp till informatörerna. I och med att informationsverksamheten pågår parallellt med finska texter som i första hand skrivs direkt, vissa svenska texter som skrivs direkt och finska texter som översätts till svenska har arbetsbördan inte minskat, snarare tvärtom. Informationen går kanske bättre fram i och med att de som skriver texterna numera vågar frånga originalet lite mer och kan fundera på ”hur ska jag uttrycka detta på svenska på ett naturligt sätt?”. Bland annat har FPA börjat dua sina läsare, något som tidigare var otänkbart. Dessutom skrivs separata texter för tryckta broschyrer och för webben, och webbinformationen ses i dag som den viktigaste informationskanalen.³¹ Folkpensionsanstalten har alltså i hög grad förändrat sin textproduktion.

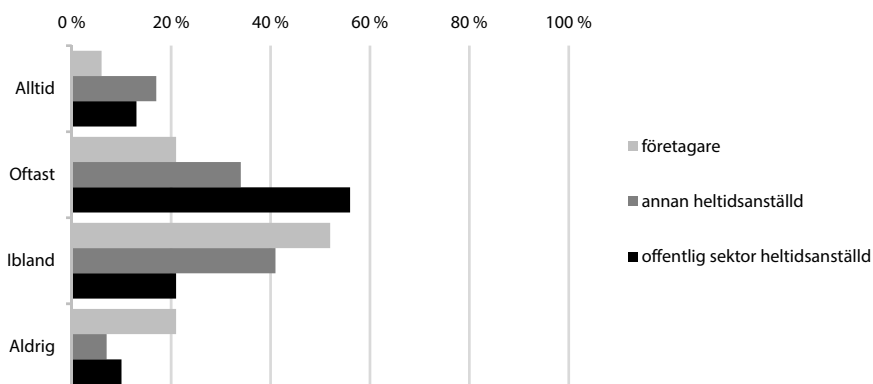
6.3.4 Vem ser till helheten?

Hur väl en text förmedlar ett budskap bedöms utifrån slutprodukten som når den tänkta läsaren. Alla översättare ser inte slutpro-

dukten, dvs. den översatta texten publicerad och i användning. Det händer också att en lång text av brådskande natur delas upp mellan flera översättare. Med andra ord kan det hända saker på vägen från det att en text lämnar översättarens dator till att den trycks, läggs ut på internet eller motsvarande. Det kan hända att någon informatör eller it-stödperson som inte behärskar svenska så bra formulerar en rubrik som inte är helt korrekt, textbitar kan klippas och klistras på ett olämpligt sätt eller så stryks någon mening som borde ha fått stå kvar. När texter kritiserats glömmar man bort att textproduktionen är en lång kedja från idéer och planering av innehåll via skribenter och översättare till dem som tekniskt är ansvariga för att texten publiceras. I Finland är det endast i få fall som alla personer längs med hela kedjan behärskar svenska.

I intervjuer med översättare berättar de om fall då någon bett dem översätta endast ett enskilt ord, och det har blivit fel på grund av att de missförstått kontexten. Det händer också att någon i brådskan väljer att använda maskinöversättningsprogram på internet i stället för att skicka texten till översättning eller be någon svenskspråkig formulera en text. Olika kreativa lösningar går att hitta på många webbsidor, tillfälliga anslag i kommunerna och vägskyltar, där någon i all hast plockat ord från en ordbok, ordlista eller motsvarande utan att tänka på i vilken situation ordet eller uttrycket ska användas.

Översättaren vet inte alltid om att det har gjorts ändringar, och alltid får eller måste översättaren inte granska den tryckfärdiga eller publiceringsklara produkten. I enkäten år 2012 tillfrågades översättarna om de får se slutprodukten (figur 6.3). Bland enkätsvaren kan



Figur 6.3. Hur ofta ser översättaren slutprodukten?

urskiljas tydliga skillnader beroende på översättarnas anställningsform. De som oftast svarar att de aldrig eller bara ibland ser slutprodukten är företagarna. De har ingen fast anknytning till någon organisation, de utför bara sitt uppdrag och får ingen möjlighet att kontrollera hur texten blev som helhet. De som däremot oftast eller alltid får se slutprodukten är de som är anställda inom den offentliga sektorn. De andra heltidsanställda får också rätt ofta se slutprodukten.

Genom att kontrollera slutprodukten kan översättaren se till att texten fungerar i det sammanhang där den ska ingå. Om det har gjorts felaktiga ändringar i texten kan översättaren rätta till dem. Om det däremot är frågan om relevanta förbättringar kan översättaren lära sig mera om hur uppdragsgivaren vill uttrycka sig på svenska. Det är också en del av kvalitetssäkringen och fortbildningen.

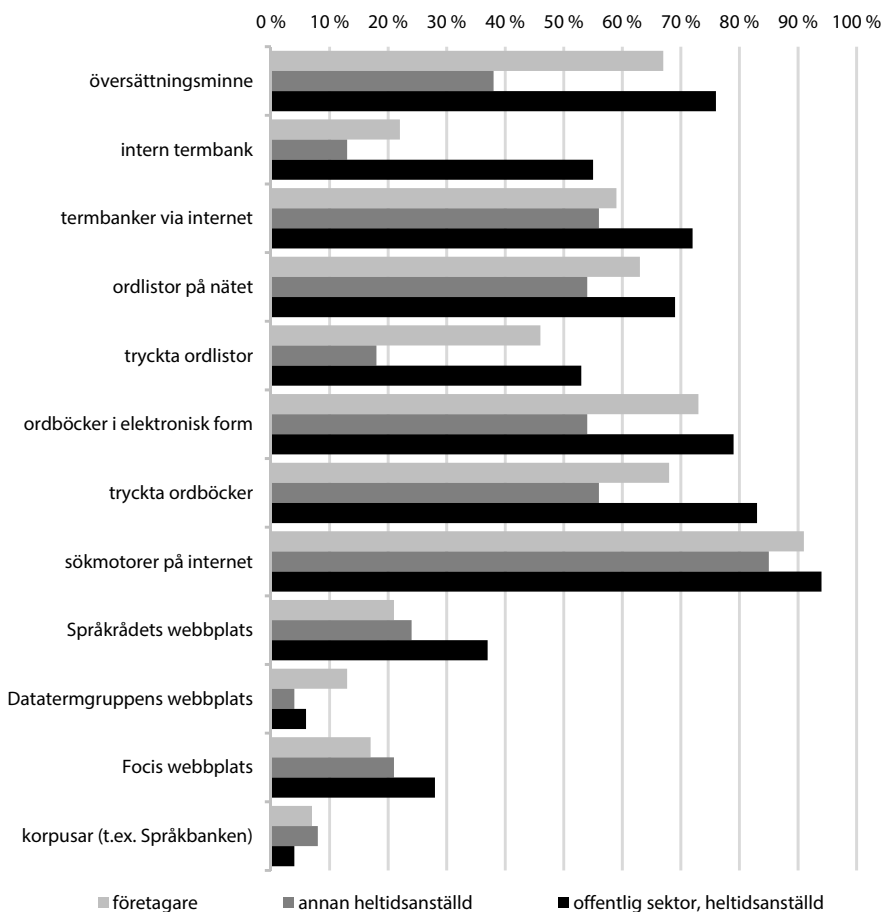
Ett område som är speciellt problematiskt ur kvalitetssynpunkt är olika automatiska brev som skickas ut av både privata och offentliga aktörer. Många myndighetsbeslut ”skrivs” genom att en handläggare ger en rad olika datakommandon som skickas iväg för postning. Datakommandona motsvarar fraser i en frasbank, och dessa fraser kopplas ihop. Det ger ett stelt och klumpigt intryck när ett brev består av lösryckta färdiga meningar som kanske dessutom växlar mellan du- och ni-tilltal. Då är det inte översättarens, eller ens handläggarens, fel att brevet fungerar dåligt, eftersom de inte har haft möjlighet att redigera slutprodukten som skickas ut till kunden. Det här är ett problem inte bara för svenskan i Finland, utan också för finskan i Finland.³² Att på detta sätt rationalisera skrivarbetet leder till ett dåligt slutresultat eftersom läsaren antagligen måste kontakta avsändaren för att be om preciseringar och förtydliganden.³³

Översättning till svenska i Finland kräver med andra ord resurser, inte enbart i form av pengar utan också i form av människor som översätter och bearbetar texter för den kommunikationskanal där texterna ska användas. Det behövs språkutbildade människor som följer med sin tid, ges möjlighet till fortbildning och som har tid att satsa på sitt arbete. Det krävs också genomtänkta processer och flera granskningsmoment för att översättningarna ska nå hög innehållslig och språklig kvalitet. Med andra ord behöver också andra i organisationen än översättaren eller översättarna ha en uppfattning om hur översättningsprocessen går till, till vilka språk man översätter, vad som ska översättas m.m.

6.4 Hjälpmedel och terminologi

6.4.1 Användningen av hjälpmedel

Varje översättare behöver hjälpmedel av olika slag. I enkäten efterfrågades vilken typ av hjälpmedel översättarna använder. Vissa hjälpmedel använder alla översättare mycket, medan andra hjälpmedel används litet. Dessutom finns det skillnader mellan översättare som arbetar i olika organisationer och vilka hjälpmedel de använder. I figur 6.4 presenteras de hjälpmedel som används ofta (svarsalternativen *varje dag* och *varje vecka*).



Figur 6.4. Hjälpmedel som enligt Översättarenkäten används ofta.

De som är anställda av den offentliga sektorn använder hjälpmedel i högre utsträckning än de andra. De använder översättningsminnen, tryckta eller elektroniska ordböcker och ordlistor. De har tillgång till termbankar både externt och internt och använder dem, och de använder både Språkinstitutets (Focis) och Språkrådets webbplats flitigast.³⁴ I intervjuerna med de översättare som är anställda inom den offentliga sektorn säger alla att de får alla de hjälpmedel som de behöver och vill ha.

I enkäten ställdes också frågan om vilka hjälpmedel som används sällan eller aldrig. De hjälpmedel som de anställda inom den offentliga sektorn nämner att de aldrig använder är textkorporar, interna termbankar och översättningsminnen. Med andra ord finns det inom den offentliga förvaltningen både översättare som har ett översättningsminne och en intern termbank, och de som inte har det. I fritextsvaren om översättningsminnen vittnade svaren om att det är en generationsväxling på gång: någon visste inte vad ett översättningsminne är, några sade att det är på kommande och andra vägrar arbeta utan det. I intervjuerna med verksamma översättare blev det också klart att det för en ensam översättare känns onödigt att ha ett översättningsminne och framför allt arbetsdrygt att ta det i bruk. Att spara gamla filer och jobba med dem tjänar samma syfte.

De som är företagare använder också översättningsminnen och såväl tryckta som elektroniska ordböcker. De söker sig också till ordlistor och termbankar på nätet, men har inte tillgång till interna termbankar. De använder i lägre grad Språkinstitutets och Språkrådets webbplatser, men något mer Datatermgruppens webbplats än de som är anställda inom den offentliga sektorn.³⁵ Företagarna använder aldrig interna termbankar. De har inte byggt upp någon egen, och de får tydligen inte tillgång till termbankar av sina uppdragsgivare. De som använder översättningsminne, och det är många, kan få termer genom minnet. Inte heller företagarna använder korporar.

De som är på annat sätt heltidsanställda och arbetar med översättning använder minst hjälpmedel. De har inte översättningsminnen, de har inte tillgång till interna termbankar och de använder inte tryckta ordlistor, däremot tryckta ordböcker. De använder i stället flitigt olika nätresurser: ordböcker, ordlistor, sökmotorer, språkvårdens webbplatser, termbankar m.m. Men dessutom uppger många heltidsanställda att de inte använder Språkrådets, Språkinstitutets eller Datatermgruppens webbplatser, och inte heller korporar. De

är sämre rustade och kanske mindre informerade om hjälpmedlen?

I enkäten ställdes inga frågor om i hur stor utsträckning översättarna använder andra nätverk och e-postlistor. I fritextsvaren och kommentarerna, och i intervjuerna med verksamma översättare, nämns ändå dessa inofficiella nätverk. Det går att ringa en kollega vid någon annan institution eller att skicka en fråga på en e-postlista för översättare. Detta är också viktiga hjälpmedel.³⁶

Översättningsminnen och tryckta böcker är dyra hjälpmedel. Böckerna har dessutom en tendens att åldras, vilket kan vara en förklaring till att de flesta föredrar nätresurser. En viktigare förklaring är ändå att de flesta resurser på nätet är gratis, de går snabbt och lätt att nå och de är användarvänliga. Därför är det förvånande att Språkrådets, Språkinstitutets och Datatermgruppens webbplatser besöks så sällan. Webbplatserna omfattar förutom frågor och svar på aktuella frågor även information om nya ord och begrepp liksom råd och rekommendationer om hur nya företeelser ska benämnas och hanteras. Eventuellt kan webbplatserna vara svåra att använda och svåra att navigera på, men de är gratis och uppdaterade.

Eftersom inställningen till hjälpmedel i stort sett är positiv, är det märkligt att korpusar som Språkbanken används i så liten utsträckning.³⁷ Mot Språkbankens texter som skrivits av professionella skribenter, t.ex. svenska journalister, kan man kontrollera användningen av ord, uttryck och begrepp och se hur brukliga de är i olika sammanhang. Vid översättning kan det uppstå osäkerhet bland annat om prepositionsanvändningen. I Språkbanken får man mer tillförlitliga resultat än på Google. Men detta hjälpmedel används alltså i väldigt låg grad av översättare till svenska i Finland.

Bara en respondent i enkäten säger sig använda ett maskinöversättningsprogram. Bland dem som svarat är inställningen till maskinöversättning inte särskilt positiv, 3–6 procent av respondenterna verkar ha en mer positiv inställning, medan de övriga har en starkt negativ inställning. Bland professionella översättare har maskinöversättning med andra ord inte slagit igenom år 2012. Översättningsprogrammen är helt enkelt inte tillräckligt utvecklade och pålitliga.

6.4.2 Termer och namn

En vetenskapsgren som gränsar till översättningsvetenskapen är terminologiläran. I Finland är det Terminologicalentralen TSK som

arbetar för och samlar termer. Terminologicentralen är ingen statlig institution, utan en ideell förening. Bland medlemmarna hittas dock statliga och kommunala institutioner. Statsrådets kansli har sitt eget terminologiarbete som berör statsförvaltningens termer. Terminologicentralen publicerar ordlistor och upprätthåller termbanken TEPA och andra webbaserade tjänster, medan Statsrådets kansli uppdaterar termbanken Valter.

Varje organisation, antingen den verkar inom den privata eller offentliga sektorn, har sitt eget sätt att kommunicera och uttrycka sig. De som använder översättningsminnen lagrar "sitt språk" i minnet, andra använder tidigare texter som modell eller underlag för en ny text, och åter andra kan ha en förteckning över vilka ord man företrar i olika situationer.³⁸ Det är viktigt att texterna både internt och externt är enhetliga. Många organisationer har så kallade grafiska profiler, med klart definierade typsnitt för olika delar av en text och mallar för officiella brev. Som en naturlig följd av detta borde också fastslås vilka språk som används och vilket ord och vilken term som rekommenderas i olika sammanhang.

Språket uppvisar en mångfald som i sig är en rikedom, men för enhetlig och mer effektiv kommunikation behöver något slags riktlinjer dras upp. Översättare har ofta någon terminologisk utbildning eller har genom sitt arbete fått en uppfattning om vad termarbete är. Därför är det naturligt att anlita översättare för att reda ut lämpliga ordval eller bygga upp en termbank.

I enkäten ställdes en öppen fråga om termarbete. Merparten av dem som svarat på frågan arbetar med termfrågor. De översättare som är mest aktiva på termfronten upprätthåller ensamma eller tillsammans med kollegerna termbanker med hjälp av olika program för ändamålet. Många svarar att de utreder termer och begrepp, och att detta "är något som är ständigt närvarande i arbetet"³⁹. En del har listor för eget behov, andra är mindre systematiska. Men knappt en fjärdedel av respondenterna uppger att de inte alls arbetar med termfrågor. De som motiverar sitt svar säger att de inte har tid med termarbete. De offentligt tillgängliga stora termbankerna och aktuella ordböcker är viktiga för dem som inte har tid eller möjlighet att bygga upp en egen termbank.

Termfrågor är viktiga för att det inte ska förekomma alltför många olika alternativ för samma innehåll. Korrekta och enhetliga termval bidrar till exakthet i kommunikationen. En parallell till

terminologifrågor är namnfrågor. I Finland används ortnamn på både finska och svenska och gatunamn på bägge språken i tvåspråkiga kommuner. En översättare kan alltså inte själv skapa nya namn, utan också här gäller det att leta rätt på den korrekta svenska motsvarigheten. Ortnamnen förtecknas i webbpublikationen *Svenska ortnamn i Finland*, och gatunamnen går att hitta genom postens och kommunernas register. Det finska gatunamnet *Mikonkatu* i Helsingfors har alltså en svensk motsvarighet, och det är inte Mikkosgatan utan *Mikaelsgatan*.

Ifall man inte känner till ett namn, ett ord eller ett begrepp på ett annat språk måste man använda pålitliga källor för att hitta rätt. Det här har översättare kunskap om dels genom sin utbildning, dels genom sitt praktiska arbete. En översättare kan anlitas för att utreda dylika problem, men behöver tid för att i samband med ett översättningsuppdrag ägna sig åt termarbete.

6.5 Översättning inom den privata sektorn

Översättning till svenska i Finland är som nämnts i hög grad en lagstadgad aktivitet som bekostas med offentliga medel. Men översättning kan drivas också av andra intressen, i de flesta fall kommersiella. Ett företag vill erbjuda service och texter på svenska för att locka svenskspråkiga kunder. På en så gott som enspråkigt svensk ort eller en ort med stark tvåspråkighet är detta självklart, men också på orter med färre svenskspråkiga ger information och reklam på svenska ett mervärde för kunden. Internet gör det möjligt att locka kunder oberoende av bostadsort. I detta avsnitt behandlas kort översättning utanför ”det allmänna”.

En bransch där översättning pågått under hundratals år är förlagsbranschen. I dagens Finland översätts det med europeiska mått mätt väldigt mycket, och framför allt från engelska. Enligt statistik över översättningar var en tredjedel av de utgivna boktitlarna i Finland under perioden 1990–2005 översättningar, och av dessa utgjorde skönlitteratur (fiktions och poesi) ungefär hälften.⁴⁰ Två tredjedelar av alla översatta skönlitterära verk i Finland hade engelska som källspråk. Den här statistiken kan antas gälla översättning i första hand till finska. En annan rapport visar att i Sverige är andelen översättningar från engelska lägre bland de bäst säljande titlarna, och att en stor andel av bästsäljarna i Sverige är skrivna på svenska.⁴¹

Under november och december 2012 samt i april 2013 skickades en förfrågan till några större företag i Finland som har svenskspråkiga webbsidor. Syftet var att kartlägga hur dessa företag inom den privata sektorn sköter sin information på svenska och hur texterna blir till.

Tabell 6.2 ger en skiss av läget inom den privata sektorn åren 2012–2013. De som ger mycket information på svenska i och om sin verksamhet har anställda översättare, och de som har mindre mängd information på svenska anlitar huvudsakligen översättningsbyråer. Också de som har anställda översättare behöver ibland anlita byråer, dvs. vid arbetstoppar och under semestrar. Det är få som skriver direkt på svenska. De flesta företag arbetar istället med en finsk källtext som ska återges på svenska och engelska, eller i merparten av fallen med en finsk källtext som ska återges enbart på engelska.

Det finns med andra ord ingen garanti för tillgång på svensk service eller information inom den privata sektorn. Internationella före-

Företag	Har egna översättare	Anlitar externa översättare	Skriver direkt på svenska
Nordea (bank)	Ja, nordisk avdelning med 4 översättare till svenska i Finland	Sporadiskt	Nej
OP-Pohjola (bank och försäkringsbolag)	Ja, 6 översättare	Sporadiskt	Mycket lite
Aktia (bank)*	Ja	Nej	Ja
If (försäkringsbolag)	Nej, i princip inte	Ja	Nej
Diacor (läkartjänster)	Nej	Ja	Nej
Elisa (telefoni och internet)	Nej, men en del översätts i huset	Ja	Nej
Helsingfors energi (energibolag)	Nej	Ja	Nej
Stockmann (varuhuskedja)	Nej, men de svenska informatörerna översätter och språkgranskar. Lindex som tillhör koncernen har en översättare.	Ja	Mycket lite
Kesko (detaljhandel)	Ja, en person	Ja	Nej
Varuboden Osla (detaljhandel)*	Ja, deltid	Nej	Ja

Tabell 6.2. Översättning vid några aktörer inom den privata sektorn. (Gäller vintern 2012, för företag markerade med * april 2013.)

tag kan ha engelska som källspråk, och översätter hellre till finska än svenska. En mängd finskägda företag har valt att enbart använda finska och eventuellt engelska i sin webbinformation. Sådana är en del mobiltelefonoperatörer och flera detaljhandelsaffärer.⁴²

Företag med rötter i Sverige kan trots detta välja att endast sälja och informera på finska i Finland. Sådana företag var år 2012 till exempel Ikea, Ellos, Kappahl och Vattenfall. Andra företag etablerar sig direkt på två språk, till exempel Clas Ohlson, eller kan ha en finlandssvensk webbplats så som H&M. Finlandssvenska konsumenter har möjlighet att rösta med fötterna, eller åtminstone diskutera språkvalen i offentligheten. Till exempel Ikeas språkval diskuterades i nyheter och webbdiskussioner i augusti 2012.⁴³ I en del av kommentarerna uppfattades Ikeas val som ett ställningstagande mot svenskan i och med att det varken är tekniskt omöjligt eller ett ekonomiskt hinder att ha svenska webbsidor; det handlar snarare om vilja.⁴⁴ Med goda exempel som Clas Ohlson och H&M är det svårt att förstå varför ett svenskt företag väljer att göra på ett annat sätt. Ingen forskning visar att ett företag med en svensk identitet eller profil skulle klara sig sämre i Finland.⁴⁵

Företagets interna principer bestämmer hur mycket ett företag väljer att översätta, vanligen från finska till svenska. Principerna bygger å sin sida på företagets historia och traditioner. Ett företag som t.ex. alltid har profilerat sig som tvåspråkigt är varuhuset Stockmann.⁴⁶ Tvåspråkighet och betjäning på svenska ses som en fördel. En finlandssvensk konsument lär sig snabbt var och med vem det går att tala svenska, och var det inte går att göra det.

6.6 Med sikte på bättre översättningar

Frågan om vad som kunde göras för att förbättra de översatta texterna i Finland går att besvara på många sätt. Då det uppstår problem kan de bero på tidsbrist, och då behöver uppdragsgivarna avsätta mera tid för översättningen. Problemen kan också bero på brister i rutinerna för textproduktionen, t.ex. att uppdragsgivaren inte utvecklar sina rutiner eller har en obefintlig responskultur som gör att översättaren inte utvecklar sin yrkeskunskap. Bristande rutiner i textproduktionen kan också leda till att personer med bristfälliga kunskaper gör ändringar i texterna som översättaren aldrig får se på nytt. Ett första steg mot bättre översättningar är att varje uppdrags-

givare blir medveten om vilka krävande processer både textproduktion och översättning är.

Översättare är språkexperter, men de kan inte utan träning börja skriva texter inom ett visst fackområde. De kunde däremot ges fortbildning i att skriva informerande och instruerande texter samt få kunskaper om organisationens kärnverksamhet. Därefter kunde de ges friare händer när det gäller att forma och formulera brev, broschyrer, webbsidor m.m. som går ut till kunder och klienter. De kunde börja skriva samma innehåll på svenska, snarare än översätta. En kombination av översättare och informatör verkar vara en förnuftig lösning, och flera översättare arbetar också med informatörsuppgifter. Inom författningsöversättning, dvs. översättning av texter som kräver juridisk exakthet, är fria översättningar inte möjliga, men i andra sammanhang skulle en viss frihet kunna ge bättre texter.

Det värsta som kan hända de svenska texterna i Finland är att de allt mer fjärras från svenskan i Sverige. Om texterna börjar likna något annat än svenska texter förändras också läsarnas språk och språkkänsla. Följden blir att svenska texter i Finland skrivs på något slags "svinska" och att kunskaper i finska krävs för att förstå en sådan text. Den här hotbilden var inte aktuell år 2016, men för att den ska förbli en orealistisk dystopi behövs fortsatta satsningar på utbildning, fortbildning, språkvård och utveckling av olika slags stöd till översättare och informatörer som producerar svenska texter i Finland. Framför allt behövs respekt för språket som kommunikationsmedel, för språkbrukarna och givetvis för de ansvariga språkexperterna – översättarna.

NOTER

1. Salmi 2010.
2. Grünbaum 2011 s. 89.
3. Lassus 2012. Ett antal personer i författarens Facebook-nätverk kommenterade en Facebook-status om vilket språk de väljer då de ska ta del av information från det allmänna.
4. Se Lassus kapitel 5 i denna volym.
5. Kommunerna indelas språkligt i enspråkigt finska, enspråkigt svenska, tvåspråkiga med finsk majoritet eller tvåspråkiga med svensk majoritet (Språklagen § 5).
6. I Lassus 2010 beskrivs hur den svenskspråkiga informatören vid Folkpensionsanstalten (FPA) arbetade med svenska broschyrtexter, och i Koskela 2007 hur skattemyndigheterna i Finland producerade webbinformation.
7. I denna volym dyker frågor om översättning upp t.ex. i kapitel 4 om lag-språk (Palmgren), i kapitel 3 om språkgranskning av läromedel (Äikäs) och i kapitel 7 om språkexpertuppdrag i företagsvärlden (Skogberg). Språkkontakt mellan svenska och finska, och påverkan mellan språken, behandlas alltså i flera sammanhang.
8. Av respondenterna var 20 procent män och 80 procent kvinnor. Av respondenterna hade 69 procent svenska som modersmål och 14 procent uppgav att både finska och svenska är deras modersmål. 81 procent hade gått i svensk skola. Se vidare Lassus 2014.
9. Översättarutbildning har länge getts i Finland på universitetsnivå. De första utbildningarna grundades i Åbo, Tammerfors, Nyslott och Kouvola i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. År 2012 fanns det magisterprogram eller magisterstudier i översättning till svenska som modersmål bland annat vid Vasa universitet och Helsingfors universitet, medan andra universitet också gav kurser i översättning inom ämnet svenska (t.ex. Åbo Akademi och Svenska handelshögskolan).
10. Målspråk kallas det språk man översätter till, källspråk det språk man översätter från.
11. Wivolin & Vuorinen 2012. Bland översättare med olika språkpar som var verksamma i Finland besvarade 616 stycken enkäten. Av dem var 60 procent företagare och 90 procent arbetade hemifrån. Endast 18 procent var anställda, och de flesta av dem var heltidsanställda inom den offentliga förvaltningen.
12. Traditionellt rekommenderas att översättning alltid görs till modersmålet. Men det förekommer att översättare har finska som skolspråk eller finska som modersmål. Det är en utmanande situation som kräver balanserad tvåspråkighet.
13. En översättare tar ofta betalt per sida. En s.k. översättarsida motsvarar vanligen 1560 nedslag (inklusive mellanslag).
14. I ett översättningsminne lagras tidigare översättningar så att meningar och termer paras ihop mellan två språkversioner. När ett nytt översättningsprojekt påbörjas kan gamla, tidigare översatta, meningar och uttryck utnyttjas i översättningen. Man behöver alltså inte börja om från noll varje gång.
15. Språklagen 2003/423 § 32.

16. Se Lassus, kapitel 5 i denna volym.
17. En sådan kalender upprätthåller t.ex. Statistikcentralen som ställer samman Finlands officiella statistik. Av Statistikcentralens statistikkalendarium framgår vilken statistik som publiceras vid vilken tidpunkt, och kalendariet publiceras på både finska och svenska. Statistikcentralen 2012, Statistikkalendarium 2013.
18. På Åland används i första hand svenska.
19. Gustafsson & Nuolijärvi 2011 s. 167–168.
20. För en genomgång av myndighetsspråket i Finland, se Lassus i kapitel 5 i denna volym.
21. Detta baserar sig på författarens egen erfarenhet, se också Reuter 2003.
22. Sorvali 1992; Kivilehto 2008; Forsskåhl 2013.
23. Hirvonen 2007.
24. Undersökningen av Koller et al. 2007 berör *The European Organisation for Research and Treatment of Cancer* (EORTC) och författarna representerar ett flertal medicinska institutioner men inga språkvetenskapliga institutioner. Enkätformuläret hade översatts till 60 språk.
25. Nordman 2009 s. 45. Se också Palmgrens redogörelse i kapitel 4 i denna volym.
26. Kallas också ibland intertextualitet.
27. Se t.ex. Söderlundh (2012 s. 60–61) för en beskrivning av en sverigesvensk textproduktionsprocess.
28. Petrell 2013.
29. Lagen, den interna förmånsanvisningen och broschyrerna fram till år 2006 är publicerade och hämtade senast år 2006, medan det sista exemplet är hämtat från FPA:s webbplats år 2012.
30. *Finlandssvensk ordbok* rekommenderar uttryck som *ensamstående förälder* eller *ensamförälder* i enlighet med språkbruket i Sverige (af Hällström-Reijonen & Reuter 2008).
31. Lassus 2010 redogör närmare för textproduktionsprocesserna vid FPA och Försäkringskassan fram till år 2010. För utvecklingen efter det, se t.ex. Tolvanen 2011 och 2013.
32. Tiililä 2007.
33. Jfr Söderlundh 2012 s. 64.
34. Språkinstitutet syftar på Institutet för de inhemska språken som då enkäten utfördes hette Forskningscentralen för de inhemska språken, dvs. Focis. Språkrådet är avdelningen för språkvård inom Institutet för språk och folkminnen i Sverige.
35. Datatermgruppen administreras av Terminologicentrum TNC. Hur finlandssvenska journalister utnyttjar motsvarande hjälpmedel beskrivs av Gustafsson i kapitel 7 i volym II:1.
36. Se Lassus 2015 för en analys av en e-postlista för översättare.
37. Språkbanken administreras av Göteborgs universitet och omfattar en stor samling autentiska texter med allt från bloggar och romaner till tidningstexter och facktexter.
38. Se Skogberg, kapitel 7 i denna volym.
39. Citat ur fritextsvar i Översättarenkäten.
40. Mercator Institute for Media, Languages and Culture 2010.
41. Kovač & Wischenbart 2009.

42. Om språkval i näringslivet, se även Barner-Rasmussen & Lönnholm i kapitel 8 och Barner-Rasmussen i kapitel 9 i denna volym.
43. yle.fi 2012a, 2012b; Ikea 2013.
44. yle.fi 2012a, 2012b.
45. Språkval i marknadsföringssammanhang behandlas av Holmqvist i kapitel 10 i denna volym.
46. Tandefelt 2013.

LITTERATUR

- Barnbidragslag 796/1992. Tillgänglig: www.finlex.fi.
- Englund, Boel, Per Ledin & Jan Svensson 2003: Sakprosa – vad är det?
I: Boel Englund & Per Ledin (red.), *Teoretiska perspektiv på sakprosa*.
Lund: Studentlitteratur.
- FPA 2004a: *Förmånsanvisning barnbidrag*. Internt material.
- FPA 2004b: *Förmåner till barnfamiljer 2004*. Broschyr.
- FPA 2006: *Förmåner till barnfamiljer 2006*. Broschyr.
- FPA 2012: *Barnbidrag*. <http://www.fpa.fi/in/internet/svenska.nsf/NET/030908130110TK?OpenDocument>. Webbinformation. Hämtad 25.10.2012.
- Forsskåhl, Mona 2013: Skopos vid översättning av tal.
Översättningsprocessen i fokus. I: Ritva Hartama-Heinonen & Pirjo Kukkonen (red.), *Inter. Acta Translatologica Helsingiensia*. Volume 2.
<http://helda.helsinki.fi/handle/10138/42361>.
- Grünbaum, Catharina 2011: Nedslag i finlandssvenskan. Några iakttagelser i anslutning till Linnea Hanells rapport ”Det går hårt”.
I: Linnea Hanell, *Det går hårt. Finlandssvenska ur ett sverigesvenskt perspektiv*. Magma-studie nr 4. Helsingfors. S. 88–101.
- Gustafsson, Anna Maria & Pirkko Nuolijärvi 2011: Multilingual public websites in Finland. I: Gerhard Stickel & Tamás Váradi (eds.), *Language, languages and new technologies. ICT in the service of languages*. Contributions to the annual conference 2010 of EFNIL in Thessaloniki. Duisburg papers on research in language and culture vol. 87. Frankfurt am Main: Peter Lang. S. 161–171.
- Gustafsson, Anna Maria 2017: De finlandssvenska journalisterna och språkvården. I: Marika Tandefelt (red.), *Språk i prosa och press*.
Svenskan i Finland - i dag och i går II:1. SLSS 809. S. 161–176.
- Hirvonen, Anna-Elina 2007: Vieraalle kielelle käännetty lehdistötiedotteet yrityksen viestinnässä. I: Jarmo Harri Jantunen, Minna Kumpulainen & Tuija Luokkakallio (toim.), *MikaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu. Electronic proceedings of the KäTu symposium on translation and interpreting studies 1/2007*.
- af Hällström-Reijonen, Charlotta & Reuter, Mikael 2008: *Finlandssvensk ordbok*. Helsingfors: Schildt.

- Ikea 2013: Facts & figures. Stores Finland. http://www.ikea.com/ms/en_AU/about_ikea/facts_and_figures/ikea_group_stores/finland.html. Hämtad 12.4.2013.
- Kivilehto, Marja 2008: Översättaren som textredigerare. I: Mona Enell-Nilsson & Tiina Männikkö (red.), *Översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet*. VAKKI-symposium XXVIII. Vasa 8–9.2.2008. Publikationer av forskargruppen för översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet vid Vasa universitet nr 35. S. 78–87.
- Koller, Michael et al. 2007: Translation procedures for standardised quality of life questionnaires: The European Organisation for Research and Treatment of Cancer (EORTC) approach. *European Journal of Cancer* 43. S. 1810–1820.
- Koskela, Merja 2007: Verohallintoa monella kielellä – kääntämisen käytänteitä Ruotsin ja Suomen verohallinnon verkkosivuilla. I: Jarmo Harri Jantunen, Minna Kumpulainen & Tuija Luokkakallio (toim.), *MikaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu. Electronic proceedings of the KäTu symposium on translation and interpreting studies 1/2007*.
- Kovač, Miha & Rüdiger Wischenbart 2009: *Diversity report 2009*. http://www.wischenbart.com/upload/Diversity_Report_2009.pdf. Kontrollerad 25.11.2012.
- Lassus, Jannika 2010: *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer. Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen*. Helsingfors universitet. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6050-2>.
- Lassus, Jannika 2014: Från menyer till författningar. Svensköversättarens vardag i Finland. I: Jan Lindström et al. (red.), *Svenskans beskrivning 33. Förhandlingar vid trettio tredje sammankomsten för svenskans beskrivning, Helsingfors 15–17.5.2013*. Helsingfors universitet. S. 224–232.
- Lassus, Jannika 2015: E-postlistan som verktyg för översättare. I: Mona Forsskåhl et al. (red.), *Svenskan i Finland 15*. Studieprogrammet i nordiska språk, Tammerfors universitet. S. 194–218. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9937-1>.
- Mercator Institute for Media, Languages and Culture 2010: *Publishing translations in Europe. Literature across frontiers*. Aberystwyth University, Wales. http://portal.unesco.org/pv_obj_cache/pv_obj_id_2A666434EBFEEA69AC8A192771899680D8F51E00/filename/Translation+trends+1990_2005_Dec+2010.pdf. Kontrollerad 26.11.2012.
- Nordman, Lieselott 2009: *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland*. Nordica Helsingiensia 16. Helsingfors universitet.
- Petrell, Katarina 2013: De svenska lag- och myndighetstexterna i Finland. I: *Från ett språk till ett annat. Om översättning och tolkning*. Språkrådets skrifter 15. Stockholm: Norstedt. S. 159–166.

- Reuter, Mikael 2003: *Översättning och språkriktighet*. Helsingfors: Svensk språktjänst.
- Salmi, Leena 2010: Translations around us – the amount of translated text in everyday life. I: Raila Hekkanen, Esa Penttilä & Nestori Siponkoski (toim.), *MikaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu. Electronic proceedings of the KäTu symposium on translation and interpreting studies* 4. <http://www.sktl.fi/toiminta/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/arkisto-archive/vol-4-2010/>. Kontrollerad 12.7.2013.
- Sorvali, Irma 1992: *Översättare och översättningsprocess*. Institutionen för nordiska språk vid Uleåborgs universitet.
- Språklag 423/2003. Tillgänglig: www.finlex.fi.
- Statistikcentralen 2012: *Statistikkalendarium 2013, offentliggöranden i tidsordning*. http://www.stat.fi/ajk/julkistamiskalenteri/julkistamiskalenteri_aika2013_sv.html. Hämtad 20.12.2012
- Språkbanken vid Göteborgs universitet: <http://spraakbanken.gu.se/korp>.
- Söderlundh, Hedda 2012: Myndighetens textproduktion – skribenter och texter vid Försäkringskassan. I: Catharina Nyström Höög, Hedda Söderlundh & Marie Sörlin (red.), *Myndigheterna har ordet. Om kommunikation i skrift*. Stockholm: Språkrådet.
- Tandefelt, Marika 2013: *Prima vara! Språk- och stilhistoriska studier i finlandssvenska och svenska varuhusannonser under 1900-talet*. SNF 85. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Tiililä, Ulla 2007: *Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tolvanen, Eveliina 2011: Myndighetskommunikation på minoritetens språk. En jämförelse av några finländska och svenska myndighetsbroschyrer. I: Björn Bihl, Peter Andersson & Lena Lötmarker (red.), *Svenskans beskrivning* 32. Karlstads universitet. S. 305–314.
- Tolvanen, Eveliina 2013: Informerande myndighetstexter på webben i ett kontrastivt perspektiv. I: Maria Eronen & Marinella Rodi-Risberg (red.), *Haasteena näkökulma, Perspektivet som utmaning, Point of view as challenge, Perspektivität als Herausforderung*. VAKKI-symposiumi XXXIII 7.–8.2.2013. VAKKI Publications 2. Vaasa. S. 362–373.
- Wivolin, Satu & Laura Vuorinen 2012: Asiatekstinkääntäjien ammatillinen kuva. *Kääntäjä – Översättaren* 2/2012. Finlands tolk- och översättarförbund. S. 4–7.
- yle.fi 2012a: Finlandssvenska för dyrt för Ikea. Publicerad 13.08.2012 - 11:28. Uppdaterad 17.08.2012 - 14:07. <http://svenska.yle.fi/artikel/2012/08/13/finlandssvenska-dyrt-ikea>. Kontrollerad 6.11.2012.
- yle.fi 2012b: Ikea får svensk webbplats i Finland? Publicerad 17.08.2012 - 05:39. Uppdaterad 17.08.2012 - 07:13. <http://svenska.yle.fi/artikel/2012/08/17/ikea-far-svensk-webbplats-i-finland>. Kontrollerad 6.11.2012.

ÖVRIGA KÄLLOR

Anonymiserade intervjuer med översättare

Översättare A, 2012. Intervju 3.12.2012 med Jannika Lassus.

Översättare B, 2012. Intervju 4.12.2012 med Jannika Lassus.

Översättare C, 2012. Intervju 5.12.2012 med Jannika Lassus.

Översättare D, 2012. Intervju 11.12.2012 med Jannika Lassus.

Lassus, Jannika 2012. Facebook (profilsida: Jannika Lassus). Facebook-tråd startad 6.11.2012 med efterföljande kommentarer. Hämtad 21.11.2012.

RUNE SKOGBERG

ATT VARA SPRÅKEXPERT I ETT FÖRETAG

7.1 Ett företag – flera språk

Världen blir mindre och mindre, heter det, och samtidigt blir vi allt mer beroende av varandra. I den strida strömmen av information och budskap, ord och texter ökar behovet av språklig och kulturell kompetens. Alla företag och organisationer i dagens krympande värld behöver formulera sig på andra språk än sitt eget. Produktbeskrivningar, användarmanualer, avtalsvillkor, marknadsföringsmaterial och webbsidor ska översättas och uppdateras till kunders och samarbetspartners språk. Det är viktigt för företagets konkurrenskraft och ansikte utåt.

I det tvåspråkiga Finland, där översättning har långa traditioner och har utgjort en del av samhällsfunktionerna redan långt innan ordet globalisering fanns, har en översatt text varit lika starkt förknippad med en organisation, ett företag eller ett varumärke som motsvarande text på originalspråket.

7.1.1 Göra det själv eller köpa av andra?

I dag köper ett företag allt oftare sina språktjänster av utomstående tjänsteproducenter. Det är nästan bara på statligt och kommunalt håll, där det finns en lagstadgad skyldighet att ge service på de inhemska språken, som man åtminstone hittills har ansett det vara mer lönsamt att ha egna, interna språkproffs, som är specialise-

rade på organisationen såväl språkligt som kontextuellt. De har en kompetens som är svår, dyr och tidskrävande att bygga upp på nytt om de lämnar organisationen. Stora textmängder i kombination med begränsade personal- och tidsresurser gör ändå att till och med de organisationer som har en egen översättarstab ibland måste låta underleverantörer utföra översättningsuppdrag. Men att helt och hållet lägga ut översättningstjänsterna på entreprenad har alltså inte varit aktuellt för arbetsgivaren trots krav på besparingar och omorganiseringar. Att dra ner på personalstyrkan och införa anställningsstopp har ansetts vara tillräckliga åtgärder i ekonomiskt kärva tider.

Att köpa tjänster är inte heller alltid så lönsamt. Det är sällan översättningsbyråer levererar texter som kan användas som sådana, utan uppdragsgivaren är så gott som alltid tvungen att bearbeta översättningarna så att de bättre motsvarar företagets linje och kommunikationstradition. Däremot behöver texter översatta av erfarna interna översättare bara någon enstaka gång ytterligare bearbetning efter leverans. Ofta kan översättningsarbetet dessutom göras i nära samarbete med uppdragsgivaren. Särskilt när det gäller juridiska texter är detta ett vanligt tillvägagångssätt.¹

7.1.2 Ett företag med egen språkexpertis

Bland de finländska företagen finns det fortfarande några få som har kvar systemet med interna översättare. Till dem hör många banker, men också teleoperatören Telia Sonera, i Finland känd under varumärket Sonera, som ska belysas närmare i det här kapitlet.²

En bakgrund till Telia Soneras långa interna översättningskultur är att företaget har sina rötter i en statlig myndighet, Post- och televerket, som bolagiserades år 1994. Alltjämt är finska staten delägare i bolaget. En annan orsak till att Sonera till och med har utökat sitt språkexpertteam sedan Post- och televerkets tid är att bolagiseringen, och inte minst fusionen med svenska Telia år 2002, har medfört en avsevärd internationell verksamhet. Telia Sonera är ett stort telekommunikationsföretag i Sverige, Finland och de baltiska länderna, och har också en stark ställning på de norska och danska marknaderna samt väsentliga marknadsandelar i bl.a. Spanien, Turkiet och Ryssland. Internt erbjuds översättning i huvudsak till och från finska, svenska och engelska. Språktjänster i övriga språk samt

tolktjänster, i den mån sådana behövs i vår engelskkunniga värld, köps av en global samarbetspartner.

Telia Soneras språkpolicy stipulerar att koncernspråket är engelska, men utåt ska kommunikationen ske på marknadens språk. Trots stipuleringen om ett gemensamt koncernspråk är intranätet trespråkigt (engelska, svenska och finska), och internt i de enskilda landsföretagen kommunicerar man på landets språk så långt det går.

Trots att Telia Sonera har haft tillgång till interna proffsöversättare och språkexperter har det runt om i organisationen också alltid funnits s.k. anonyma översättare som, för att de behärskat andra språk, fått i uppdrag att översätta kortare brådskande texter när det har behövts. I syfte att göra de anonyma svensköversättarna mer synliga och ge dem behövligt stöd har det inom företaget sedan 1986 verkat en språkvårdsgrupp med namnet Telesven³. Gruppen tillsattes av dåvarande teleöverdirektören som gav gruppen följande uppgifter och befogenheter:

- utarbeta en förteckning över centrala teleord för allmänt bruk,
- följa, utveckla och ge rekommendationer i ärenden som gäller användning av ordböcker och annat översättningsmaterial,
- arrangera översättardagar internt,
- leda översättarverksamheten och
- utveckla samarbetet med de olika avdelningarna och enheterna inom organisationen och med utomstående organ i språkfrågor.

Språkvårdsgruppens medlemmar har kommit från olika delar av organisationen och representerat varierande kunskapsområden, bl.a. teknik, marknadsföring, administration och språk. Till verksamheten har hört att ta ställning till termfrågor och utarbeta termrekommendationer, delta i interna och utomstående termprojekt (bl.a. inom ramen för Terminologicentralen TSK:s ordlisteprojekt, se nedan) och anordna interna seminarier i syfte att presentera aktuella frågor inom branschen på svenska.

7.2 Affärskommunikation – företagspråkexpertens arbetsfält

Affärskommunikation innebär all kommunikation som äger rum innanför och utanför företaget. Det handlar om hur företagsled-

ningen kommunicerar med anställda, kunder och omvärlden. För att vara bra på affärskommunikation krävs lyhördhet i förhållande till både medarbetare och kunder samt tydlighet. Affärskommunikation innebär också ren säljkommunikation, så som annonser, säljbrev och annan säljstödande kommunikation. Det är för alla dessa ändamål en intern språkexpert kan vara bra att ha.

7.2.1 Affärskommunikation är mer än affärsbrev

Affärskommunikationen i Finland skiljer sig inte nämnvärt från den i andra länder. Den brukar beskrivas med adjektiv som rak (utan krumelurer), ärlig men opersonlig och auktoritär. Kanske är det så i vissa fall, men i det stora hela – sett ur ett rent kommunikativt perspektiv – påminner ett affärsbrev skrivet i Finland på finska om ett sverigesvenskt affärsbrev. Offertbegäran, offerter, beställnings- och leveransbekräftelser, reklamationer, reklamationssvar, fakturor, betalningspåminnelser, säljbrev, reklam, rapporter, PM, protokoll – alla dessa dokument tjänar samma syften och ser ungefär lika ut i Finland och Sverige. Oartighet, otydlighet och slarv i dokumenten förekommer på bägge sidor om Östersjön. Från pragmatikerns, översättarens, synpunkt är kanske de texter som skrivs i Finland lite längre på grund av den myckna detaljinformationen. I Sverige bifogas detaljinformation, t.ex. teknisk information, gärna i bilagor.

Ett viktigt mål för alla företag, Telia Sonera inkluderat, är att bygga ett starkt varumärke, vilket också inverkar på kommunikationen med omvärlden. Varumärket ska synas i budskap och design på förpackningar, material i butiker, reklam, årsredovisningar, pressmaterial, skyltar på företagets bilar, webbsidor, affärskorrespondens och bemötande vid reklamationer. Tyvärr får språkexperter sällan vara med när ett företag gör upp sin varumärkespolicy, vilket är illa, eftersom även språkliga aspekter är viktiga i varumärkesbyggandet. Å andra sidan kan en översättare genom sina översättningar bidra till att förstärka varumärket och på det sättet också medverka till företagets framgång.

I motsats till vad många kanske tror arbetar också en teleoperatörs översättare och språkexperter med ett stort antal olika texter, inte bara med strikt teknisk information. Framställningsformerna varierar från beskrivande och argumenterande till utredande och berättande. Flera genrer är företrädade: reklam, säljdokument, journalistiska tex-

ter, juridiska texter, tekniska specifikationer, dataprogram, webbtexter m.fl. Detta illustreras av följande lista över några av de texttyper Soneraöversättarna arbetat med under det gångna halvåret (2012):

- användarmanualer
- brevmall om hävning av abonnemang
- broschyr
- genmäle till myndighet
- handelsregisterutdrag
- inforader på fakturor
- information om prishöjningar
- information om servicearbeten på kabelnätet
- information om tjänster som upphör
- inspelningstexter för röstmenyer
- instruktioner om användning av tjänster
- kanalinformation (kabel-tv)
- kundnöjdhetenkät
- leveransvillkor
- mall för beställningsbekräftelser per e-post
- mallar för betalningsuppsmaning
- offerter
- pressmeddelanden
- prislistor
- produktnamn
- reklam om telefoner
- reklamationssvar
- servicenivåavtal
- sms till kunder
- Sonera Nyheter (ett kundblad)
- stordiaserie för utbildningsändamål om mobila växlar
- tidningsannonser om abonnemangserbjudande
- tjänstebeskrivningar

Den klart största och viktigaste texttypen utgör kundinformation, i både skriftlig och muntlig form, eftersom företaget också vill ge kundinformation på svenska i Finland. Telia Sonera har dessutom en myndighetsroll i fråga om vissa telekommunikationstjänster, och i de fallen tillämpas språklagen. Därtill kommer att det svenska kustområdet i Finland är ett viktigt marknadsområde. Alla pressmed-

delanden som berör tvåspråkiga och svenska befolkningsområden ges alltid ut också på svenska. Nyhetsmedierna på finlandssvenskt håll utför därför ofta ett helt överflödigt arbete när de översätter de finska pressmeddelandena. Företaget har sina bestämda ord, termer och uttryck även på andra språk än finska som det hoppas kommer till användning i kommunikationen utåt, och man vill förstås att t.ex. namnen på tjänster och produkter återges enhetligt och korrekt. Exempelvis strävar Telia Sonera efter att konsekvent använda *mobilabonnemang* på svenska för finskans *matkapuhelinliittymä*, inte ”mobiltelefonanslutning”. Trots detta är det ändå just detta ord som journalister och redaktörer använder när de förmedlar nyheter om mobiloperatören Sonera, t.ex. när en ekonomisk kvartalsrapport eller ett pressmeddelande publiceras. Som översättare tycker man sig ha gjort ett onödigt arbete när man har lagt ner tid och möda på termer och formuleringar i den svenska versionen av pressmeddelandet och märker att de ekonomiska journalisterna inte har använt sig av den.

7.2.2 Språkexperten – bakgrund, krav och funktion

I yrkesbeskrivningar för facktextöversättare sägs det ofta att översättarna är specialiserade på vissa typer av saktexter, till exempel ekonomiska, naturvetenskapliga, medicinska eller tekniska texter. Så är det kanske i andra länder, men i Finland är traditionen en annan. Översättarna i Finland översätter i allmänhet inom flera olika ämnesområden, eftersom översättningsbehovet är stort och översättarna inte så många. Visserligen behövs det ofta goda fackkunskaper inom de ämnen som översätts, men alla har inte en ämnesutbildning, däremot oftast en språkutbildning. En del har ingen utbildning alls, utan har bara halkat in på översättarbanan för att de råkar behärska de rätta språken.

När det gäller språkexperterna på Telia Sonera har alla språklig utbildning. Största delen är *auktoriserade translatörer*. Det är fråga om en skyddad yrkestitel som bara får innehas av översättare som har genomgått ett officiellt översättningsprov. En auktoriserad translator översätter facktexter och är behörig att översätta officiella dokument som till exempel betyg, intyg, testamenten och domstolshandlingar. Som auktoriserad translator är man förpliktad att följa god translatörsed, vilket bland annat innebär att man har tystnadsplikt och bara får åta sig uppdrag som man kan fullfölja på ett klanderfritt sätt. I

företagsvärlden är de vanligaste dokumenten som kräver översättning av en auktoriserad translator bolagsordningar, handelsregisterutdrag och protokollsutdrag.

Vad krävs då av en översättare i ett företag? Av alla översättare fordras s.k. allmänbildning, också av företagsöversättare. Det gäller att veta ganska mycket om en hel del och vara allmänt väl orienterad i det som händer i samhället och – när det gäller interna översättare – i den egna organisationen och den bransch organisationen företräder. En översättares uppgift är inte att mekaniskt översätta ord från ett språk till ett annat utan att tolka originaltexten (eventuellt i samarbete med textförfattaren). Av en översättare krävs också lagom mått av kritisk skärpa, även om den allmänna attityden ska vara neutral och objektiv. En bra översättare kan upptäcka svaga punkter i originalet på både innehållslig och språklig nivå och får ofta tack för det.

En översättare måste givetvis behärska käll- och målspråken perfekt. Det krävs att översättaren kan klä en text i en annan språkdräkt på ett lättfattligt, klart och koncist sätt. Om allt fungerar som det ska, åstadkommer den översatta texten med alla sina språkliga nyanser samma reaktion hos sina läsare som ursprungstexten hos sina. Det här kräver förstås att översättaren kan grammatiken utan och innan, har ett tillräckligt stort ordförråd och en känsla för ordens valörer så att rätt ord väljs för rätt sammanhang.

Det gäller också att ha avverkningsförmåga, dvs. kunna arbeta metodiskt och på kortast möjliga tid planmässigt slutföra sina olika arbetsuppdrag. Det fordras ambition för att sköta det hela friktionsfritt och det fordras pålitlighet. En uppdragsgivare ska obetingat kunna lita på översättaren. En företagsöversättares arbete är av konfidentiell natur. Översättaren får inblick i så många faser av firmans interna angelägenheter att minsta lilla yppande skulle kunna få oönskade följder. En ytterligare egenskap som krävs av en översättare och språkexpert är skinn på näsan. Man måste kunna försvara sina ordval när någon angriper dem och man vet att man har rätt. Men det gäller att kunna göra det snyggt och diplomatiskt, kunna lyssna på motargumenten och bemöta dem sakligt. Påstridiga och arroganta språkexperter har snabbt inga uppdragsgivare.

Ett företags översättare måste vara väl insatta i de olika sammanhang och situationer som de texter de översätter är knutna till, t.ex. ett affärsmöte, och kunna föra ihop det med tidigare motsvarande sammankomster som fått en liknande redovisning. Samspelet mel-

lan ett affärsmöte, dess sekreterare och översättaren av det protokoll som gjorts upp över mötet utgör en diskurs, dvs. ett grundläggande tanke- och handlingsmönster som utmärker just den mötesverksamheten. Ett affärsmötesprotokoll uttrycker en företagsdiskurs, och varje företag har sin egen diskurs. I den ingår att man tyr sig till fasta, etablerade regler. Det visar sig i ordningen för att genomföra ett sammanträde och för att ställa upp ett protokoll. Det är påfallande hur additiv och repetitiv texten är, hur den lägger ärende till ärende i ungefär samma form och att det av just den anledningen är viktigt att de som dokumenterar mötena, sekreteraren och översättaren, känner till hur det hela brukar gå till i just den situationen och vilka kriterier som gäller för dokumentationen.

Ingen text står helt för sig. Den för ett slags dialog med andra texter som den knyter an till, återskapar, lånar ur, omformar, svarar på eller vänder sig mot. När man som översättare möter protokollet är det viktigt att man redan sett andra protokoll. En text har också förbindelser med texter från andra genrer och andra verksamheter. Anföringar, citat och direkta hänvisningar knyter öppet an till andra texter inom företaget. Bakom ett protokoll döljer sig t.ex. en dagordning, som sekreteraren säkert har följt, och som översättaren måste känna till. Även lagar, förordningar och andra slags skrivelser kring frågor om – som i Telia Soneras fall – handel och telekommunikation ger viktiga förutsättningar för protokollets innehåll och utformning. Ett sätt att använda den här typen av intertextualitet är att göra anspelningar på andra texter som producerats i direkt anslutning till den aktuella affärshändelsen eller som på något annat sätt berör affären i fråga, t.ex. befintliga tekniska beskrivningar av tjänster och produkter som affären gäller.

Av en intern språkexpert fordras också allmänt intresse för den egna organisationen. Man måste kunna se längre än till den egna arbetsuppgiften, kunna intressera sig för andras arbete, för företaget i sin helhet, för branschen, för närliggande branscher, för affärlivet i stort, för samhället och samhällsfrågorna. Det är förstås viktigt att veta hur organisationen är uppbyggd och vilka processer och handlingsmönster som tillämpas i olika delar av organisationen och vilka tänkesätt, attityder och värderingar som finns och gäller i miljön. Det här är en ytterst viktig dimension som i dag lätt glöms bort när företag, myndigheter och sammanslutningar lägger ut sin översättarverksamhet på entreprenad.

Under de senaste åren har det skett stora förändringar inom företag, organisationer och myndigheter och många nya företeelser – med tillhörande terminologi – har sett dagens ljus. Men förändringarna skapar ofta osäkerhet hos arbetstagarna och föder förändringsmotstånd och förändringströtthet. Trots den uppenbara risken för motstånd och trötthet håller många organisationer i dag på med att formulera strategiska mål, visioner och värderingar för sin verksamhet. Och det arbetet aktualiserar också språkliga problem. Heter det faktiskt *värdering* och inte *värde*? Hur ska värderingarna formuleras: som enskilda ord eller som meningar? Hur ska visionen uttryckas? Vad är *tavoitetila*⁴ på svenska? Är *painopistealue* alltid *tyngdpunktsområde*? Liksom alla andra i företaget ska även översättarna omfatta arbetsgivarens värderingar och strategiska mål, och företagets värderingar ska också genomsyra översättarnas och språkexperternas verksamhet. Översättarna och språkexperterna är dessutom involverade i företagsledningens och strategernas arbete med att formulera värderingarna och de långsiktiga målen, i synnerhet på andra språk. Det är i och för sig bra; eftersom formuleringarna kommer att finnas och användas en längre tid är det viktigt att ägna språkdräkten extra uppmärksamhet.

7.3 Det praktiska arbetet

Telia Soneras översättarteam i Helsingfors består i skrivande stund (2012) av sju översättare av vilka två arbetar med svenska språket som huvudspråk, dvs. översätter till svenska, språkgranskar svenska texter och besvarar svenska språkfrågor. Arbetsuppdragen tas emot av en koordinator som vidarebefordrar inkomna arbeten till översättarna och avtalar om en leveranstid som passar uppdragsgivaren och översättaren. Uppdragsgivaren kan stå i direktkontakt med översättaren även om rekommendationen är att alla arbetsbeställningar bör gå via den centraliserade arbetsmottagningen, dvs. koordinatorn. Om översättarens arbetssituation så medger tas uppdraget emot, vilket nästan alltid är fallet om det handlar om korta jobb eller enstaka språkfrågor. Om översättaren däremot är överhopad med arbete hänvisas kunden till koordinatorn som känner till kollegernas arbetsläge och kan dela ut arbetet till en översättare som har en lugnare arbetssituation. Eftersom det bara finns två personer som sköter de svenska uppdragen är delegeringsmöjligheterna inte

så många, utan svensköversättarna åtar sig i regel de uppdrag de får utan att flytta över jobben på kollegan.

Översättarteamets mål är att klara av minst 80 procent av de översättningsarbeten som erbjuds om källspråket är finska. I princip är maximilängden för de arbetsuppdrag som accepteras 20–30 översättarsidor om det gäller översättning och 50 översättarsidor om det gäller språkgranskning. Om det rör sig om längre texter än så, eller om arbetsresurserna i övrigt är otillräckliga, hänvisas kunden, uppdragsgivaren, till den översättningsbyrå som Telia Sonera har avtal med.

7.3.1 Översättning – inte bara grammatik

Översättning är inte bara teknik, stavning och grammatik. Det är kultur, budskap och sammanhang, dvs. kontext. Översättning handlar om att tolka och gå på djupet med grundtexten, om det bara finns tid för det. En bra översättning ska vara trogen grundtextens budskap och innehåll, men inte uppfattas som en översättning utan som en text skriven på originalspråket. En krånglig ursprungstext ger en sämre översättning men ändå kanske en lite bättre text än originalet. Översättningen ska nämligen helst inte upprepa originalets fel och brister.

När det gäller de texttyper som översätts på Telia Sonera ligger utmaningarna inte så mycket på ord- och termnivån, som man kanske lätt tror, utan på den stilistiska och grammatiska nivån. Mångordigheten, omständligheten, upprepningarna i de finska förlagorna – en följd av att finskan saknar bestämd form och t.ex. måste nämna ordet *palvelu* ('tjänst') varje gång det i texten hänvisas till en tjänst när det i svenskan räcker med att använda pronomen – sätter översättaren på prov. Finskan tycks också tolerera fler abstraktioner innan det blir krångligt för läsaren. I svenskan är det nödvändigt att klättra ner på abstraktionsstegen för att man ska nå läsaren; *tuote* ('produkt') måste i svenskan ersättas med ett konkretare substantiv för att den svenskspråkiga läsaren ska känna sig hemmastadd i texten: *tuote on tilattavissa* blir *modemet kan beställas* på svenska om den aktuella produkten är ett modem.

En ytterligare utmaning för översättarna är den varierande – språkliga – kvaliteten på ursprungstexterna. I dagens företag producerar så gott som alla arbetstagare texter av något slag; förr var det sekreterare som skötte det praktiska skrivarbetet och som språkgranskade

andras texter. Därför säger det sig självt att alla texter som skrivs i dag inte kan vara bra, eftersom alla inte har stilistisk förmåga eller vana att formulera lättillgängliga texter.

Det finns kunder som är intresserade av automatisk maskinöversättning, och det kommer då och då frågor om det finns något användbart översättningsprogram. Det är ett känt faktum att den språkliga kvaliteten blir lidande när man använder sig av maskinöversättning. Eventuellt kunde kvaliteten förbättras något genom att man bearbetar grundtexten. Fast det gäller knappast en finsk grundtext utan bara engelska texter eftersom översättningsprogrammen, särskilt de som tillämpar statistisk maskinöversättning, utgår från engelskt material. Varken Google Translate eller någon annan gratisapplikation för översättning kan ersätta en mänsklig översättare om språkriktningen är finska–svenska. Det brukar vara svaret till dem som frågar efter människoersättande programvara.

Däremot finns det ju bra hjälpmedel för översättning – eller snarare för översättare, för verktygen fungerar dåligt om de kommer i händerna på folk som inte har översättarbakgrund. Det är de s.k. översättningsminnena som här avses. Översättningsminnen är dataprogram⁵ som lagrar tidigare översättningar av texter i en databas. När programmet, som är integrerat i datorns ordbehandlingsprogram, används för nästa översättning visas ett översättningsförslag om en mening i texten redan finns i minnet. Även om meningen inte är exakt lika kan en tidigare översättning visas och översättaren har möjlighet att göra nödvändiga korrigeringar, som sedan sparas i minnet. Översättningsminnena är ofta baserade på textsegment som i praktiken motsvarar en mening. Det här kan vara ett problem, eftersom en mening i en text inte är fristående utan konstruerad till sin struktur och informationsföljd utifrån de meningar som står före. Därför kan t.ex. textbindningen bli lidande om gamla meningar används direkt utan bearbetning. En text som översatts med hjälp av ett översättningsminne kräver alltid en extra kontroll av informationsföljd, pronomen, syftningar, termer osv.

1 → f0>
 Hyvä asiakkaamme

2 → <11001>
 Bästa kund

3 →

TM - Bästa kund.
TM - 1/2 Bästa kund.
TM - Bästa kund.
TM - Bästa kund.
TM - Bästa kund.
TM - 3) Bästa kund.

Olemme uudistaneet kuluvan vuoden aikana kaapelitelevisioverkkoamme ja sen tekniikkaa, koska haluamme tarjota käyttööne markkinoiden parhaan ohjelmavaihtoiman. Kaapeliverkon tekniikan uudistamisesta aiheutuneen kustannustason nousun myötä Sonera Kaapeli-TV:n perusmaksu nousee 10 prosenttia 1.1.2013 alkaen.

Sonera Kaapeli-TV:n uusi perusmaksu 1.1.2013:

Huoneita tai katselupaikkoja	€/kk (ALV 0 %)	€/kk (sis. ALV 23 %)
1-2	10,49 / liittymä	12,90 / liittymä

Bild 7.1. Exempel på skärmvy vid användning av översättningsminne. I det översta fältet står det aktuella finska segment som ska översättas och i fältet nedanför står översättningsminnets förslag till svensk motsvarighet. Under dem listas alla de motsvarigheter till det finska segmentet som finns i översättningsminnet. Översättaren kan fritt välja något av förslagen eller göra en helt ny översättning genom att skriva in sitt eget förslag.

Som finlandssvensk språkexpert i ett bolag med huvudkontor i Stockholm blir man ibland av utomstående tillfrågad hur man i Sverige ser på svenskan i Finland och på de översättningar som görs till svenska hos oss. ”Går de att använda i Sverige?”, frågas det. Största delen av de svenska texter som passerar Soneras svenskeexperters bord stannar i Finland. De är skrivna för den finländska marknaden. Men visst översätts det bl.a. pressmeddelanden och artiklar för det svenska intranätet från finska. Och de brukar inte komma tillbaka från den svenska uppdragsgivaren med röda bockar eller ironiska kommentarer i kanten. Den svenska som skrivs i Finland bör formuleras så att den också fungerar i Sverige. Det är översättarnas mål.⁶

7.3.2 Stilisering och kreativt språkligt skapande

Stilisering och kreativt språkligt skapande är inte heller obekant för ett företags språkexperter. Det gäller att kunna formulera en slogan, skriva klatschiga reklamtexter och ge produkter och tjänster slående namn, för det handlar ju för företaget om att värva kunder och visa upp en god bild av sig. Kreativa texter kan sällan översättas ord för ord utan att verkan blir en annan eller helt och hållet uteblir. Reklam kan översättas, men för att den ska få önskad effekt hos målgruppen

måste den anpassas på ett annat sätt än när det gäller vanliga texter. Det är alltså fråga om något mer än bara översättning. En direktöversatt reklamtext som inte fungerar kan skada bilden av företaget. Att hitta rätt formulering på ett annat språk för att beskriva en tjänsts eller produkts kvaliteter är svårt och tidskrävande – något uppdragsgivarna inte alltid förstår. På Telia Sonera arbetar de svenska språkexperterna direkt med de reklambyråer som skapar de finska grundtexterna. Reklamfolk har erfarenhet av hur svårt det kan vara att komma på en bra lösning, särskilt under tidspress.

En utmaning som gäller reklam som görs på både finska och svenska är att samma bilder och illustrationer som reklamtexterna hänvisar till används i båda språkversionerna. I många fall är det inget problem, men ibland kan det bli det, om t.ex. en bild föreställande en kvinna med en sax i handen ska illustrera att en teleoperatör tänker slopa grundavgiften för sina abonnemang. På finska fungerar bilden bra för att åskådliggöra det hela, eftersom det finska verbet *leikata* betyder både 'klippa' (med sax) och 'skära ner' (t.ex. kostnader). På svenska fungerar bilden inte – saxen borde bytas ut mot en kniv, vilket förstås skulle väcka negativa associationer hos betraktaren. En nödlösning är att som reklamtext skriva "Nu är det klippt för grundavgifterna". Sådana här nödlösningar måste översättare ofta ta till om inte en bild går att byta ut mot en som lämpar sig bättre i en svensk kontext.

Till området stilisering hör också de reklamationssvar Telia Soneras språkexperter formulerar på svenska (och engelska) med utgångspunkt i en grundtext som skrivits av en finskspråkig reklamationsansvarig. Grundtexterna är ofta skrivna på det typiskt finska rätt svala sättet. Som finlandssvensk vet man att gamla Agda i sin stuga i Bromarv uppskattar en personligare, rentav vänligare, stil och man formulerar reklamationssvaret därefter.⁷ Också stilen i de betalningspåminnelser som går ut på svenska har översättarna på Telia Sonera försökt mjuka upp med lite mindre av *rahat tänne tai pamahtaa* ('hit med pengarna eller så smäller det') och lite mer av *det är mänskligt att glömma*. Eventuellt har de finska skribenterna i någon mån påverkats av de svenska texterna, för en slags individualisering och informalisering är nu också skönjbar i de finska versionerna.

7.3.3 Språkvård och språkgranskning

Vid språkgranskning ligger fokus på ordval, uttryck, meningsbyggnad, textbyggnad och innehåll. En anställd språkexpert ska inte bara användas för att ”titta på språket” i enstaka texter eller vara ständig assistent i de anställdas frågor om språkriktighet och skrivregler. Språkexperten ska också se till att det finns lättillgänglig självhjälp för språkbrukarna i deras dagliga arbete, t.ex. ordlistor. Språkexperterna behöver ha tillgång till utrymme på företagets intranätsidor för att kunna ge språkliga råd och rekommendationer.

Om en organisation har interna språkexperter är tröskeln säkert lägre för folk att låta sina texter granskas professionellt. Det är nämligen både kostsamt och tidskrävande att köpa språkgransknings-tjänster utifrån. En intern språkgranskare vet också vilka ord som används inom företaget. Affärsspråket kan vara överlastat med termer som har både en inlånad och en försvenskad motsvarighet. Telia Sonera använder många av de inlånade orden; står det ”räkning” i en text förstår husets egen språkgranskare att ändra det till *faktura*, för det är så man kommit överens om att det bör heta. Inom företaget skriver man konsekvent *offert*, inte anbud, *beställning*, inte order, *reklamation*, inte klagomål, *specifikation*, inte uppställning. Däremot används *dagordning* och inte agenda. I affärskommunikation bör man sträva efter att använda de ord som bäst överensstämmer med ett levande språk och undvika de alltför sökta eller ovanliga orden hur svenska de än är till formen.

Företagets anställda räds inte heller att konsultera företagets språkexpert i andra språkfrågor än bara sådana som berör termer. Vanliga frågor som ställs gäller yrkesbenämningar, skrivregler, böjningsformer av substantiv och verb samt uttal.⁸ Det är inte heller ovanligt att folk ringer och ber om hjälp med att formulera en gratulationstext till en kollega som fyller jämna år eller går i pension eller en kondoleanstext när en nära arbetskamrat har avlidit.

7.3.4 Termarbete

En av översättar- och språkexpertgruppens viktigaste uppgifter vid sidan av översättning och språkgranskning är termarbete. Varje dag stöter språkexperten i sitt konkreta arbete på terminologiska problem och måste ta ställning till andras termfrågor, och vid sidan

av det utförs också specifika term- och ordlisteprojekt. En enhetlig terminologi är en viktig del av företagets kommunikation. Företaget skapar och använder termer i anknytning till sina tjänster och processer. Termer som en gång godkänts kan därefter användas för att förbättra kvaliteten på grundtexterna och översättningarna och minska antalet korrigeringsrundor. Enligt beräkningar gjorda av ett stort företag (dock inte Telia Sonera) skulle 10–20 procent av ett företags medarbetare spara 1–2 timmars arbetstid i månaden om termproblem inte fanns eller gick att lösa enkelt. Omräknat i pengar innebär det en stor inbesparing för ett företag i Telia Soneras storlek, om man räknar med att kostnaden för en anställd är 50 euro i timmen. Nyckeltermerna kan också användas i samband med språkutbildning för personalen och vid fortbildning.

Telia Soneras översättare tar ofta själva initiativet till ordlisteprojekt, men det förekommer också att andra enheter beställer ordlistor av översättarteamet. Ett samgående mellan två företag i olika länder, som i Soneras och Telias fall 2002, för förr eller senare med sig en inventering och även harmonisering av den terminologi som används, inte minst inom det personaladministrativa området. Arbetsavtal och arbetsvillkor följer förstås reglerna och den vedertagna lag- och kollektivavtalsbaserade terminologin i respektive land, men många andra personaladministrativa angelägenheter kräver ett gemensamt språkbruk för att de anställda ska känna att de arbetar inom samma företag med samma grundläggande funktioner. Under åren har översättargruppen utarbetat företagsinterna ordlistor inte bara inom personaladministration (HR) utan också i ekonomi, projekthantering och teletjänster av olika slag. Termprojektens uppgift är att få till stånd trespråkiga ordlistor som är anpassade till Telia Soneras förhållanden och som distribueras i PDF-format via intranätet eller publiceras direkt i företagets interna termbank som alla i företaget har tillgång till. Arbetet utförs som teamarbete inom översättargruppen.

edunmääräytyiskuu

Synonymi lomanmääräytymiskuu
English month entitling to holidays
English month providing entitlement to holidays
English holiday-qualifying month
Svenska semesterkvalifikationsmånad
Svenska kvalifikationsmånad

edustuskulut

English entertainment expenses
English business entertainment expenses
Svenska representationskostnader

edustusmatka

English entertainment trip
English business entertainment trip
Svenska representationsresa

eilakaisla ⇒ *toimialapalvelut*

eläkemaksu

English pension contribution
Svenska pensionspremie

Bild 7.2. Utdrag ur Telia Soneras HR-ordlista.

voitto ennen tuloveroja ja vähemmistön osuutta

English profit before income taxes and minority interest
Svenska vinst före inkomstskatter och minoritetsandel

voitto ennen tuloveroja, vähemmistön osuutta ja satunnaiseriä

English profit before income taxes, minority interest and extraordinary items
Svenska vinst före inkomstskatter, minoritetsandel och extraordinära poster

voittovaroihin sisältyvä

tilinpäätössiirtojen kertymä
English untaxed reserves included in retained earnings
Svenska ackumulerade bokslutsdispositioner i balanserad vinst

vuoden aikana saadut osingot

English dividends received during the year
Svenska erhållna utdelningar under året

vuoden alin kurssi

English share price, lowest during the year
Svenska årets lägsta kurs

Bild 7.3. Utdrag ur Telia Soneras ekonomiordlista.

hankepäällikkö

Selite Hankkeen ja siihen kuuluvan projektikokonaisuuden koordinoimista, ohjauksesta ja seurannasta vastuussa oleva henkilö, joka raportoi omalle ohjausryhmälle.

English program manager

Definition The person who is responsible for the coordination, steering and monitoring of the program and the related project entity and who reports to his own steering group.

Svenska programchef

Definition Person som ansvarar för samordningen, ledningen och uppföljningen av ett program och dess projekthelhet och som rapporterar till den egna styrgruppen.

Bild 7.4. Utdrag ur Telia Soneras projektordlista.

Registrerat Kirjaus	Korrigerat Kirjaus	Godkänt Hyväksytty	Av Tekijä	BC
Område Ala 12 Allmän / teleteknik				
Klassificering luokitus 1				
Term/Termi fi kohinateho				
Grammatik/kieloppi				
Källa/lähde				
SvFi bruseffekt				
Grammatik/kieloppi				
Källa/lähde				
Sv				
Grammatik/kieloppi				
Källa/lähde				
Synonym /synonyymi				
Parallelterm /rinnakaistermi				
Definition/kontext Määritelmä/konteksti (Effekten hos det stannade bus som ingår i en mottagars signal.) BC				

Bild/kuva ()

Bild 7.5. Exempel på en termbblankett som språkvårdsgruppen Telesven använt för insamling av termer för en teleordlista. (Termen fi. *kohinateho*, sv. *bruseffekt*.)

Översättarna har också en egen termbank som bara de själva har åtkomst till. Med en termbank avses en databank som hanteras och administreras med hjälp av dator och där begreppsdefinitioner, termer på olika språk, källuppgifter om termerna m.m. lagras. En termbank rationaliserar och effektiviserar inte bara översättarnas utan också den övriga personalens arbete.

Flera gånger i månaden blir Telia Soneras översättare kontaktade av utomstående (oftast myndighetsöversättare eller personer som blivit hänvisade till Telia Sonera av andra) i en termfråga som gäller informationsteknik eller affärsvärlden. Också då är termbanken en ovärderlig källa. De flesta frågor kan besvaras efter en titt i den. Telia Soneras termbank är trespråkig, dvs. de flesta termer finns på finska, svenska och engelska.

Också i ordlisteprojekten är målet alltid att få till stånd en trespråkig ordlista. Utgångsspråket är normalt finska. Terminventeringen görs utifrån finskt material och översättarnas (terminologernas) uppgift är att hitta svenska och engelska ekvivalenter till termerna, vanligen med stöd av sådant material som redan finns översatt i företaget eller genom konsultation av kolleger i andra organisationer i kombination med sökning på internet och intranätet. Finns det ingen bra svensk eller engelsk term i bruk skapas det en. Då handlar det, liksom i allt termarbete, om att välja mellan att göra ett översättningslån eller att med utgångspunkt i begreppet hitta en lämplig termmotsvarighet på svenska (och engelska). I vissa fall låter sig ordet svårligen översättas. När det gäller översättningslån bör man komma ihåg att den finska originaltermen långt ifrån alltid är bra, och att den kanske inte alls ger en tillräckligt genomskinlig beskrivning. Därför gäller det att hela tiden se till det begrepp som termen ska beskriva.

Flera av Telia Soneras språkexperter har fått någon form av utbildning i terminologiskt arbete och vet hur man konstruerar begreppsdiagram, termposter och definitioner. Telia Sonera Finland har deltagit både som finansiär och med språkexpertis i en rad större allmännyttiga termprojekt utanför bolaget – de flesta i samarbete med Terminologicalcentralen TSK i Helsingfors.⁹ Bolaget har också representation i en termgrupp som verkar vid Kommunikationsverket och i den finska motsvarigheten till Svenska datatermgruppen, Tietotekniikan termitalkoot.

7.4 Slutord

Jag har här presenterat ett exempel på ett bolag i Finland som hållit sig med egen språkexpertis. De bolag som gör det har med tiden blivit allt färre. Numera är det bara stora företag med stor översättningsverksamhet på flera språk som har egna översättare som dessutom kan utföra språkgranskningar. I de flesta företag är det sekreterare eller informatörer som gör översättningar vid sidan av sina övriga arbetsuppgifter, medan det för översättning av större och viktigare textmaterial anlitas översättningsbyråer. Översättningsbyråerna utför ett viktigt arbete och deras tjänster behövs. Problemet är bara att en uppdragsgivare sällan kan bedöma kvaliteten på de översättningar företaget betalar för. Fakta går att kolla och direkta sakfel går att upp-

täcka, men det är svårare att bedöma om en översättning innehåller de rätta termerna och är formulerad på ett lättillgängligt sätt som tjänar både företaget och syftet. Det allra bästa är därför om företaget har egen expertis inom det språkliga och stilistiska området, som känner företaget utan och innan, kan fortbilda sig inom branschen och har möjlighet att påverka kommunikationskulturen i företaget. Lättillgängliga skrifter, röstmenyer och andra kommunikativa kontexter där företaget framför budskap av olika slag på ett enhetligt och distinkt sätt är en viktig konkurrensfördel.

NOTER

1. Se Lassus i kapitel 5 och 6 i denna volym.
2. Åtminstone bankerna Aktia, Nordea och OP-Pohjola-gruppen har egna översättare (2012). Skribenten arbetade åren 1997–2016 som svensk språkexpert vid Telia Sonera. Här beskrivs bolagets språkliga verksamhet fram till 2016, då företaget genom en affärsverksamhetsöverlåtelse valde att köpa in sina översättnings- och språkgranskningstjänster utifrån.
3. Tele-Sven verkade under åren 1986–2016.
4. Den närmaste svenska motsvarigheten till *tavoitetila* är *målbild*. I själva verket används också *tavoitekuva* i finskan i samma betydelse: de mål en organisation har för verksamheten inom en viss tid, ofta 3–10 år. Även *strategiska mål* kunde vara en lämplig motsvarighet. På engelska används också *wanted position* i samma betydelse, och på svenska brukar det då bli önskad position – ett ordpar som används rätt mycket i svenska företag i dag.
5. Översättarna på Telia Sonera använder Wordfast.
6. Det är svårt att förstå de nordiska banker som kör med parallella svenska versioner av texter som lika gärna kunde publiceras i samma form i Sverige och Finland. Det är klart att en hel del texter i Finland skrivs och läses i en verklighet som är annorlunda än den svenska, t.ex. på grund av avvikande lagstiftning och motsvarande, men likheterna är ändå större än olikheterna.
7. Här kan nämnas att Telia Sonera Finlands reklamationsenhet år 2012 beslutade att tilltalsformen i reklamationssvar till personer födda före 1960 är *ni* (fi. *te*), medan alla andra duas. Beslutet gällde uttryckligen reklamationssvar.
8. När det gäller titlar och yrkesbenämningar har utvecklingen gått i riktning mot engelska titlar, så i det fallet har svenskexperten inte så mycket att komma med.
9. Språkexperter från företaget har varit med om att utarbeta bl.a. *Teleordlista* (TSK 1, uppdatering TSK 18), *Mobilteleordlista* (TSK 19), *Tele-tjänstordlista* (TSK 26), *Mobilordlista* (TSK 29), *Positioneringsordlista* (TSK 30), *Koncis informationssäkerhetsordlista* (TSK 31), *Digital-tv-ordlista* (TSK 34), *Internettelefoniorordlista* (TSK 37) och *Bredbandsordlista* (TSK 43). De finns allmänt tillgängliga i Terminologicalentralen TSK:s termbank TEPA på webbadressen <http://www.tsk.fi/tepa/netmot.exe?UI=svgr>.

WILHELM BARNER-RASMUSSEN & MAY LÖNNHOLM

SVENSKAN I FINLÄNSKT NÄRINGSLIV – TILL NYTTA ELLER TILL BESVÄR?

Behöver en chef i ett företag med verksamhet i både Finland och Sverige kunna svenska? Är färdighet i svenska till nytta för den som arbetar inom denna del av det finländska näringslivet? Hur går det för den som inte kan språket? I dag (2013) kan de här frågorna i kort-het besvaras med *nej, ja* och *livet blir krångligare*. I detta kapitel gör vi en djupdykning i dessa frågor och svar, ger exempel på vad företagschefer som jobbar på axeln Finland–Sverige har att berätta ur sin egen erfarenhet och vad deras resonemang leder till.

Kapitlet bygger på den av tankesmedjan Magma initierade studien *Affärer eller business?* som avrapporterats i sin helhet i serien Magma-studier.¹ I denna studie har vi undersökt om personer i chefsposition i det finsk-svenska näringslivet använder svenska i sitt arbete – när, varför och med vilka konsekvenser. Frågeställningen är viktig av flera skäl. För det första finns det överlag alltför litet forskning om hur och varför personer som arbetar i näringslivet gör sina individuella språkval och vad dessa val innebär för dem på längre sikt. För det andra används näringslivets behov av språkkunnig personal ofta som ett argument i den nationella språkdebatten i Finland, men utan att dessa behov utretts i nämnvärd grad – särskilt inte på individnivå. För det tredje kan ingen enskild person i dagens turbulenta arbetsliv på förhand veta om den kommer att jobba över en viss nations- och språkgräns. På grund av den mycket långt gångna ekonomiska

integrationen mellan Finland och Sverige är ändå sannolikheten hög för att en arbetstagare från det ena landet i något skede av sin karriär kommer i kontakt med kolleger från det andra.

Studien bygger på kvalitativa djupintervjuer med chefer dels i finska företag som har en omfattande verksamhet i Sverige, dels i svenskägda dotterbolag i Finland. Intervjuerna utfördes våren 2011 med 23 informanter från 12 företag. Vi har dessutom utfört en webbenkät som besvarades av 85 personer från 64 företag i samma målgrupp. Sammanlagt representerar datamaterialet företagsverksamhet som sysselsätter cirka 57 000 personer i Finland och omsätter omkring 19 miljarder euro per år.²

Vi inleder med att sammanfatta och diskutera uppfattningar om på vilka sätt svenskan innebär ett mervärde för affärsrelationerna mellan Finland och Sverige (se figur 8.1). Sedan behandlar vi uppfattningar om negativa konsekvenser som en bristfällig färdighet i svenska kan få för affärsrelationerna mellan länderna (se figur 8.2). Citat ur vårt material ger konkreta exempel på resonemang som våra informanter har fört då de har gett uttryck för sina erfarenheter.³ Avslutningsvis värderar vi resultaten på ett generellt plan.

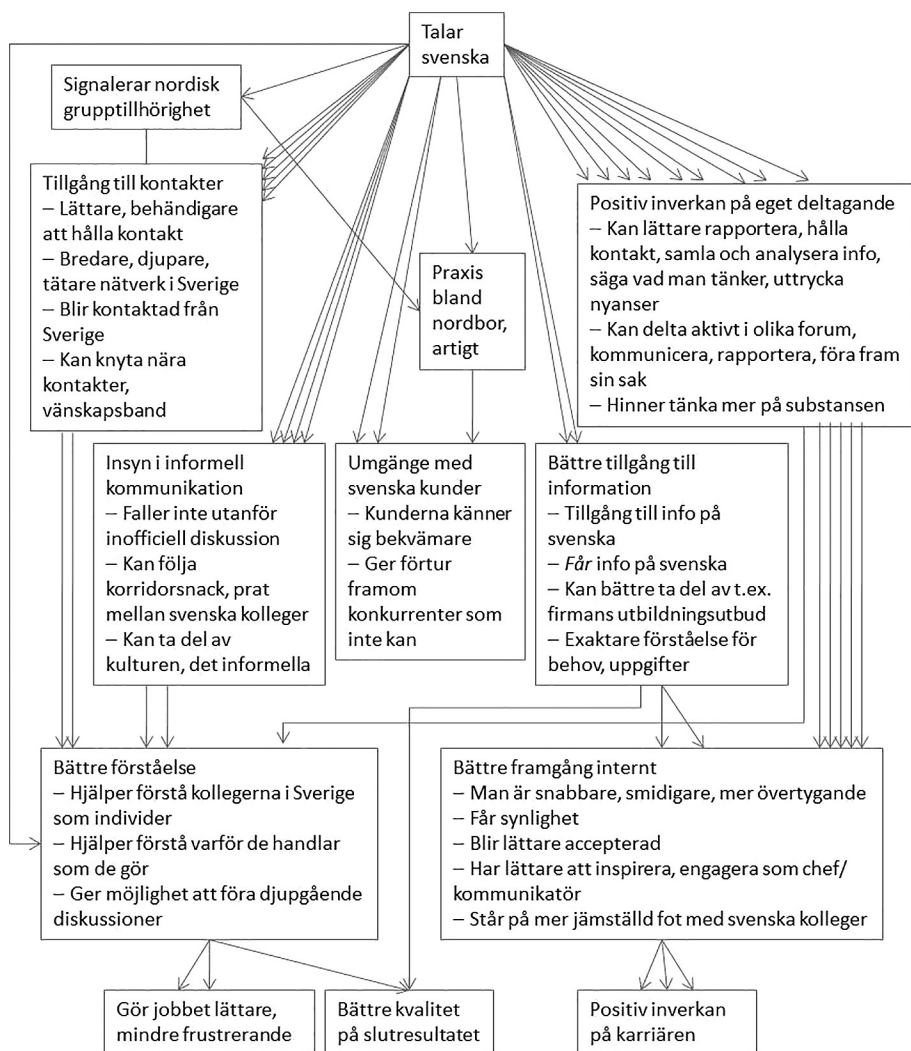
8.1 Fördelar med att kunna svenska

Materialet ger rikliga exempel på att svenskan har ett mervärde i affärsrelationerna mellan Finland och Sverige. Enskilda anställda såg ett värde för egen del i att kunna arbeta på svenska, och de tyckte att också företagen de jobbade för hade nytta av språkkunnig personal. Av de informanter som intervjuades tyckte största delen (20 av 23) att svenskan har en positiv betydelse och ger ett konkret mervärde.

Svaren var sakligt formulerade och rationellt motiverade, men samtidigt var det klart att frågan om man behöver kunna svenska var långt ifrån neutral för informanterna. På vilket plan ligger den upplevda nyttan? Är den känslomässig eller praktisk, kanske pragmatisk, eller kan den innehålla litet av bägge?

I figur 8.1 sammanfattas innehållet i alla kommentarer som hänför sig till det mervärde svenskan ger. Texten i rutorna består av informanternas argument i förkortad form och med överlappningarna avlägsnade; varje enskilt argument förekommer alltså bara en gång i figuren även om det nämnts av flera informanter. För att ändå kunna ge en bild av hur ofta de olika argumenten tagits upp av olika per-

soner är argumenten länkade med pilar. Pilarna betecknar antalet informanter som omnämnt ett orsakssamband mellan två specifika argument, och de anger samtidigt riktningen på detta samband. Fem pilar från argumentet *Positiv inverkan på eget deltagande* till argumentet *Bättre framgång internt* betyder alltså att fem informanter beskrivit ett sådant samband då de uttryckt sin uppfattning om vad mervärdet egentligen består av.



Figur 8.1. Uppfattningar om svenskans positiva betydelse och mervärde i affärsrelationer mellan Finland och Sverige.

En granskning av figur 8.1 visar att goda kunskaper i svenska framför allt anses ha en positiv inverkan på kvaliteten på de anställdas eget deltagande i arbetet, vilket leder till bättre framgång internt. Detta kan i sin tur ha en positiv inverkan på karriären. Citaten nedan belyser de olika delarna av detta samband. De visar också att effekterna av språkfärdigheten är subtila och svåra att peka ut exakt, vilket bland annat framgår av att flera av informanterna fick anstränga sig för att formulera sina tankar om saken.

Inte vet jag, jag tycker att det är så liksom ... självförklarligt att, att det där, för att kunna kommunicera, rapportera, föra fram din sak. Och om det måste göras på ett främmande språk och inte du kan göra det så ... (Sten)

Du får liksom de där nyanserna bättre, du får alltså – det är jättesvårt att förklara – men det är som om, på sätt och vis, det där ... språket liksom inte förlorar, man förlorar inget där, förlorar liksom inte de där nyanserna, utan du kan liksom prata, kommunicera, på samma nivå med den andra personen. Det är svårt att förklara [skrattar]. (Tuuli) Övers.⁴

Fördelen att du kan göra dig förstådd i olika sammanhang, du kan vara aktivt med i olika arbetsgrupper och du kan engagera dig ganska lätt. Och sen att då kan man tänka mera på det här själva substansen än att hur ska man säga någonting. (Fredrik)

Ett annat vanligt argument var att goda kunskaper i svenska förbättrar den anställdas förmåga att bygga upp ett eget kontaktnät inom företaget:

Det underlättar många saker. Det är lättare att hålla kontakt med en bredare bas i Sverige också om man talar språket. [...] Engelskan är så klart ett helt gångbart språk i Sverige, men på något sätt så är det ändå de som talar svenska som har en tätare och bredare kontaktyta. (Ulf)

Nog har jag haft fördelar av att kunna svenska, nog har jag ett mycket större nätverk inom koncernen än om jag bara skulle behärska engelska. [...] vårt huvudkontor då när jag började fanns mitt i småländska skogarna i [svensk ort]. Och jag åkte dit och jag träffade kolleger som vi jobbade med, och sen gick man till kafeterian på lunch. Så då kunde jag gå och snacka med vem som helst,

medan mina andra finska kolleger bara snackade antingen med varandra, eller med sin egen partner, den som man var där för att träffa. Och det här har ju gett en större kontaktyta, klart ... Och det uppskattas ju starkt. (Staffan)

Informanterna såg också en koppling mellan goda kunskaper i svenska och bättre insyn i den informella kommunikation som i praktiken mycket ofta äger rum på svenska i de studerade företagen, även i sådana fall där företagets officiella språk är engelska.

När de kommunicerar där, så har också jag lättare att förstå deras sätt att fungera, då jag hör deras gemensamma genomgång på modersmålet. Och det är många gånger så att trots att förhandlingen skulle ske på engelska, till exempel så att två svenskar under förhandlingarna diskuterar någonting sinsemellan, så förs diskussionen på svenska, och sedan säger de på engelska vad de kommit fram till så att alla förstår. Och naturligtvis är det jättebra om jag också kan höra och förstå vad de två personerna har diskuterat däremellan, innan de har kommit fram till det resultat som de sedan meddelar alla. Att om man inte kan det lokala språket så kommer man egentligen bara åt den officiella delen, men inte den inofficiella. (Elli) Övers.⁵

När det är möten eller teamdagar och sån't, så är det där interna small talket nog på svenska, så där missar man mycket om man inte själv kan diskutera på svenska. (Mirja) Övers.⁶

Alltså i allt nordiskt samarbete har man ju så otroligt mycket nytta av svenskan. Både på en formell nivå men ännu mera kanske sedan på en informell nivå. (Fredrik)

God tillgång till kontakter och insyn i den informella kommunikationen ansågs i sin tur ge en bättre förståelse för kollegerna i Sverige och deras agerande.

Om inte jag skulle kunna svenska, skulle jag antagligen inte ha diskuterat med produktionschefen i [ort i Sverige]. Så han kan nog engelska, nu skulle jag säkert ha diskuterat jobbet med honom i något skede, men vi skulle inte ha suttit på kvällen i baren och druckit öl efter någon workshop eller konferens, om inte vi skulle ha haft ett gemensamt språk. Och nu när jag har den så att säga personliga relationen med honom, så har jag mycket lättare att

ringa upp honom och fråga att ”hej att hur, att vad tycker du om en sådan här grej, att hur fungerar det här?” (Staffan)

När man har med Sverige att göra så är svenskan [...] otroligt viktig. [...] Jag skulle våga påstå att i företag av vår typ – säkert annars också, men när största delen av vår affärsverksamhet ändå är i Sverige – att om du inte förstår den företagskulturen, också den mentala biten, så kan du inte fungera ordentligt. Och för att du ska förstå den mentala biten, så anser jag att du måste tala det lokala språket. (Mika) Övers.⁷

Slutligen fanns det informanter som ansåg att goda kunskaper i svenska hade en positiv inverkan på relationerna till svenska kunder:

Vi har till exempel situationer när vi skulle kunna flytta folk från Finland till Sverige, då vi kanske inte haft rätt typ av sakkunnig tillgänglig i Sverige, och sedan när vi skulle ha skickat den här personen från Finland till Sverige för att jobba för kunden, så har kunden tagit arbetstagaren från en konkurrent. De skulle gärna ha tagit den från oss, och har i första hand diskuterat med oss, men när det har kommit fram att det från oss kommer en finne som talar engelska så har det inte lyckats. Att om det hade kommit en finländare som var finlandssvensk, så hade det varit helt fine, alltså modersmålet hade varit svenska. (Maija) Övers.⁸

Som slutresultat av goda kunskaper i svenska spårade tre informanter en positiv inverkan på den egna karriären. Andra tyckte att goda kunskaper i svenska gjorde det möjligt att uppnå kvalitativt bättre arbetsresultat (genom en bättre förståelse av svenska kolleger och förbättrade möjligheter till eget deltagande) eller att de gjorde själva jobbet lättare och mindre frustrerande (genom en bättre förståelse för svenska kolleger). Citaten nedan reflekterar dessa åsikter:

De har jobbat ut grejor och vi har anpassat dem till finska förhållanden. Och det betyder ju då att då behöver du den här språkkunskapen, det finns så mycket nyanser att det inte går att bara konversera på engelska när du skall utveckla ett finskt koncept med en svensk. Det är ofta fråga om nyanser, och det är ju nyanserna som är de intressanta. Och ju bättre du kan språket så desto bättre kan du få tag i de här nyanserna, vad han eller hon nu egentligen riktigt menar. (Gunnar)

Att jag är svenskspråkig antar jag att också ger mig en bättre förståelse för den svenska utgångspunkten ... det har varit viktigt för min egen själsro, att förstå varför fanken det inte kommer ett beslut. (Staffan)

Bättre arbetsresultat och mindre frustration på jobbet hänger naturligtvis ihop både sinsemellan och med en positiv inverkan på den egna karriären. Här är det svårt att skilja mellan orsak och verkan i svaren. Den helhetsbild informanterna tecknar är ändå klar.

8.2 Nackdelar med att inte kunna svenska

Som en motvikt och komplettering till frågorna om fördelarna med att kunna svenska ställde vi också frågor om nackdelarna med att *inte* kunna språket. Svaren visar klart att om man som anställd i det finsk-svenska näringslivet saknar kunskaper i svenska eller om kunskaperna är otillräckliga kan det få negativa konsekvenser för ens arbete och för det företag man representerar. Exempel ur materialet är samlade i figur 8.2 på nästa sida. Figuren är uppbyggd på samma sätt som figur 8.1.

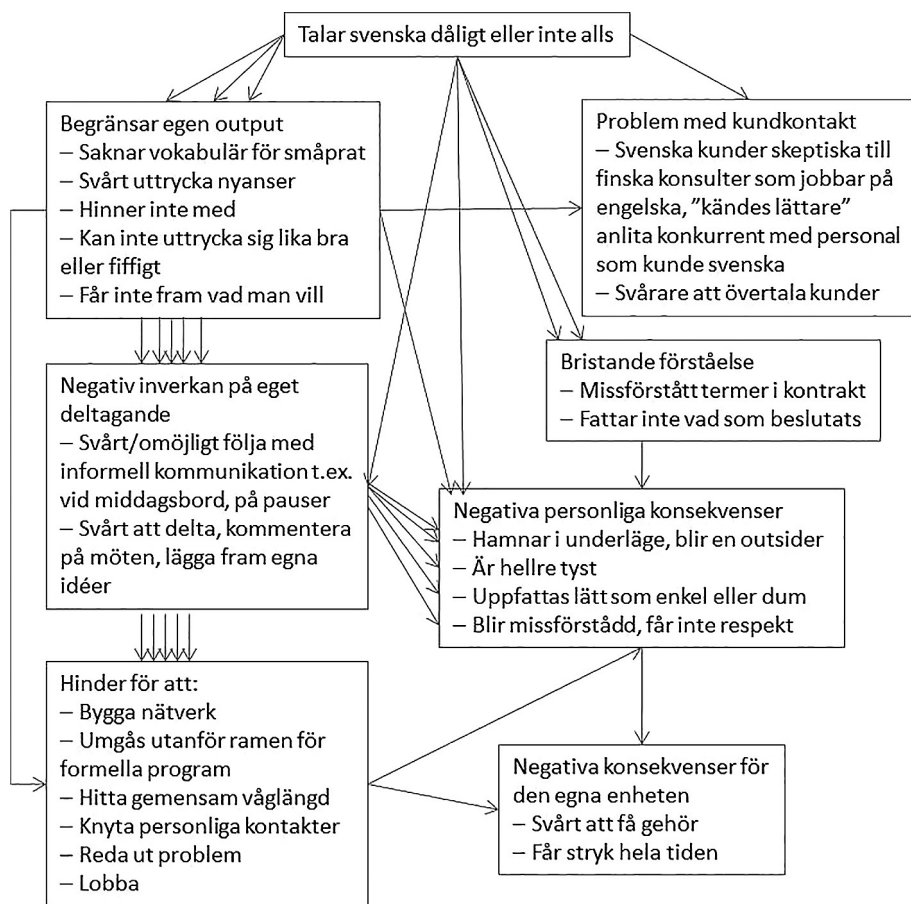
Figur 8.2 illustrerar samma händelsekedja som är bekant från tidigare forskning både i Finland och på andra håll.⁹ Dåliga språkkunskaper försämrar den egna förmågan att tala, skriva och att följa med andras samtal. Detta begränsar möjligheterna för individen att delta aktivt i olika sammanhang, vilket i sin tur har negativa konsekvenser både för personen själv och för dennes förmåga att agera professionellt. Detta gäller såväl inom den egna organisationen som i samverkan med externa intressenter, t.ex. kunder. Citaten nedan illustrerar olika delar av denna kedja.

*Jag hade ett sådant handikapp på den tiden att jag saknade [...] hela den här small talk-biten, när man då förstås skulle gå på **middag** [här använder respondenten det svenska ordet] på svenskt vis och [...] äta lunch, så tyckte jag liksom att de var ganska plågsamma, när jag inte hängde med när diskussionen gick hit och dit. (Anu) Övers.¹⁰*

Om du hade en sådan där dålig svenska, så inte skulle du då kunna säga det du vill, utan du kan bara säga det lite ditåt. Och då kan man inte heller ha god social förmåga, om inte språkkunskaperna redan är ganska bra, för först då kan du liksom säga vad du på

riktigt tänker [...] du klarar inte av vara så flytande och inte så övertygande. Att alltid är du ju mycket mer övertygande när du klarar av att säga saken som den är. (Anne) Övers.¹¹

Och när du sedan kommer in på det här viktiga som är vid sidan om mötena, den informella biten och personliga kontakterna och lobbyingen och allting sådant här, så tappar du dig nästan totalt. Du blir en fullständig outsider. [...] Jag ser det rätt ofta på finska chefer ... duktiga personer som har nästan bara vettiga saker att säga, och som är kunniga, som kommer till Sverige och som blir totalt överkörda, eller, som de tycker att vad är det för någon lallande gubbe där som inte pratar tillräckligt snabbt, eller som inte använder vokabulär på samma sätt [...] Efter att den här NN,



Figur 8.2. Uppfattningar om negativa konsekvenser av att inte kunna svenska i affärsrelationer mellan Finland och Sverige.

vår [svenskkunniga] försäljningsdirektör, anställdes för kanske fyra år sen, och vi såg resultatet av det kanske efter något år – då började vi förstå att ja, vi är jäkligt dumma om vi inte ser till att de personer vi har här kan ta för sig, debattera speciellt. (Hans)

Begränsningar i den anställdas förmåga att delta i organisationens verksamhet som en fullvärdig medlem kan inte undgå att ha en negativ inverkan på arbetsmotivationen och förmågan att trivas på jobbet. Om den anställda dessutom upplever att begränsningarna påverkar kollegernas uppfattningar om honom eller henne som person kan resultatet bli otrivsel och osäkerhet. Detta påverkar karriären både direkt och indirekt och leder till spänningar på arbetsplatsen.

Vårt material visar att de negativa konsekvenserna för individen själv ofta är djupgående till sin karaktär och kan leda till starka känslor av skam, underlägsenhet och osäkerhet för en lång tid framåt. I dessa fall är det kanske ingen överdrift att tala om ett *språkligt trauma* som uppkommer då man tvingas jobba på ett språk man känner sig osäker på.

Frågornas laddade natur förklarar sannolikt en del av de underliggande attityder vi kunde uppfatta under datainsamlingen, trots att alla våra informanter förhöll sig sakligt till våra frågor och gjorde sitt bästa för att besvara dem på ett balanserat sätt. Notera att både informanten Anu på föregående sida och informanten Maija i citatet nedan använder ordet ”handikapp” för att beskriva sina upplevelser, medan informanten Mirja i därpå följande citat uttrycker uppfattningen att hennes språkliga problem i vissa sammanhang fått henne att framstå som mindre vetande. Språk och konsekvenserna av att inte kunna dem – upplevelser av uteslutning, underläge och av att bli förminskad – väcker starka känslor också i jobbsammanhang.

Men sedan kolliderade jag ju på firma X för första gången med det riktigt på allvar när ledningsgruppens arbetsspråk var svenska, så nog var det ett förskräckligt handikapp för mig att jag inte kunde det. Nog gjorde det att jag hamnade i en helt annan situation i ledningsgruppsarbetet än alla andra. [...] Och det där, det var liksom den första kollisionen av det slaget under min karriär. [...] Jag satt alltid där och vågade just inte säga något alls om det inte var en riktigt burning need och tvång att säga något. (Maija) Övers.¹²

Om det till exempel är någon fortbildning eller något möte [...] och mötesspråket är svenska, så sitter där från Finland till exempel

någon finlandssvensk som hela tiden kan vara med i diskussionen och på en bråkdels sekund kasta fram egna kommentarer, egna idéer, och där sitter till exempel också jag, som förstår allt man talar om och så här, så kan jag ändå inte så spontant kasta fram kommentarer eller tankar där på mötet som jag kan göra på finska. De andra kan tänka att ”den där är ganska enkel” eller ”är den där lite dum?”. [...] dessutom, fast du skulle veta hur mycket som helst om saken, och ha verkligt smarta kommentarer att komma med, eller till och med förbättringsförslag, så kommer en del av dem aldrig fram bara för att medan du försöker formulera att hur ska jag säga det här så har man redan gått över till nästa ärende. Och det här har många andra också sagt ... (Mirja) Övers.¹³

8.3 Sammanfattande diskussion av figurerna

Figurerna 8.1 och 8.2 representerar egentligen två olika sidor av samma sak, nämligen hur språkkunskaperna möjliggör eller förhindrar ett fullödigt utnyttjande av individens professionella kompetens. Det är viktigt att inse att vi här talar om en glidande skala av språkkunskaper. Vad som här ställs mot varandra är inte komplett okunskap och fullständig kompetens, utan olika grader av kunskaper i svenska. Det handlar inte heller om svenska som modersmål i jämförelse med varierande kunskaper i svenska som ett senare inlärt språk.

Några informanter som kunde svenska mycket bra och själva hade jobbat i Sverige tyckte att deras mindre språkkunniga kolleger ofta gjorde bort sig i språkligt hänseende och talade en kulturellt svårförståelig ”finska på svenska” i stället för att uttrycka saker och ting ”som en svensk skulle göra”. De dömde också ut sina finlandssvenska kollegers svenska som de kulturellt sett ansåg ligga närmare finskan än sverigesvenskan.

Det är helt olika grejor, förstår du, rikssvenskarna talar svenska svenskt, och finländarna talar svenska finskt, och det kan bli alldeles enormt stora missförstånd på grund av det. (Jacob)

Man ska inte försöka skriva någon kommuniké med finlandssvenskar, och skicka den till Sverige – eller distribuera den i Sverige – den blir säkert missförstådd där. Det är nyanser och det är uttryckssätt och ordval och så vidare bortåt, som är så olika för den som inte är riktigt insatt. [...] Någon i Sverige ska ta del av det och liksom uttrycka det på svensk svenska. [...] Man kan rent

av bli totalt 180 grader missförstådd, och man kan liksom baxnas av det att, hur kan någon förstå det här så fel? (Ernst)

Det är intressant att jämföra dessa kommentarer med de uppgifter som gavs av andra informanter – både finskspråkiga och sådana med svenska som modersmål.¹⁴ Som redan framgått upplevde många av dem att de ändå kunde upprätta en närmare kontakt med sina kolleger och kunder i Sverige då de talade svenska än då de talade engelska. De tyckte alltså att förmågan att kommunicera på samma språk – låt vara något knaggligt eller med en viss brytning eller accent – var en sammanförande faktor i sig.

Andra tog hellre till engelska med motiveringen att man därmed minimerade antalet missförstånd och att det var nödvändigt för att också andra parter som inte kunde svenska skulle kunna delta i diskussionen. Denna inställning var vanligare i relativt långt internationaliserade företag och bland informanter vars arbetsroller innefattade ansvar också för andra länder än Finland och Sverige.¹⁵

Språkval har alltid en politisk dimension och påverkar interna styrkeförhållanden. Informanter som inte uppfattade sig själva som kapabla att arbeta på svenska nerverderade oftare svenskans betydelse och var mer benägna att förespråka en användning av engelska. Erkki, en ung direktör i en ansvarsfull position inom sin organisation, tyckte explicit att svenskan inte tillför något mervärde i finsk-svenska affärsrelationer, utan att man klarar sig bra på engelska, särskilt om man jobbar med internationella storbolag som kunder. Han uppgav att han inte själv använde svenska i arbetssammanhang. Däremot talade han flytande engelska eftersom han bott i USA som barn. Han godtog inte tanken att språkval kan spela en roll för hur budskapet uppfattas av mottagaren:

På något sätt skulle det vara jåkligt svårt för min egen del att föreställa mig att om någon finländare förklarar för mig på finska, så skulle det vara ett viktigare budskap för mig än om någon svensk förklarar på engelska eller någon kines förklarar på engelska. Att det borde verkligen inte ha någon betydelse. Om det hade det, i firma X, så måste man förundra sig över cheferna på firma X. (Erkki) Övers.¹⁶

8.4 Språkkunskaper och karriärframgång

Karriärframgång kan definieras i både objektiva och subjektiva termer. Objektiv karriärframgång hänvisar till prestationer och faktorer som kan evalueras av utomstående, till exempel befordringar, lön och status. Subjektiv karriärframgång i sin tur syftar på individens bedömning av sina karriärprestationer i förhållande till faktorer som han eller hon själv anser viktiga. Våra resultat stöder inte en direkt koppling mellan kunskaper i svenska och objektiv karriärframgång – t.ex. brukar personer i chefsställning inte få lönepåslag för att de kan svenska. Men indirekt har svenskkunskaperna klara implikationer för karriären. Man blir i många hänseenden en mer professionell fackman om ens yrkeskunskaper kompletteras av språklig förmåga, och detta har i förlängningen ofta positiva konsekvenser för karriären.

Subjektiv karriärframgång innebar för cheferna i vårt intervju-material många olika saker, till exempel att uppnå karriärmål (någon viss position), få en viss lön, ha intressanta och utmanande arbetsuppgifter som man trivs med, att prestera och uppnå resultat eller att känna sig uppskattad och respekterad. För de här aspekterna av karriärframgång visade sig språkkunskaper spela en viktig roll.

Vårt material ger inte belägg för att dåliga kunskaper i svenska skulle vara ett bestående hinder för objektiv karriärframgång i termer av till exempel befordran, men tyder ändå på att bristande kunskaper i svenska kan begränsa ens valmöjligheter. Då det gällde rekrytering, befordran och intern mobilitet ansågs kunskaper i svenska vara en viktig merit, och för vissa roller med stark exponering mot Sverige till och med ett direkt krav:

Det är på det här sättet att just de mänskorna som i det här sammanhanget har kraftigare anknytningar till Sverige och hamnar mycket att jobba med svenskar, där ställer jag personligen ett krav att de ska kunna svenska, för att det underlättar arbetets gång och det blir mera effektivitet, man får mera gjort då, och språkfrågan är liksom klar där. Och för de övriga så är det ju sen så klart engelskan som gäller, visst man får tilläggspoäng om man kan svenska, det är klart. (Ulf)

Vissa chefer spårade liknande samband – inte direkta men indirekta – mellan språkkunskaper och löneutveckling. Språkkunskaperna påverkar den anställdas möjligheter att utföra sina arbetsuppgifter på ett

bra sätt eller att över huvud taget åta sig vissa arbetsuppgifter, vilket också kan inverka på lönen. Citatet nedan belyser denna inställning:

Alltså annat än att då med mera ansvar så har man fått, och mina språkkunskaper har påverkat det att jag har haft möjlighet att få mera ansvarsfulla uppgifter, så då jo. Men inte en direkt inverkan. (Staffan)

Språkkunskaper påverkar inte arbetets innehåll endast genom den roll de spelar vid beslut om rekrytering, befordran och intern mobilitet. Vissa chefer ansåg att deras språkkunskaper även hade gjort det möjligt för dem att engagera sig i ett bredare spektrum av projekt och uppgifter inom företaget i allmänhet:

För att liksom då kunna bli riktigt tung i kundsammanhang, och, och liksom ta på sig mera ansvar, så då måste man naturligtvis kunna engelska, och, och det lokala språket. (Ernst)

Att om jag inte hade varit tillräckligt modig då och satt igång, vågat mig på svenskan, vågat utveckla språkkunskaperna, alltså genom att använda den först genom att tala och läsa kilovis med deckare så hade jag säkert inte haft så många olika uppgifter inom den här koncernen. [...] Aldrig om jag bara skulle kunna finska, och heller aldrig om jag bara skulle kunna engelska. (Hannu) Övers.¹⁷

Goda nätverk och därmed förknippad synlighet inte bara bland kolleger utan också högre upp i företagets hierarki ansågs bidra till avancemang och möjligheten att åta sig olika uppgifter inom företaget. Förhållandet mellan kunskaper i svenska, det personliga kontaktnätverket och möjligheten att erhålla och åta sig vissa uppgifter inom företaget beskrivs i följande citat:

Alla de här arbetsuppgifterna så nog har de, nog hade det varit verkligt viktigt att jag kan svenska, och att, genom min språkkunskap, har jag kunnat skapa kontakter i Sverige som sedan också har främjat ... Så nog har det alldeles säkert hjälpt att man har skapat de där kontakterna dit till huvudkontoret. (Hannu) Övers.¹⁸

Nog har jag ju varit i väldigt många sådana situationer, att liksom, vissa saker – kanske någon annan person skulle ha kunnat sköta dem, men sedan är det ”hej, när du har så bra kontakter dit

till Sverige” och ”du talar samma språk som dom” och så där, och sedan har det kommit jätteintressanta saker som jag har fått ta hand om. (Tuuli) Övers.¹⁹

Goda kontakter ansågs också främja möjligheterna att uppnå resultat. Språkkunskaper bidrar till prestationsförmågan genom att göra det lättare för individen att föra fram sin sak, förstå nyanser, engagera sig och göra bättre ifrån sig i allmänhet. För individer i chefsposition är det viktigt att kunna kommunicera flytande på flera språk, i synnerhet då det gäller att leda och inspirera andra. Då räcker det inte med halvdana kunskaper:

Du fick lov att själv vara redo först att ta till dig de svenska eller i det här fallet bank A:s värderingar, och sedan måste du liksom klara av att förmedla dem till kollegerna. Så ... förstås måste du liksom förstå vad svenskarna sade, men sedan måste man liksom översätta och tolka det till finska. (Hannu) Övers.²⁰

Endast en chef uttryckte explicit ett samband mellan sina egna kunskaper i svenska och kollegernas uppskattning och respekt för henne. Intervjumaterialet visar ändå på ett klart samband mellan språklig uttrycksförmåga i professionella sammanhang och känslomässigt välmående på jobbet. Tillräckliga språkkunskaper ger självsäkerhet och en känsla av otvungenhet och trygghet i olika situationer, och kan ge arbetstagaren mod att över huvud taget våga ta emot internationella uppgifter. Otillräckliga kunskaper å andra sidan tär på självförtroendet och kan till och med få en att känna sig dum eller inkompetent. Den del av vårt material som handlar om nackdelarna med att inte kunna svenska innehåller många exempel på detta:

På svenska måste jag liksom lite, vrida och vända på det långsammare, så då känner man sig alltid på sätt och vis sådär lite dum liksom, att det att du måste ha så pass mycket koll på språkkunskaperna att du ändå klarar av att kommunicera. (Anne) Övers.²¹

Sedan på sätt och vis, när man märker att man kommer över tröskeln, så det där, det är ju en jättebra känsla. Att det liksom inte finns något hinder för att greppa telefonluren – oberoende av vad det handlar om så kan du lägga fram det och du vet att du klarar det. (Tuuli) Övers.²²

8.5 Svenskan är inte ett måste – däremot ett stort plus

Vi inledde detta kapitel med tre frågor: Behöver en chef i ett företag med verksamhet i både Finland och Sverige kunna svenska? Är färdighet i svenska till nytta för den som arbetar inom denna del av det finländska näringslivet? Och hur går det för den som inte kan språket? Utgående från den diskussion och det material som presenterats ovan går vi nu över till att försöka besvara dessa frågor.

Att döma av informanternas kommentarer står det klart att man inte *behöver* kunna svenska för att skapa sig en framgångsrik karriär inom finskt-svenskt näringsliv. Det är fullt möjligt att uppnå en hög ställning och vara professionellt framgångsrik även utan kunskaper i svenska. Bara en av de 23 personer som intervjuades ifrågasatte klart fördelen med att kunna svenska, men de flesta var noggranna med att påpeka att ”man klarar sig utan svenska också”.

Samtidigt har man tveklöst *nytta* av att kunna svenska. De centrala argumenten för varför det är så framgår av figur 8.1. Dessa argument får stöd av den kvantitativa enkät som också ingick i vår studie. Den visade att de tre viktigaste orsakerna för att använda svenska i stället för engelska var att det är snabbast och lättast, att det skapar förtroende och att det underlättar kommunikationen för de svenska kollegerna. Våra resultat indikerar att språkval i näringslivet i hög grad görs utgående från vilken lösning som uppfattas minimera kommunikationsrelaterade problem (åtminstone ur den ena partens synvinkel). Näringslivets språkval bygger alltså på pragmatiska situationsbedömningar snarare än på principiella ställningstaganden. Snabbhet och lätthet är konkreta och praktiska orsaker för att välja ett visst språk, men de relationella motiven – att skapa förtroende och signalera samhörighet – väger också tungt.

Hur går det då för den som inte kan svenska? Denna fråga kan ställas både på individplanet och på företagsplanet. I vårt material fanns flera exempel på individer som plötsligt och oväntat ställts inför behovet eller kravet att arbeta på svenska. Deras strategier för att hantera detta bryderi är av tre slag: flykt, försvar och motattack.

Flyktstrategin går ut på att undvika situationer där ett obekvämt språk kommer att talas, till exempel genom att låta någon annan ta emot ett telefonsamtal eller delta i ett möte som man vet kommer att genomföras på språket ifråga. Ett extremt fall av flyktstrategin är att byta jobb, och detta fanns det flera exempel på i materialet. I de

flesta fallen hade de anställda dragit konsekvenserna av arbetsgivarens signaler om att kunskaper i svenska eller engelska krävdes för fortsatt karriär inom bolaget, men en informant berättade också om en kollega som blivit avskedad på grund av en kombination av dåliga försäljningsresultat och bristfälliga språkkunskaper.

Försvarsstrategin handlar om att påverka de relevanta språkvalen i en riktning som är fördelaktigare för en själv. Denna strategi passar bra ihop med en hållning som betonar betydelsen av något annat språk än svenska. Intervjuerna gav vissa indikationer på att personer som inte var bekväma med svenska som arbets-språk hade en starkare preferens för engelska som företags-språk. I ett fall angav en informant att en kollega på ledningsgruppsnivå använt sin auktoritet inom företaget till att ”kategoriskt sätta stopp för” en diskussion om möjligheten att använda svenska inom ledningsgruppen.

Motattack som strategi går ut på att lära sig det besvärliga språket och göra sin nyvunna språkliga kompetens till en professionell fördel. I datamaterialet finns exempel på informanter som oväntat ställts inför kravet att lära sig arbeta på svenska – ofta som följd av ett företagsköp eller någon annan plötslig förändring – och då lyckats lära sig språket vid sidan av ett krävande jobb. Föga överraskande var det just sådana personer som förhöll sig mest positiva till svenskan och de karriärmöjligheter språket kan öppna.

På individplanet är det svårt att snabbt avhjälpa en brist på språkkunskaper, men på företagsplanet går det något lättare. Genom rekrytering kan ett företag skaffa in personer med relevanta språkkunskaper förhållandevis snabbt. Språkkunskaperna var något som flera av de företag som deltog i studien beaktade i sin rekrytering, särskilt vid rekrytering till nyckelposter där man visste att innehavaren skulle ha mycket kontakt med kolleger i Sverige. Citatet nedan av en sverigesvensk vd för ett svenskägt finskt dotterbolag illustrerar varför detta kan vara värt extra kostnader och besvär:

Det är en otrolig konkurrensfördel inom en stor del av arbetsmarknaden, om du kan hantera svenska någorlunda hyfsat. Och jag kan säga att i vårt företag så är det så otroligt tydligt. Och jag vet att i många andra sådana här nordiska företag också, att så länge som inte finnarna integrerar sig språkmässigt, så går det åt skogen. [...] Innan jag kom hit så hade man ett antal finska chefer och ingen av dem var egentligen svensktalande i någon större

utsträckning. Och de fick bara inte till det. Utan Finland fick stryk hela tiden. (Hans)

8.6 Slutsatser

Våra resultat indikerar att då finländare använder svenska för att kommunicera med svensktalande kolleger skapar det ökad tillit i relationen, en upplevelse av närhet och bättre förståelse. Men samtidigt kan språkvalet ge upphov till andra problem som kan vara besvärliga att hantera eftersom de inte alltid är uppenbara för språkbrukaren själv.

Ett sådant problem har att göra med den finlandssvenska varietetens begriplighet och med betydelsen av kulturkännedom. Språkkunskaper kan ses som en förutsättning för avancerad kommunikation i internationella sammanhang, men är inte i sig tillräckliga för att garantera att man säkert gör sig förstådd eller förstår den andra parten. För detta krävs också en djup förståelse för hur svenskar och finlandssvenskar använder språket och uttrycker sig, och i samband med detta en kännedom om respektive kulturer. Den språkliga kompetensen behöver kompletteras med kulturell kompetens.

Ett annat problem har att göra med hur individer agerar i situationer då deras val av svenska som kommunikationsspråk i ett givet sammanhang försätter kolleger som inte kan språket i en besvärlig situation. Dilemmat kan till exempel uppstå då personer som talar god svenska vill använda sina språkkunskaper till att bygga upp en närmare relation med en svenskspråkig affärspartner. Finska kolleger som inte kan svenska hamnar då i kläm. Detta är ett vanligt, men svårlöst problem.

Det är inte heller ovanligt att personer i chefsposition, som ofta kan flera språk och är vana vid att använda denna kompetens som en professionell resurs, saknar förståelse för sina underställdas språkliga utmaningar. En högt uppsatt chef som vi intervjuade såg på saken så här:

Varför skulle jag börja tala engelska med en svensk? Men om det finns människor närvarande som har finska som modersmål, så är det ju kanske inte svenskan som gäller. Men det har jag nog märkt att trycket blir ganska stort på dem – om de är i minoritet, de här som då inte har svenska som modersmål. Så de brukar nog hänga med sen sist och slutligen och tala svenska fast ordförrådet kan vara begränsat och uttrycksförmågan och så vidare bortåt, men de brukar nog vilja ta vara på möjligheten att tala svenska. (Ernst)

Sammanfattningsvis menar vi att svenskan är ett viktigt kitt i näringslivsrelationerna mellan Finland och Sverige, och att språket ur rent ekonomisk synvinkel är viktigt för Finland eftersom Sverige är en av landets viktigaste handelspartner. Detta resultat har på individplanet en parallell i tendensen att personer som arbetar på axeln Finland–Sverige upplever sig som karriärmässigt mer framgångsrika om de kan svenska. Språklig kompetens i sig är ändå ingen patentlösning: språkkunskaperna behöver kompletteras med kulturell kännedom, och svåra avvägningar krävs för att de fördelar som svenskan kan ge ska kunna utvinnas.

NOTER

1. Barner-Rasmussen 2011. Studien kommer också till användning i kapitel 9 av Barner-Rasmussen i denna volym. Även Lönnholm 2012 bygger på samma datamaterial.
2. Samtliga intervjuer är gjorda av oss oberoende av språk. Bland informanterna fanns personer både med finska och svenska som modersmål. De har själva fått välja språk för intervjun och vi har inte bett dem uppge sitt modersmål.
3. Citaten är utdrag ur de utskrivna intervjuerna. Det handlar inte om transkription i språkvetenskaplig mening, utan om en mera skriftspråklig återgivning ord för ord med antydning om pauser och talplanering. Många av citaten är ursprungligen på finska, men har översatts till svenska av Jennica Thylin-Klaus. Detta markeras med "Övers." i texten. I översättningarna eftersträvas samma talspråkighet som finns i de finska citaten. Originalcitatet finns i fotnoter.
4. Sinä saat ne nyanssit paremmin niin kuin, sinä niin kuin – se on hirveän vaikeata selittää – mutta että on niin kuin, tavallaan että, että tuota ... se kieli ei tavallaan menetä, siinä ei menetä mitään, niin kuin ei menetä niitä nyansseja, vaan että sinä pystyt niin kuin puhumaan, kommunikoidmaan, samalla tasolla sen toisen henkilön kanssa. Se on vaikeata selittää [skrattar].
5. Kun he kommunikoiivat siellä, niin minunkin on helpompi ymmärtää heidän tapaa toimia, kun mä kuulen heidän yhteisen läpikäynnin äidinkiellellä. Ja siinä on monta kertaa niin että vaikka neuvottelu kävisikin englanniksi, niin sitten esimerkiksi jos kaksi ruotsalaista siinä neuvottelujen lomassa keskustelevat keskenään jostain asiasta, niin he käyvät sen keskustelun kahdestaan ruotsiksi, ja sitten he sanovat sen keskustelun lopputuloksen englanniksi jotta kaikki ymmärtää. Ja onhan se tietysti loistavaa jos mä pystyn myöskin kuulemaan ja ymmärtämään sen mitä ne kaksi ihmistä on siinä välissä keskustelleet, ennen kun he ovat tulleet siihen lopputulokseen jonka he antaa sitten kaikille. Että kyllä jos ei sitä paikallista kieltä osaa niin oikeastaan pääsee vain kiinni siihen viralliseen osuuteen, mutta ei siihen epäviralliseen.

6. Kun on kokouksia tai jotain tiimpäiviä, niin kyllä se keskinäinen small talkki siellä on sitä ruotsia, että siinä jää paljosta paitsi jos ei pysty itse keskustelemaan ruotsiksi.
7. Ruotsiin päin niin se ruotsi on [...] äärettömän tärkeä. [...] Uskaltaisin väittää että meidän tyypisissä yrityksissä – varmaan muutenkin mutta kun valtaosa meidän liiketoiminnasta kuitenkin on Ruotsissa – että jos et sinä ymmärrä sitä yrityskulttuuria myös sieltä mentaalipuolelta, niin et sinä pysty toimimaan kunnolla. Ja jotta sinä ymmärtäisit sitä mentaalipuolta, niin minun mielestäni sinun pitää puhua sitä paikallista kieltä.
8. Meillä esimerkiksi on tilanteita että me voisimme Suomesta siirtää Ruotsiin ihmisiä, kun meillä ei Ruotsissa ole oikeanalaista osaajaa ehkä ollut vapaana, ja sitten kun me olisimme lähettäneet täältä Suomesta sen kaverin tekemään Ruotsiin asiakkaalle töitä, niin asiakas on ottanut kilpailijalta sen työntekijän. Olisi ottanut meiltä mielellään, ja meidän kanssa keskustellut ensisijaisesti, mutta kun on paljastunut että meiltä tuleekin suomalainen joka puhuu englantia niin sitten se ei onnistunutkaan. Että jos olisi ollut suomalainen joka on suomenruotsalainen, niin sitten se olisi ollut ihan fine, eli äidinkieli ruotsi.
9. Marschan-Piekkari, Welch & Welch 1999a, 1999b; Barner-Rasmussen 2003; Piekkari et al. 2005; Vaara et al. 2005; Piekkari 2008; Steyaert, Ostendorp & Gaibrois 2011; Tietze 2008a, 2008b; Tietze & Dick 2009; Śliwa & Johansson 2010; Neeley 2012.
10. Minulla oli semmoinen handicappi siihen aikaan että minulta puuttui [...] koko tämä small talk -osasto, kun piti mennä middagille tietenkin sitten ruotsalaiseen tyyliin ja [...] syödä lounasta, ne oli aika niin kuin minun mielestä semmoisia piinallisia, koska minä en pysynyt sitten siinä kun keskustelu meni niin kuin ihan näin.
11. Jos sinulla olisi semmoinen huono ruotsi, niin ethän sinä silloin pystyisi sanomaan sitä asiaa minkä sinä haluat, vaan sinä pystyt sanomaan alustavasti vähän sinnepäin. Niin ei silloin voi olla hyvät vuorovaikutustaidotkaan, jos ei sitten se kielitaito ole jo aika hyvä, koska sitten sinä vasta pystyt niin kun sanomaan sen mitä sinä oikeasti ajattelet [...] sinä et pysty olemaan niin sujuva, eikä niin vakuuttava. Että ainahan sinä olet sitten paljon vakuuttavampi kun pystyt sanomaan sen asian niin kuin se on.
12. Mutta sittenhän mä törmäsin firma X:ssä siihen ensimmäistä kertaa oikein tukevasti kun johtoryhmän työskentelykieli olikin ruotsi, niin kyllähän se oli mulle aivan hirveä handicappi että mä en sitä osannut. Kyllähän se niin kuin asetti mut siinä johtoryhmän työskentelyssä ihan eri asemaan kuin kaikki muut. [...] Ja tuota, se oli niin kuin ensimmäinen semmoinen tyrmäys mun uralla. [...] Mä istuin siellä aina enkä uskaltanut kauheasti sanoa mitään jos ei ollut ihan joku burning need ja pakko sanoa jotain.
13. Jos vaikka on joku koulutus tai joku kokous [...] ja sen kokouksen kieli on ruotsi, ja siellä sitten istuu vaikka Suomesta joku suomenruotsalainen joka pystyy koko ajan olemaan mukana siinä keskustelussa ja sekunnin murto-osalla heittää omia kommentteja, omia ideoitaan, ja siinä istuu vaikka minä myös, joka ymmärtää kaiken mistä puhutaan ja näin, niin minä en pysty kuitenkaan niin spontaanisti heittämään jotain komment-

tia tai ajatuksia kuin mä pystyn tekemään suomeksi siellä kokouksessa. Muut saattaa ajatella että ”toi on aika yksinkertainen” tai että ”onko toi vähän tyhmä?”. [...] lisäksi, vaikka sä kuinka tiedät siitä asiasta ihan hirveästi, ja sulla olisi tosi fiksuja kommentteja siihen heitettävänä, tai jopa niin kun parannusehdotuksia, niin jotkut niistä jää kertomatta ihan sen takia että kun sä yrität muotoilla että miten mä tämän sanoisin, on jo siirryttykin toiseen asiaan. Ja tämän on sanonut moni muukin ...

14. Citaten är samstämmiga med de skillnader i kommunikationsstil som berörs i en tidigare volym, se Tandefelt kapitel 9 och Lindström & Wide kapitel 6 i volym I:2. Den finska kommunikationsstilen är mer rakt på sak än den svenska, och lömska finlandismer ställer till med problem i skrift.
15. Diskussionen om engelskans roll fördjupas av Barner-Ramussen i följande kapitel (9).
16. Jotenkin olisi aika helvetin vaikeata nähdä omalta kohdalta sitä että joku suomalainen selittää mulle suomeksi, niin se olisi mulle tärkeämpi viesti kuin se, että joku ruotsalainen selittää englanniksi tai joku kiinalainen selittää englanniksi. Että ei sillä kyllä pitäisi olla mitään merkitystä. Jos sillä oli, firma X:n tapauksessa, niin täytyy ihmetellä niitä firma X:n johtajia.
17. Että jos mä en olisi ollut tarpeeksi rohkea silloin ja lähtenyt, uskaltanut sitä ruotsia, uskaltanut kehittää kielitaitoja eli käyttämällä sitä eka puhumalla ja lukemalla kilokaupalla dekkareita niin en mä varmaan olisi niin montaa eri tehtävää tässä konsernissa tehnyt. [...] En missään tapauksessa jos mun kielitaito rajoittuisi suomeen, enkä missään tapauksessa jos mun kielitaito rajoittuisi englantiin.
18. Kaikki nämä työtehtävät niin kyllä niillä on, kyllä sillä on ollut tosi iso merkitys että mulla on ruotsinkielen taitoja, ja sitä, sen kielitaidon kautta mulla, mä olen pystynyt luomaan kontakteja Ruotsiin jotka sitten myöskin on edesauttanut [...] Niin kyllä se on edesauttanut ihan varmasti että on luonut niitä kontakteja sitten sinne pääkallopaikalle.
19. Kyllähän niin kuin hirmu paljon semmoisia tilanteita on mullakin ollut että, et niin kuin, joitakin asioita – niin kenties joku toinen ihminen olisi voinut niitä hoitaa, mutta sitten on että ”hei, että kun sulla on niin hyvät suhteet sinne Ruotsiin” ja että ”sä puhut niitten kanssa samaa kieltä”, ja niin kuin näin, että sitten on tullut tosi mielenkiintoisia juttuja mitä mä olen päässyt hoitamaan.
20. Sun piti itse olla valmis ekana ottamaan ne ruotsalaiset tai tässä tapauksessa Bank A:n arvot, ja sitten sun piti niin kuin pystyä välittämään ne kollegoille. Eli ... totta kai sun piti niin kuin ymmärtää mitä ruotsalaiset sanoi, mutta se sanoma pitää niin kuin kääntää ja tulkita se suomeksi.
21. Ruotsiksi mun pitää vähän niin kun, käännellä ja väännellä se sillain hitaammin, niin silloin tuntee aina sillain itsensä ihan tyhmäksi tavaltaan, että se että sun pitää olla sen verran sitä kielitaitoa hanskassa että sä pystyt kuitenkin kommunikoimaan.
22. Sitten tavallaan kun huomaa että ylittää sen kynnyksen, niin tuota noin, sehän on kauhean hyvä tunne. Että ei ole niin kuin semmoista estettä tarttua puhelimen luuriin – oli se asia mikä tahansa niin sä voit sen esittää ja sä tiedät että sä selviät siitä.

LITTERATUR

- Barner-Rasmussen, Wilhelm 2003: *Knowledge Sharing in Multinational Corporations. A Social Capital Perspective*. Helsingfors: Hanken Svenska handelshögskolan.
- Barner-Rasmussen, Wilhelm 2011: *Affärer eller business? En studie av språkanvändningen i det ekonomiska samarbetet mellan Finland och Sverige*. Helsingfors: Magma.
- Lindström, Jan & Camilla Wide 2015: Finlandssvenskt samtalsspråk. I: Marika Tandefelt (red.), *Gruppspråk, samspråk, två språk*. Svenskan i Finland – i dag och i går I:2. SSLS 799. Helsingfors. S. 91-126.
- Lönnholm, May 2012: Language Competence and Subjective Career Success: A Study of International Business Managers in Finland. Avhandling pro gradu. Helsingfors: Hanken Svenska handelshögskolan.
- Marschan-Piekkari, Rebecca, Denice Welch & Lawrence Welch 1999a: Adopting a common corporate language: IHRM implications. *International Journal of Human Resource Management* 10:3. S. 377-390.
- Marschan-Piekkari, Rebecca, Denice Welch & Lawrence Welch 1999b: In the shadow: The impact of language on structure, power and communication in the multinational. *International Business Review* 8:4. S. 421-440.
- Neeley, Tsedal 2012: Language Matters: Status Loss and Achieved Status Distinctions in Global Organizations. *Organization Science* 24:2. S. 476-497.
- Piekkari, Rebecca, Eero Vaara, Janne Tienari & Risto Sääntti 2005: Integration or disintegration? Human resource implications of the common corporate language decision in a cross-border merger. *International Journal of Human Resource Management* 16:3. S. 330-344.
- Piekkari, Rebecca 2008: Language and careers in multinational corporations. I: Susanne Tietze (ed.), *International Management and Language*. London: Routledge. S. 128-137.
- Šliwa, M. & M. Johansson 2010: Multilingually competent or linguistically stranded? Discourses surrounding the employment of non-native English speaking academics at UK business schools. Artikel presenterad på European Group of Organisation Studies' (EGOS) 26:e årsmöte, Lissabon.
- Steyaert, Chris, Anja Ostendorp & Claudine Gaibrois 2011: Multilingual organizations as 'linguascapes: Negotiating the position of English through discursive practices. *Journal of World Business* 46:3. S. 270-278.
- Tandefelt, Marika 2015: Ett språk i två länder. I: Marika Tandefelt (red.), *Gruppspråk, samspråk, två språk*. Svenskan i Finland – i dag och i går I:2. SSLS 799. Helsingfors. S. 153-182.
- Tietze, Susanne (ed.) 2008a: *International Management and Language*. London: Routledge.

- Tietze, Susanne 2008b: The work of management academics: an English language perspective. *English for Specific Purposes* 27. S. 371–386.
- Tietze, Susanne & Penny Dick 2009: Hegemonic practices and knowledge production in the management academy: an English language perspective. *Scandinavian Journal of Management* 25. S. 119–123.
- Vaara, Eero, Janne Tienari, Rebecca Piekkari & Risto Sääntti 2005: Language and the circuits of power in a merging multinational corporation. *Journal of Management Studies* 42. S. 595–623.

WILHELM BARNER-RASMUSSEN

NÄR VALET STÅR MELLAN ENGELSKA OCH SVENSKA

Att engelskan dominerar som världens globala affärsspråk är utom all diskussion. Rikliga belägg för språkets starka position inom handel och industri finns på alla analysnivåer och på alla håll i världen.¹ Det har till och med myntats ett nyord – *Englishization* – för att beskriva språkets segertåg. Fenomenet är nära förbundet med affärssektorns globalisering och kan i detta sammanhang ses som både orsak och verkan.

Engelskans starka position inom internationell affärsverksamhet är given. I detta kapitel frågar jag mig därför vilken roll – om alls någon – svenskan längre kan spela i affärsrelationer mellan Sverige och Finland. Jag granskar svenskans roll framför allt på företagsnivå, och jag försöker presentera och förklara hur man i finska företag ställer sig till svenskan då engelskan finns att tillgå som ett naturligt alternativ. De företag vilkas språkval har studerats är alla starkt exponerade mot Sverige, antingen genom en omfattande verksamhet i landet eller på grund av att de ägs av svenska moderbolag. Kapitlet bygger på den av tankesmedjan Magma initierade studien *Affärer eller business?* som avrapporterats i sin helhet i serien Magma-studier.² Det är ett komplement till kapitel 8, som handlar om betydelsen av kunskaper i svenska för chefer i samma typ av företag.

9.1 Engelskans dominans och begränsningar

Tidigare forskning har funnit vissa handlingsmönster som följer av företagens behov av att idka internationell handel så tids- och

kostnadseffektivt som möjligt. Behovet av effektivitet i kombination med företagssektorns frihet att välja verksamhetsspråk³ har resulterat i att engelskan dominerar överlägset som officiellt företagspråk i multinationella företag.⁴ Detta gäller särskilt företag i små länder med språk som talas av relativt få, vilket både Finland och Sverige är exempel på.⁵

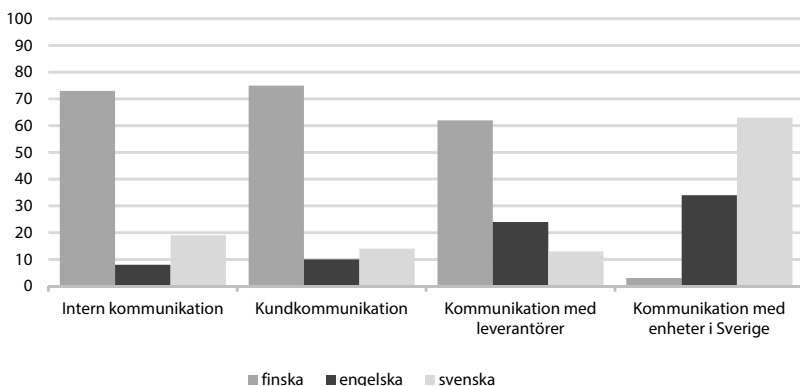
Företag från sådana länder tvingas hantera en mångspråkig verksamhetsmiljö redan i ett tidigt skede av sin internationalisering. I praktiken sker detta oftast genom att engelskan införs som företagspråk. Å andra sidan är internationellt aktiva företags lokala dotterbolag i regel tvungna att anpassa sig till det eller de lokala språken på den marknad där de vill accepteras som legitima aktörer.

Vissa interna språkliga spänningar är inbyggda i alla multinationella företag som å ena sidan har engelska som officiellt företagspråk och å andra sidan har lokala dotterbolag som till största delen drivs av lokal personal och verkar på ett lokalt språk. Inom ett sådant företag utgör valet av språk i olika praktiska situationer en komplex balansgång som inte kan tecknas i svartvitt. Olika företag har olika behov bl.a. beroende på internationaliseringsgrad, på vilken kundgrupp de riktar sig till och på de språkliga preferenserna hos deras högsta ledning och styrelse.⁶

9.2 Lever svenskan?

Det här kapitlet bygger på samma datamaterial som har använts i kapitel 8. Det är fråga om en webbenkät som besvarades av 85 personer representerande totalt 64 företag. Av dessa var 27 finska företag med en omfattande verksamhet i Sverige och 37 svenskägda dotterbolag i Finland. Därtill används 23 kvalitativa djupintervjuer med chefer i företag i samma målgrupp.⁷ I det följande presenterar jag först webbenkätens resultat och fördjupar sedan svaren med hjälp av det kvalitativa materialet.

Enligt enkäten skötte de undersökta företagen sin interna kommunikation i Finland och sin kundkommunikation till cirka 75 procent på finska. I 19 procent av den interna kommunikationen och 14 procent av kundkommunikationen användes svenska, resten gick på engelska. I kommunikationen med leverantörer användes finska i 62 procent av fallen, engelskan kom tvåa med 24 procent och svenskan trea med 13 procent. Sin kommunikation med moder-, syster- och



Figur 9.1. De undersökta företagens kommunikation på olika språk i olika kommunikationssituationer. (Siffrorna i grafen anger procent av all kommunikation av denna typ.)

dotterbolag i Sverige skötte företagen till 63 procent på svenska, 34 procent på engelska och 3 procent på finska. Resultaten framgår av figur 9.1.

En närmare analys av enkätsvaren visade att engelskspråkig intern kommunikation och engelskspråkig kommunikation med moder-, syster- och dotterbolag korrelerade signifikant positivt både med varandra och med moderkoncernens storlek och internationaliseringsgrad.

Globaliseringen realiseras alltså i det finsk-svenska näringslivet genom att de största och mest internationella företagen inför engelska som koncernspråk, vilket åtminstone i viss utsträckning tvingar fram samma mönster också internt i Finland. Samtidigt – och här illustreras åter spänningarna mellan det lokala och det globala – dominerar finskan internt samt i relationerna till kunder och leverantörer. Ändå sköts på samma gång 60 procent av relationerna till moder-, syster- och dotterbolag i Sverige på svenska.

Engelskans roll som affärsvärldens internationella *lingua franca* är i dag odiskutabel. Då ett företag väljer ett formellt företagsspråk blir det mer eller mindre undantagslöst engelska. Detta val görs så gott som alltid därför att företaget har internationaliserats till den grad att engelskan är det enda språk som de centrala intressenterna – chefer och medarbetare både på koncern- och dotterbolagsnivå, kunder, leverantörer och så vidare – kan ha gemensamt. Men detta betyder

inte att alla intressenter därefter skulle kommunicera endast på engelska. Regionala språk spelar en betydande roll i kommunikationen på regional nivå, och på axeln Finland–Sverige är detta språk svenska.

Enkätundersökningen visar tydligt att en stor del av kontakterna med Sverige sköts på svenska, också inom internationella storbolag med engelska som officiellt koncernspråk. Detta stöder bilden av att formella språkbeslut på koncernnivå har en tämligen begränsad inverkan på språkvalet i dagliga kommunikationssituationer på lokal och regional nivå. I dessa situationer tenderar man att använda lokala språk. Enkätresultaten ger tydliga belägg för att svenskan rent kvantitativt står för en betydande del av all företagsintern kommunikation mellan de två länderna. Orsakerna till detta framgår då man anlägger ett mer kvalitativt perspektiv på materialet.

Nedan återges några av de anonyma öppna svar som det också fanns utrymme för i webbenkäten.⁸ De åskådliggör tydligt en spänning mellan koncernspråkets engelskspråkiga fasad och den lokala realiteten:

I varje land talar man det lokala språket inom personalen och koncernspråket är engelska. Övers.⁹

Vår ägarkoncern är engelsk och vi sköter kommunikationen med den på engelska. Men vi [dotterbolaget] ingår i koncernens nordiska enhet och därför är svenska det viktigaste och huvudsakliga språket inom vårt företag. Övers.¹⁰

Språket är officiellt engelska, i praktiken svenska.

Engelska på alla gemensamma internationella möten. Ifall bara möten inom Norden så har vi en blandning av svenska och engelska som gäller. Då vi har möten med enbart koncernledningen i Sverige är det enbart svenska.

Redan i enkätskedet framträdde alltså det mönster som senare upprepades i det stora flertalet av intervjuerna och som strax ska presenteras närmare med hjälp av representativa citat ur de 23 djupintervjuerna.

En översikt över intervjumaterialet ges i tabell 9.1. Av den framgår vilka olika typer av företag som de intervjuade personerna arbetar på. Nästan alla de personer som ingår i undersökningen har en hög position i sitt företag och fördelningen mellan svenska och finska som modersmål är så gott som jämn (se kolumnen ”Intervjuspråk”).¹¹

Företag	Typ	Bransch	Huvudmarknad	Respondent	Titel/ arbetsuppgift	Intervju-språk
Alfa	Svenskt dotterbolag	Tjänster för företagskunder	Norden	Ulf	Landschef	Svenska
Beta	Finskt moderbolag	Konsulttjänster	Globalt	Maija	Ledningsgruppsmedlem	Finska
				Erkki	Ledningsgruppsmedlem	Finska
Gamma	Svenskt dotterbolag	Media	Sverige, Finland, Baltikum	Anu	Landschef	Finska
Delta	Finskt moderbolag	Infrastruktur	Östersjöregionen och kringliggande länder	Stefan	Ledningsgruppsmedlem	Svenska
				Majbritt	Expert	Svenska
				Maritta	Ledningsgruppsmedlem	Finska
Epsilon	Svenskt dotterbolag	Finanstjänster	Globalt med tyngdpunkt i Europa	Elli	Landschef	Finska
				Anne	Expert	Finska
				Mika	Direktör	Finska
Zeta	Svenskt dotterbolag	Konsumentprodukter	Globalt	Sten	Ledningsgruppsmedlem	Svenska
Theta	Svenskt dotterbolag	Konsulttjänster	Globalt	Ernst	Ledningsgruppsmedlem	Svenska
				Jaana	Expert	Finska
Jota	Finskt moderbolag	Konsumentprodukter	Östersjöregionen	Mariann	Ledningsgruppsmedlem	Svenska
				Anders	Ledningsgruppsmedlem	Svenska
Kappa	Svenskt dotterbolag	Finanstjänster	Globalt med tyngdpunkt i Europa	Pekka	Direktör	Finska
				Tuuli	Expert	Finska
				Jacob	Landschef	Svenska
Lambda	Svenskt dotterbolag	Tjänster för företagskunder	Globalt med tyngdpunkt i Europa	Gunnar	Landschef	Svenska
Sigma	Svenskt dotterbolag	Tjänster för företagskunder	Europa med tyngdpunkt i Norden	Staffan	Ledningsgruppsmedlem	Svenska
Ypsilon	Svenskt dotterbolag	Konsumentprodukter	Norden	Fredrik	Ledningsgruppsmedlem	Svenska
				Mirja	Ledningsgruppsmedlem	Finska
				Hans	Landschef	Svenska
N = 12	9 sv. DB, 3 fi. MB			N = 23 (16 sv. DB, 7 fi. MB)		N = 23 (12 sv., 11 fi.)

Tabell 9.1. En översikt över företag och anställda som ingår i intervjuundersökningen. (Förkortningen DB står för dotterbolag och MB för moderbolag.)

9.3 Ja, svenskan lever, men varför?

Intervjuerna visar att svenskan tycks ha sin egen nisch där den bidrar med något som engelskan inte lika lätt kan bjuda på. Framför allt används svenska i kommunikationssituationer där ett informellt, rent av förtroligt, tilltal upplevs som möjligt eller till och med passande. Detta sker såväl i intern kommunikation som i kommunikation med omvärlden. Då mina informanter tillfrågades om hur mycket svenska som används i den dagliga verksamheten relaterade de spontant denna andel till användningen av engelska och finska. De underströk att både finska och engelska används relativt ofta eller till och med mycket ofta i deras företag. Detta är helt i linje med resultaten från enkäten. Än en gång visar det sig att den interna kommunikationen inom den del av ett företags verksamhet som har förlagts till Finland till övervägande del äger rum på finska, medan en åtminstone måttlig användning av engelska utgör ett slags minimikrav för att kunna ha verksamhet också utanför Finland.

Samtidigt svarade en klar majoritet av de intervjuade att även svenska används relativt ofta i deras företag. Endast ett av företagen, konsultbyrån Beta, använde svenska bara i begränsad utsträckning. Beta har anställda i Finland, Sverige och Asien, och det finns en intern överenskommelse om att använda engelska som koncernspråk. Detta bottnar i kundernas behov, i en pågående integrationsprocess som syftar till att föra bolagets enheter närmare varandra, och i resursbrist inom kommunikationsavdelningen:

Våra 30 största kunder står för 80 procent av omsättningen. Och de här 30 är ledande inom sin bransch i världen, de verkar globalt, så i något skede stöter du ofrånkomligen på engelskan. (Erkki) Övers.¹²

Vi har helt enkelt inte resurser att producera de där språkversionerna, trots att jag förstår att det finns användning för dem. (Maija) Övers.¹³

Svenska används internt i Betas svenska dotterbolag, men inte i Finland. Som koncernspråk och kontaktspråk mellan Finland och Sverige används främst engelska. Vissa undantag finns; det är då fråga om personer i den finska organisationen som behärskar svenska flytande.

Mötesspråket inom våra högre ledningsgrupper är engelska i alla situationer. Och om vi går till landsorganisationerna så talar man det lokala språket. I viss mån förs det olika diskussioner på svenska,

förhandlingar med svenskar, och närmast då de människor som talar svenska ledigt. (Erkki) Övers.¹⁴

Också i två andra bolag, infrastrukturföretaget Delta och konsultbyrå Theta, indikerade intervjuresultaten att man använder svenska i kontakter mellan Finland och Sverige, men i mindre omfattning än engelska. Delta är liksom Beta ett finskägt bolag som gjort betydande företagsköp i Sverige och har många anställda där, men det har också ett stort antal anställda utanför Norden. Vid tiden för intervjuerna hade bolaget verksamhet i ett dussintal länder. Respondenterna från Delta beskrev språkanvändningen i bolaget på följande sätt:

Vi bara bestämde att det måste bli på det sättet [koncernspråket måste bli engelska]. Och det var kanske naturligt när vi i det skedet var ett finsk-svenskt bolag i praktiken, vi hade lika många medarbetare i Finland som i Sverige. Och då ville man inte ta någondera, antingen finskan eller svenskan. Och plus att vi har 13 språk inom Delta, så det var egentligen ganska naturligt att välja engelskan. (Stefan)

Vi har ju mycket verksamhet i Sverige. [...] Jag kan inte säga procentuellt hur stor del av våra anställda som dagligen diskuterar med svenska kolleger, men väldigt, väldigt många i alla fall. [...] De [diskussionerna] förs sedan på svenska eller engelska. Och jag skulle säga att den största delen kommunicerar på engelska, men som jag sade så talar jag alltid gärna svenska, och vi har ju många finlandssvenskar som säkert talar svenska. (Maritta) Övers.¹⁵

Theta är, i motsats till Beta och Delta, dotterbolag till ett svenskt företag. Det var det enda av de svenskägda dotterbolagen i studien där svenskan användes endast måttligt i jämförelse med finska och engelska. Flera orsaker till detta framkom under intervjuerna. För det första är Theta liksom Beta ett konsultföretag vars huvudsakliga kundkrets utgörs av storföretag; detta skapar ett tryck att arbeta på engelska. För det andra är Thetakoncernens verksamhet organiserad så att dess dotterbolag i olika länder mycket ofta jobbar tillsammans inom gemensamma projekt där engelskan är det enda gemensamma språket. En anställd på Theta beskrev språkanvändningen i det finska dotterbolaget så här:

Vi talar alltså alltid finska här, vi har inga utländska anställda. Och koncernen talar faktiskt engelska med oss. Och koncernens officiella språk är alltså engelska. [...] De som kan talar svenska

med koncernen och de som inte kan talar engelska. Men sedan är ganska många också internationella kunder, alltså inte bara från Sverige, och med dem talar vi engelska. (Jaana) Övers.¹⁶

Ernst, chef på Theta och med svenska som modersmål, hade en liknande syn på de olika språkens relativa roller i företaget, men berättade att svenska ändå användes informellt inom koncernen. Intervjun med honom indikerade att detta kanske förekom i något större omfattning än den yngre finskspråkiga kollegan Jaana var medveten om:

Själv använder jag kanske 50, 60 procent finska, sen engelska kanske 30 och det övriga är då svenska. Så att det är minst svenska egentligen. Men det är ... det kan sedan vara kvalitativt viktigt att kunna svenska i de lägen där man då använder den eller behöver den. Att finska snackar man i korridorerna, och svenska snackar man när man behöver genomföra någonting. [...] Det är liksom helt klart att svenskan är, helt klart att svenska är internt ett dominerande språk i inofficiella sammanhang [i koncernen]. Men ju längre bort man kommer från Stockholm så dess mindre blir dess betydelse så klart. (Ernst)

De övriga företagen i studien – det finska moderbolaget Jota och de svenska dotterbolagen Zeta, Lambda, Ypsilon, Alfa, Kappa, Epsilon, Gamma och Sigma – präglades av en omfattande användning av svenska jämsides med finska och engelska, med vissa variationer från bolag till bolag. I Jotas fall ansågs svenskan vara viktig eftersom språket av tradition hade en relativt stark ställning i bolagets finska organisation samtidigt som man nyligen hade gjort stora företagsförvärv i Sverige.

Vi har en så stark tradition på svenska i det här företaget också [...] ofta är det just det att du kan tala då till exempel svenska med Sverige [...] [Den nyligen inköpta svenska divisionen] är ju vår största division. Så det är ett jätteviktigt element. (Mariann)

I Zeta, Lambda och Ypsilon använde man svenska flitigt jämfört med både engelska och finska, vilket framför allt berodde på att svenska var det dominerande språket i alla de tre bolagens koncernledning. I fallet Ypsilon hade det finska dotterbolaget under de senaste åren systematiskt strävat efter att rekrytera arbetstagare med goda kunskaper i svenska för att därigenom kunna hävda sig bättre i det interna samarbetet med koncernens andra nordiska enheter. Fin-

landschefen Hans, själv från Sverige, beskrev språkanvändningen inom företaget så här:

När svenskar, norrmän, danskar och finnar träffas, så orkar de knappt hålla mötena på engelska, och i vår grupp har de gett upp för länge sedan. De är på skandinaviska, mötena. Det blir inga vettiga möten om, folk bara orkar inte tydligen. Jag försöker alltid föra över det på engelska när jag vet att det är några med från Finland som inte är så duktiga på svenska, men det är helt hopplöst. (Hans)

I Kappa, Epsilon, Alfa, Gamma och Sigma lade respondenterna ungefär lika stor vikt vid engelska, finska och svenska, och framhöll alla språken som viktiga med tanke på helheten.

I Kappa och Epsilon användes ofta engelska framför allt på grund av ägarkoncernernas relativt höga internationaliseringsgrad och det därav följande behovet av regelbunden kontakt med kolleger runtom i Europa. Finskans starka position var självklar i Finland eftersom båda bolagen är verksamma inom samma hårt konkurrerande, serviceintensiva bransch med mycket direkt kundkontakt. Svenskans betydelse härrörde i sin tur från behovet att kunna utnyttja resurserna hos de utpräglat svenskspråkiga moderbolagen i Sverige och samverka med dem på deras eget språk – särskilt på ledningsnivå.

Det är klart att det där språket gör att det är enklare; vi är inte en isolerad enhet i Finland på några hundra personer utan vi är ju en del av Kappa, vilket betyder att vi har betydligt mera människor som lägger in sin kompetens hos de finska kunderna än de några hundra som finns i Finland. Och då betyder det att det kräver kommunikation av de här några hundra personerna, och det sker mycket på svenska, på svenska språket, det gör det enklare [...] ju seniorare de där mötena blir, desto mera uteslutande på svenska blir de. Att det antas, vet du, högsta ledningen är svensk. Så är det. (Jacob)

Behovet av att kunna samverka med ledning och kolleger i Sverige var en viktig orsak till betoningen av svenskan också i Alfa, Gamma och Sigma. Sigma var unikt bland de studerade företagen i att svenskans betydelse inom organisationen hade ökat på sista tiden. Min informant ansåg att detta berodde på att moderbolaget hade förvärvats av en större koncern som lade mer vikt vid svenskan än den tidigare ägaren hade gjort.

9.4 Synen på nuet styr uppfattningen om framtiden

Svenskan är det språk som för samman Sverige och Finland. Det är därtill ett användbart språk i kontakten med andra nordiska länder. När ett företags aktionsradie sträcker sig utanför de nordiska länderna måste språket ändå vara engelska. Då spelar den gemensamma kulturella bakgrunden också en långt mindre roll, och språket blir ett arbetsredskap utan koppling till de kommunicerande företagens eller de anställdas nationella rötter.

Men i de situationer där ”svenska enklaver” uppstår blir språket något annat och mer än ett arbetsredskap. Enklaver av detta slag uppkommer spontant (och mycket ofta oplanerat) t.ex. i kaffepauser men också i styrelserum – beroende på hur språklandskapet ser ut i olika företag.¹⁷ Engelskan har i första hand en instrumentell funktion, svenskan har också en integrativ verkan.

Engelskan vinner terräng som formellt företagsspråk, men i de bilaterala relationerna mellan enheter i Finland och Sverige används ändå svenska i en mycket stor del av de undersökta företagen. Valet av språk baserar sig på pragmatiska bedömningar av vilket språk som utgör den bästa kompromissen, dvs. det som är snabbast och lättast att använda och som förorsakar minst kommunikationsrelaterade problem. I många fall används svenska som kommunikationsspråk de facto i företag vars formella företagsspråk är engelska.

Resultaten av enkätundersökningen och intervjuerna ger underlag för följande spekulation om svenskans framtid i det finsk-svenska näringslivet. Svenskan kommer troligen att behålla en stark position i finsk-svensk affärskommunikation så länge som det finns en kritisk massa av finländare som behärskar språket tillräckligt bra för att kunna använda det i arbetssammanhang. Detta torde främja konkurrenskraften hos företag som fungerar i båda länderna genom en effektivare intern spridning av svårkopierade resurser som kunskap, nya idéer och god praxis. På grund av den långt gångna integrationen mellan Finlands och Sveriges ekonomier är detta i båda ländernas intresse.

Helt klart används engelskan i dag i mycket högre grad än vad fallet var i början av 90-talet. Detta har ändå haft mindre inverkan än man kunde tro på det mervärde som svenskan tillmäts och på betydelsen av kunskaper i svenska för rekrytering till och befordran inom företagen. Så länge svenskan är det dominerande språket inom

företagssektorn i Sverige är det otänkbart att språkets mervärde och betydelse för finländska företags affärstransaktioner med svenska partner skulle försvinna. Vissa indikationer i datamaterialet tyder dessutom på att användningen av engelska i det ekonomiska samarbetet mellan Finland och Sverige kanske har nått ett slags kulmen.

Å andra sidan framgår det av intervjumaterialet att en del av de intervjuade personerna förväntar sig en ytterligare minskad användning av svenska i framtiden. Det finns ett antal möjliga förklaringar till denna uppfattning. Företagssektorns globalisering är ofta på tapeten och engelskans ökade betydelse för näringslivet vid sidan av andra språk nämns ofta i olika sammanhang. De intervjuade har kunnat följa med engelskans utbredning både inom och utanför näringslivet under hela sitt yrkesverksamma liv. Till detta kommer en uppfattning om att det i framtiden kommer att råda brist på svenskkunniga medarbetare i Finland.¹⁸ I tillägg till dessa förklaringar uppfattade ett par av de intervjuade att det på sverigesvenskt håll föreligger en förändrad attityd till svenskan i Finland. De ansåg att deras kolleger i Sverige redan har slutat förvänta sig att kunna kommunicera med enheten i Finland på svenska, och att de därför regelbundet inleder sina kontaktförsök direkt på engelska. Här finns helt klart potential till en självuppfyllande profetia.

En annan faktor som kan leda till förändringar i användningen av svenska över tid har att göra med den pensioneringsvåg som sveper igenom både det finska och det svenska näringslivet som bäst. Efterkrigsgenerationen lämnar arbetslivet, och med den många svenskkunniga finska arbetstagare samt många svenskar som är medvetna om att svenskan historiskt sett har varit ett gångbart språk i Finland. Det sjunkande intresset för svenska bland finska skolungdomar har inte ännu nått näringslivet med full kraft, men den demografiska utvecklingen i den andra ändan av åldersspektret kan också leda till en minskad användning av svenska i affärsrelationerna mellan Finland och Sverige.

Mina informanter har i sina svar utgått från språkliga möten och språkval som de själva har erfarenhet av eller har kunnat iaktta i de mest varierande situationer. Det är en vid repertoar av språkmöten som nämns i intervjuerna, från formella sammanträden till högst informellt snack vid fikabordet. Engelskan är ett arbetsredskap som alla har tillgång till, men lokala språk som finska och svenska kan inte alla.

Valet av engelska som kommunikationsspråk görs ofta utgående från den högst praktiska – pragmatiska – utgångspunkten att ingen ska uteslutas ur kommunikationen. Men då chansen finns att välja ett lokalt språk tar man den oftast. Möjligheten att föra ett sammanträde, ett samtal, ett småprat på ett gemensamt lokalt språk har av allt att döma en särskild kvalitet; det tillför något värdefullt som skapar och stöder människors samarbete. Därför spelar svenskan fortfarande en viktig roll i affärsrelationerna mellan Sverige och Finland.

NOTER

1. För färskta internationella exempel, se Clegg (*Financial Times* 2012) och Battilana (*Le Monde* 2012). Nationella exempel är bland annat Finlands Näringsliv EK 2010 och Yle Uutiset 2011.
2. Barner-Rasmussen 2011.
3. Språklagens bestämmelser tillämpas inte på den privata sektorn. Företagen kan därför fritt bestämma vilket eller vilka språk som används.
4. Se t.ex. Barner-Rasmussen & Aarnio 2011.
5. Ur ett globalt språkvetenskapligt perspektiv är varken svenskan eller finskan små språk, men i internationell handel kan de inte mäta sig med världsspråken eller med de större europeiska språken.
6. Se t.ex. Marschan-Piekkari och kolleger (Marschan, Welch & Welch 1997, Marschan-Piekkari, Welch & Welch 1999a, 1999b), Barner-Rasmussen 2003 eller Steyaert, Ostendorp & Gaibrois 2011 som studerat ”språklandskap” i schweiziska företag.
7. Studien är rapporterad dels i Barner-Rasmussen 2011, dels i Lönnholm 2012.
8. På samma sätt som i kapitel 8 av Barner-Rasmussen & Lönnholm är de ursprungligen finskspråkiga citaten översatta till svenska av Jennica Thylin-Klaus. Översättningen har behållit en talspråksliknande stil för att påminna om de svenskspråkiga citaten som inte heller är anpassade till skriftspråk eller annars korrigerade på något sätt.
9. Jokaisessa maassa puhutaan henkilöstön kesken paikallista kieltä ja konsernikieli on englanti.
10. Omistajakonsernimme on englantilainen ja sinne kommunikoidaan englanniksi. Olemme kuitenkin osa konsernin pohjoismaista yksikköä ja siksi ruotsin kieli on yrityksemme tärkein ja pääasiallinen kieli.
11. Informanternas val av intervjuspråk kan ge en vink om deras modersmål.
12. 30 meidän suurinta asiakasta muodostavat 80 prosenttia liikevaihdosta. Ja nämä 30 ovat alansa johtavia yrityksiä maailmassa, ne toimii globaalisti, joten sä väkisin törmäät jollain aikavälillä siihen englanninkieleen.
13. Yksinkertaisesti meillä ei ole resursseja tuottaa niitä kieliversioita, vaikka minä toki ymmärrän että niille on käyttöä.
14. Meidän ylempien johtoryhmien kokouskieli on englanti, kaikissa tilanteissa. Ja jos mennään maaorganisaatioihin niin sitten puhutaan paikall-

- lista kieltä. Jonkun verran ruotsinkielellä käydään erilaisia keskusteluita, neuvotteluita ruotsalaisten kanssa, ja lähinnä ne ihmiset jotka sitten puhuvat ruotsia luontaisesti.
15. Meillähän on paljon toimintaa Ruotsissa. [...] En osaa sanoa prosentuaalisesti kuinka suuri osa meidän ihmisistä käy päivittäin keskusteluita ruotsalaisten kollegoiden kanssa mutta tosi, tosi paljon kuitenkin. [...] Ne [keskustelut] on sitten ruotsiksi tai englanniksi. Ja minä sanoisin että suurin osa kommunikoi englanniksi, mutta niin kuin minä sanoin niin minä puhun aina mieluusti ruotsia, ja tosiaan meillä on paljon näitä suomenruotsalaisia jotka varmasti puhuu sitten ruotsia.
 16. Me puhutaan siis aina suomea täällä, meillä ei ole yhtään ulkomaalaista töissä. Ja sitten taas konserni itse asiassa puhuu meille englantia. Ja siis konsernin virallinen kieli on englanti. [...] Ne ketkä osaa puhuu konsernin kanssa ruotsia ja ne ketkä ei puhuu englantia. Mutta sitten kanssa aika paljon on kansainvälisiä asiakkaita, ei siis pelkästään Ruotsista, ja näiden kanssa sitten puhutaan englantia.
 17. Se Steyaert, Ostendorp & Gaibrois 2011 för en närmare redogörelse för begreppet ”språklandskap” och den bakomliggande teorin.
 18. Som grund för denna bedömning ligger svenskundervisningens minskade popularitet och framgång i den finska skolan. Sedan år 2005 är provet i det andra inhemska språket (svenska i finsk skola, finska i svensk) inte längre obligatoriskt i studentexamen.

LITTERATUR

- Barner-Rasmussen, Wilhelm 2011: *Affärer eller business? En studie av språkanvändning i det ekonomiska samarbetet mellan Finland och Sverige*. Helsingfors: Finlands svenska tankesmedja Magma.
- Barner-Rasmussen, Wilhelm & Christoffer Aarnio 2011: Shifting the faultlines of language: A quantitative functional-level exploration of language use in MNC subsidiaries. *Journal of World Business* 46:3. S. 288-295.
- Barner-Rasmussen, Wilhelm 2003: *Knowledge sharing in multinational corporations: A social capital perspective*. Helsingfors: Svenska handelshögskolan.
- Battilana, Julie 2012: Imposer l'utilisation d'une langue de travail unique n'est pas sans risque. *Le Monde Economie* 23.1.2012. http://www.lemonde.fr/idees/article/2012/01/23/imposer-l-utilisation-d-une-langue-de-travail-unique-n-est-pas-sans-risque_1633138_3232.html
- Clegg, Alicia 2012: Lessons in a common language. *Financial Times* 18.4.2012. <http://www.ft.com/intl/cms/s/o/404d901e-87db-11e1-8a47-00144feab49a.html#axzz2c7t2YKpu>.
- Finlands Näringsliv EK 2010: Työelämässä tarvitaan yhä useampia kieliä. EK:n henkilöstö- ja koulutustiedustelu 2009. Helsingfors: Finlands Näringsliv EK.

- Lönholm, May 2012: Language Competence and Subjective Career Success: A Study of International Business Managers in Finland. Avhandling pro gradu i företagsledning och organisation. Helsingfors: Hanken Svenska handelshögskolan.
- Marschan, Rebecca, Denise Welch & Lawrence Welch 1997: Language: the forgotten factor in multinational management. *European Management Journal* 15. S. 591-598.
- Marschan-Piekkari, Rebecca, Denise Welch & Lawrence Welch 1999a: In the shadow: The impact of language on structure, power and communication in the multinational. *International Business Review* 8. S. 421-440.
- Marschan-Piekkari, Rebecca, Denise Welch & Lawrence Welch 1999b: Adopting a common corporate language: IHRM implications. *The International Journal of Human Resource Management* 10. S. 377-390.
- Steyaert, Chris, Claudine Gaibrois & Anja Ostendorp 2011: Multilingual organizations as 'linguascapes': Negotiating the position of English through discursive practices. *Journal of World Business* 46:3. S. 270-278.
- Yle Uutiset 2011: Ruotsin kieli ei välttämätöntä suurissa yrityksissä. 2.2.2011. http://yle.fi/uutiset/ruotsin_kieli_ei_valttamatonta_suurissa_yrityksissa/5316047

JONAS HOLMQVIST

VAD VILL DEN FINLANDSSVENSKA KUNDEN?

Om företagens språkval
och om kundbeteende

Två ögonblicksbilder från Helsingfors i januari 2013. I varuhuset Stockmann hörs ett enspråkigt meddelande till kunderna. Detta är ovanligt i ett företag som i halvtannat sekel konsekvent använt både finska och svenska. Förklaringen är att språket denna gång är ryska. På promenadavstånd från varuhuset finns ett café som gör reklam för sig med en tvåspråkig skylt på trottoaren: *Заходите к нам! – Stop by to enjoy!* Någon motsvarande uppmaning på finska och svenska finns inte.

Det starka ryska inslaget i stadsbilden i början av januari förklaras av det ryska nyåret som innebär en större tillströmning av ryska turister än vanligt. I de flesta affärer hörs då minst lika mycket ryska som finska, vilket naturligtvis inte är fallet under största delen av året. Företagen reagerar på detta och ger sina tillresta kunder service på deras eget språk.

Det ökande ryska inslaget i många affärer har på flera olika plan betydelse också för svenskans ställning, både i huvudstadsregionen och i resten av Finland. Speciellt i Helsingfors blir det allt mindre relevant att tala uteslutande om tvåspråkighet, då både andelen finskspråkiga och svenskspråkiga i huvudstaden har minskat och andra språk i stället har ökat kraftigt. Detta är ett demografiskt faktum som ur ett företagsperspektiv leder till en annan frågeställning:

Vilka språk ska företagen använda i en allt mer flerspråkig vardag? Finns det andra orsaker till att företag använder till exempel ryska i allt större utsträckning samtidigt som svenskan används allt mindre?

I det här kapitlet diskuteras företags språkval och kunders språkliga beteende. Fokus ligger på svenskan i Finland som ett språk i kommunikationen mellan företag och kund. Nytt ljus på den inhemska situationen kastar internationell konsumentforskning som har utförts i ett flertal andra flerspråkiga samhällen. Hur agerar multinationella företag i olika flerspråkiga länder? Hur betar sig kunder som talar ett minoritetsspråk? Företag anpassar sig oftast efter vad kunderna kräver – ställer finlandssvenska kunder färre krav än kunder i andra länder?

10.1 Ett språkstöd med en oskyddad flank?

I den finländska debatten framhävs ofta att finlandssvenskarna är en av de bäst skyddade språkliga minoriteterna. Detta förefaller att vara ett mantra som finländare gärna upprepar, och i ett globalt perspektiv ligger det naturligtvis en hel del i detta. Också i ett europeiskt perspektiv är finlandssvenskarna i en relativt stark position i jämförelse med många andra minoriteter, men helt entydigt är det ändå inte så.

I min hemstad Bordeaux, huvudorten i regionen Aquitaine (bättre känd under sitt gamla namn Gascogne), är bristen på synliga minoritetsspråk fullständig. Ändå har regionen en lång historia av flerspråkighet: I södra Aquitaine ligger den franska delen av Baskien, där det baskiska språket och kulturen lever vidare helt utan officiellt skydd och stöd. I resten av Aquitaine var ännu för hundra år sedan occitanska det helt dominerande språket, men i dag talas det bara av äldre personer på landsbygden. I jämförelse med den franska inställningen till minoritetsspråk har svenskan i Finland en mycket stark ställning, och det är allt skäl att minnas att det också i Europa finns stater som Frankrike som fortfarande år 2017 inte har ratificerat Europarådets stadga om minoritetsspråk.

I jämförelse med t.ex. den franskspråkiga minoriteten i Kanada eller i Belgien är svenskan i Finland däremot på alla sätt i en svagare position, även om det är sant att dessa minoriteter till sin numerär är avsevärt större. En bättre jämförelse är kanske italienskans ställning i Schweiz. Italienskspråkiga schweizare i kantonen Ticino tar som en självklarhet något de flesta finlandssvenskar inte ens kan föreställa sig, dvs. att kunna leva hela sitt liv uteslutande på sitt modersmål,

både i kontakter med myndigheter och med företag. Inte långt från Ticino ligger den autonoma italienska regionen Sydtyrolen där tyska är majoritetsspråk. Sett ur ett statligt perspektiv har tyskan i Italien inte alls samma skyddade ställning som svenskan i Finland, men å andra sidan kan de flesta av de tyskspråkiga i Italien leva sina liv på tyska, precis som de italienskspråkiga i Schweiz kan leva på italienska, i bjärt kontrast till de svenskspråkiga i Finland. Är alltså tvåspråkigheten i Finland verkligen så lyckad ur ett minoritetsperspektiv att den kan rekommenderas internationellt?

Om svenskans ställning i Finland inte är något unikum, varför sägs det då så ofta att finlandssvenskarna är en speciellt välskyddad minoritet? Antagligen för att påståendet oftast framförs av politiker och statsvetare som ser på frågeställningen ur ett myndighetsperspektiv. De utgår då från språklagens bestämmelser och från hur tvåspråkigheten på statlig och kommunal nivå är organiserad.¹

Det övergripande myndighetsperspektivet är naturligtvis viktigt, men faktum är att de flesta människor har betydligt mer kontakt med företag än med myndigheter. Statliga myndigheter är de flesta människor i kontakt med högst några gånger per år, medan snart sagt alla människor är i kontakt med olika företag varje dag. Det är självklart viktigt att de statliga myndigheterna kan betjäna sina kunder på de två inhemska språken. Samtidigt är det ändå relevant att påpeka att företagets språkanvändning har en konkret inverkan på de flesta människors vardag. På detta område, som jag här väljer att kalla kundsfären, är svenskans ställning i Finland betydligt svagare. Den finländska språklagstiftningen omfattar nämligen inte den privata sektorn. Här är det andra spelregler, traditioner, vanor som gäller.

10.2 Kunders språkanvändning i ett internationellt perspektiv

Internationellt sett går trenden mot ökad flerspråkighet då allt fler företag numera erbjuder flerspråkig betjäning inte bara i officiellt flerspråkiga länder, utan också använder sig av minoritetsspråk i allt större utsträckning. Denna utveckling återspeglas också inom konsumentforskningen där många vetenskapliga undersökningar under de senaste åren har fokuserat på språkets roll för konsumenten.² Flera av dessa studier har analyserat språksituationen i olika

flerspråkiga länder och regioner. Studierna målar upp en helt annan bild av svenskans ställning i Finland än den man brukar föra fram.

I jämförelse med språken i de flesta av dessa flerspråkiga områden har svenskan i Finland nämligen inte alls någon stark ställning. Det kanske mest iögonfallande området där svenskan är osynlig gäller företagens reklamkampanjer. Eftersom dessa ofta utformas särskilt för varje land är det vanligt att se helt finskspråkig reklam också i huvudsakligen svenskspråkiga områden i Finland. Skillnaden i gatubilden är markant i jämförelse med flera andra flerspråkiga områden. Så är till exempel all reklam och kundinformation i den schweiziska gatubilden i Lugano och Bellinzona på italienska, precis som de är på franska i Genève och Lausanne samt på tyska i Zürich och Bern. Företag i Schweiz ser det alltså som närmast naturligt att översätta allt till tre språk, även till italienska som endast talas av omkring fem procent av befolkningen. I Ticino, i Wallonien, i Québec eller i Katalonien syns det regionala språket överallt i gatubilden på ett sätt som helt enkelt inte förekommer i Finland.

Att svenska nästan helt saknas också i kundsfären är antagligen ett okontroversiellt påstående och kanske inte ens speciellt intressant i sig. Betydligt intressantare är det att fråga sig varför det är så. Företag som inte använder svenska i Finland kritiserar ibland, men även om det ligger något i kritiken så gör kritikerna det litet för bekvämt för sig. Kanske det finns orsaker till att företaget agerar enbart på finska. Om ett företag inte använder svenska i Finland sker det knappast på grund av något medvetet språkpolitiskt beslut. Det kan naturligtvis finnas personer i ledande ställning i ett företag som personligen har en negativ syn på svenskan, men de som är så negativa att de föredrar mindre intäkter framför att använda svenska är sannolikt ytterst få.

Detta betyder inte att det inte skulle finnas orsak till kritik av företagens nonchalans vad gäller svenskan. Många multinationella företag som de facto använder flera olika språk i andra flerspråkiga länder verkar vara ovilliga att göra det just i Finland. Ett exempel är Ikea vars finländska och schweiziska kontor har tillfrågats om saken.³

Ikea i Finland angav flera olika skäl för varför det inte var möjligt att ha en svenskspråkig webbsida, medan Ikea i Schweiz beskrev hur de aldrig ens övervägt möjligheten att inte vara trespråkiga. Samma tendenser återfinns hos flera andra företag som verkar i både Finland och Schweiz, trots att andelen italiensktalande schweizare är

nästan exakt densamma som andelen finlandssvenskar. Det som anses självklart i Schweiz anses inte vara möjligt i Finland. Varför?

Ett visst motstånd mot att använda svenska finns alltså utan tvivel bland många företag i Finland. Däremot är det mer tveksamt om det verkligen är det svenska språket man inte vill använda, eller om det helt enkelt handlar om ovilja att skapa extra kostnader för språkservice, utan att veta om den erbjudna servicen kommer att ge intäkter som täcker kostnaderna.

Företag är först och främst enheter med ett vinstintresse. Varje extra språk innebär en viss kostnad, och beslutet att använda eller inte använda ett visst språk bygger i de flesta fall på en kalkyl som visar om användningen av språket kommer att generera mer intäkter än kostnader. Om företaget gör den bedömningen att det räcker med ett språk utan att kundnöjdheten blir lidande så är det förståeligt om företaget då väljer en sådan strategi.

10.3 Kundens osynliga modersmål

Om ansvaret inte ligger hos företagen, var ligger det då? Vilket ansvar bär t.ex. konsumenterna själva? Orsaken till svenskans svaga ställning i företagsvärlden i Finland ska kanske sökas hos kunderna? Tillsammans med kolleger i flera andra flerspråkiga länder har jag studerat vad det är som får finlandssvenska kunder att antingen byta språk eller insistera på att få använda sitt eget språk.⁴ Resultaten från våra studier är tydliga och ur ett finlandssvenskt perspektiv något nedslående: finlandssvenskar byter språk om de bara har möjlighet. I en av våra studier jämförde vi finlandssvenskar, flamländare och québecare. Avsikten med studien var att identifiera i vilka situationer konsumenter byter språk, och vad det är som får dem att byta alternativt insistera på att använda sitt eget språk.

Gemensamt för alla de tre nämnda grupperna var synen på i vilka situationer man är villig eller ovillig att byta språk. Mönstret var följande: ju mer komplicerad situationen är (t.ex. att förhandla om ett banklån) eller ju mer avgörande den är för ens person (t.ex. att besöka en läkare), desto mer ovilliga är konsumenter i alla länder att byta språk. Det är logiskt att de flesta konsumenter är mer ovilliga att byta språk i situationer som kan upplevas som komplicerade även på modersmålet, och denna tendens tycks vara universell. Där upphör dock likheterna.

Konsumenter i Belgien presenterar ett relativt enkelt mönster: Beslutet att byta språk, eller att insistera på att få tala sitt modersmål, avgörs fullständigt av den belgiska konsumentens syn på sin egen identitet och av hennes förhållande till det egna modersmålet. Hur väl belgiska konsumenter talar det andra inhemska språket har helt enkelt ingen inverkan på hur villiga de är att använda det. I Kanada är bilden något mer komplicerad, även om den uppvisar starka likheter med situationen i Belgien. För de kanadensiska konsumenterna spelar språkkunskaperna i det andra inhemska språket en viss roll, men denna inverkan är endast indirekt. En betydligt starkare och mer direkt inverkan har även i Kanada konsumentens syn på modersmålet och den egna identiteten. För Finlands del var situationen den helt motsatta: Det fanns ingen som helst koppling mellan den egna identiteten och språkanvändningen. Det enda som styrde finlandssvenskarnas beslut att byta till finska var om de tyckte att de talade tillräckligt bra finska för att klara av att genomföra tjänsten på detta språk.

De företag i Finland som inte använder svenska har med andra ord en helt rationell, ekonomiskt förnuftig grund för sitt agerande. Om svenskspråkiga kunder mer eller mindre automatiskt använder finska, varför skulle då företaget satsa de extra resurser och kostnader som en tvåspråkig strategi nästan alltid innebär?

Orsakerna till att finlandssvenskar så mycket snabbare än andra byter språk tycks i själva verket inte vara bättre språkkunskaper. I de studier vi gjort har vi bland annat jämfört språkkunskaperna hos tre minoriteter i större städer. Svenskspråkiga i Helsingfors, flamländare i Bryssel och engelskspråkiga i Montréal talar i allmänhet mer eller mindre flytande finska respektive franska. Det är alltså inte för att finlandssvenskar skulle vara speciellt språkbegåvade som villigheten att byta språk är högre. I stället tycks det i stor utsträckning handla om gruppsykologi och anpassning till kulturella normer. Normerna ser dessutom ut att variera regionalt inom Svenskfinland.

Jag har kunnat observera hur ett tjugotal österbottniska konsumenter väljer språk i kontakter med företag i Svenskösterbotten respektive i huvudstadsregionen. Ett fåtal betar sig på samma sätt oavsett region. De insisterar artigt men bestämt på att få använda svenska och byter språk först om det inte är möjligt att få service på svenska. Men dessa konsumenter utgör en liten minoritet. Den stora majoriteten betar sig däremot diametralt motsatt och inleder auto-

matiskt ett samtal på svenska i Österbotten men på finska i huvudstadsregionen. Intressant är att samtliga personer som har fått sitt språkvalsmönster kommenterat har sagt att de tycker att man ”egentligen” ska börja på svenska – men i de fall då jag har kunnat observera flera interaktioner har de alla börjat på finska även nästa gång. Det verkar alltså finnas ett kollektivt beteendemönster som styr finlandssvenskar att växla över till finska.

Orsakerna till detta beteendemönster faller utanför ramen för en diskussion om språk i företag, men möjligen är det en reaktion på tidigare negativa erfarenheter. I detta avseende påminner Finland mer om både Kanada och Belgien än om Schweiz. Vissa spänningar existerar mellan olika språkgrupper och synen på det andra inhemska språket är inte alltid odelat positiv.⁵

Forskning om synen på de olika nationalspråken i Schweiz tyder däremot på en helt annan inställning än i Finland: schweizare tycks åtminstone i viss mån identifiera sig med samtliga nationalspråk. En schweizisk lingvist rapporterar om hur tyskspråkiga schweizare, som möter en person som inte talar schweizertyska, hellre byter till franska eller italienska än till högtyska eller engelska. För tyskspråkiga schweizare ligger de egna dialekterna närmast hjärtat, men både franska och italienska upplevs som en del av den egna nationella identiteten, till och med mer än standardtyskan.⁶

Om då finlandssvenska kunder med sådan lätthet byter till finska, gör då inte företagen rätt som inte lägger ut extra pengar på att använda svenska? Det kan tyckas vara en logisk slutsats, men trots det verkar den vara felaktig. Ser man nämligen närmare efter hur finlandssvenska kunder reagerar på företagens språkanvändning noterar man en iögonfallande paradox. Tvärt emot kundgrupper i många andra flerspråkiga länder är finlandssvenskarna visserligen betydligt mer benägna att byta språk – men i likhet med kunder i andra länder är vi samtidigt mindre nöjda om vi betjänas på ett annat språk än vårt eget!

Tillsammans med en belgisk kollega genomförde jag under ett år flera studier med både finlandssvenska och flamländska konsumenter. I motsats till de tidigare studierna, där vi analyserat faktorer som inverkar på konsumentens språkanvändning, valde vi nu att fokusera på hur konsumenter reagerar på företagens språkanvändning. Resultaten gav en klar och tydlig bild. Både i Finland och i Belgien var konsumenterna nöjdare om företaget använde deras eget moders-

mål. Effekterna upphörde emellertid inte där. Ännu mer relevant för företagen är att både finländska och belgiska konsumenter var mer benägna att komma tillbaka till företaget om de hade fått betjäning på sitt modersmål. I ytterligare en studie inom restaurangbranschen kunde vi dessutom visa att både finländska och belgiska konsumenter gav mer dricks om de hade betjänats på sitt modersmål än på det andra inhemska språket. Med andra ord: en kund som betjänas på sitt modersmål är nöjdare, betalar mera och är mer benägen att komma tillbaka. Sett ur ett företagsekonomiskt perspektiv borde det därför ligga i företagets intresse att betjäna kunder på deras modersmål i mån av möjlighet.

För företag som opererar i Belgien är situationen tydlig och lättfattlig. Konsumenternas attityder är helt i linje med deras uppträdande i kontakter med företaget, och företagen kan anpassa sig efter de signaler kunderna sänder ut. I Finland är situationen i stället desto mer komplicerad ur ett företagsperspektiv. Finlandssvenska konsumenter byter nästan automatiskt språk i kontakt med företag – men är ändå mindre nöjda efter en interaktion på finska och mindre benägna att komma tillbaka. Att företag kan ha svårt att tolka denna situation är naturligt.

Det är viktigt att minnas att företag endast har begränsad information om sina kunder. I de fall där företag gör kundundersökningar ligger fokus oftast på företagets produkter och tjänster, medan det är ytterst sällsynt att företag frågar kunderna på vilket språk de helst vill bli betjänade. Eftersom många finlandssvenskar dessutom talar mer eller mindre flytande finska kan ett företag som inte har tillgång till kunduppgifter i en kunddatabas ofta inte ens säga om kunden som kommer in och inleder en konversation på finska är finlandssvensk eller inte. Så även företag som är beredda att expediera kunder på svenska lyckas inte alltid göra det eftersom kunden direkt börjar på finska och därför är svår att identifiera som finlandssvensk.

10.4 Framtiden för svenskan ur ett kundperspektiv

Om en finlandssvensk kund inte visar att han eller hon har svenska som modersmål och kanske gärna vill ha betjäning på sitt eget språk har företagen svårt att ge den språkservice som de eventuellt har beredskap till. Detta leder tillbaka till det ryska reklammeddelandet i Stockmanns varuhus i nyårstider 2013. När företag i Helsing-

fors, eller i östra Finland, alltmer använder sig av ryska gör de det av ekonomiska skäl. Företagen är helt enkelt medvetna om att det är lönande att använda ryska eftersom det ökar antalet ryskspråkiga kunder. Då ungefär varannan turist i Finland är ryskspråkig är det här en mycket viktig kundgrupp och företagens ökade användning av ryska kan därför anses vara helt logisk och naturlig.⁷ De flesta ryska konsumenter förväntar sig betjäning på ryska; om det handlar om turister talar de med säkerhet inte finska. Det är inte heller säkert att de talar engelska. Det är skäl att minnas att det nästan enbart är i Norden som de flesta invånare kan kommunicera på engelska. Ryska är Europas största språk sett till antalet modersmålstalare, och ryska konsumenter kan utan problem använda ryska i de flesta av Rysslands grannländer.

Finländska företag har helt enkelt anpassat sig efter dagens situation för att det är ekonomiskt lönsamt. Här kan både finlandssvenskar och andra språkgrupper lära sig åtskilligt. Att i debatter insistera på att få använda sitt eget språk är närmast betydelselöst om man ändå fortsätter att oftast byta språk i praktiken. Om en tillräckligt stor grupp däremot alltid använder sitt eget språk behöver detta inte ens debatteras speciellt mycket, då företagen snabbt anpassar sig efter situationen, helt i linje med sina egna intressen.

Att språksituationen i Helsingfors har förändrats mycket ungefär sedan sekelskiftet 2000 är fullständigt klart. Från att ha dominerats av en finsk-svensk tvåspråkighet är det i dag mer relevant att tala om en fyrspråkig situation där allt fler företag i olika hög grad kombinerar finska, svenska, ryska och engelska, ibland även andra språk. Hur den framtida språksituationen i kundsfären kommer att se ut är naturligtvis delvis kopplat till den demografiska utvecklingen. Om till exempel andelen svenskspråkiga skulle minska kraftigt eller andelen ryskspråkiga öka skulle detta sannolikt synas också i företagens språkanvändning. Men det finns inte någon fullständig korrelation mellan demografi och språk. En kundgrupp som konsekvent byter till ett annat språk än sitt modersmål i kontakter med företag har knappast orsak att vara förvånad om inte detta med tiden leder till att allt färre företag väljer att använda just det språket.

Språksituationen i resten av landet förändras långsammare än i Helsingfors, men samma tendenser är relevanta för hela landet. Små lokala företag kommer antagligen alltid att anpassa sig efter språksituationen där de verkar. Större företag har ofta antingen sitt huvud-

kontor eller sitt Finlandskontor i huvudstadsregionen, och detta tenderar att påverka deras syn på marknaden som helhet.

Svenskans framtid som ett språk företag använder sig av för att kommunicera med sina kunder kommer inte att avgöras av vare sig lagstiftningen eller företagets välvilja. Den avgörs av i vilken utsträckning svenskspråkiga konsumenter väljer att tala svenska.

NOTER

1. Det finns två undantag från regeln att språklagen inte gäller den privata sektorn. Dels tillämpas lagen på privata aktörer som sköter offentliga förvaltningsuppgifter, dels finns det språkliga bestämmelser som gäller produktinformation. Se Justitieministeriet, Språklagen.
2. Se t.ex. Holmqvist & Grönroos 2012; Van Vaerenbergh & Holmqvist 2013.
3. Holmqvist 2011a.
4. Holmqvist 2011b; Van Vaerenbergh & Holmqvist 2013; 2014; Holmqvist, Van Vaerenbergh & Grönroos 2014.
5. Fraser 2006.
6. Stich 2001.
7. *Finlands officiella statistik* (FOS): Inkvarteringsstatistik. November 2013, Tabellbilaga 5.2. Anlända gäster och övernattningsland, januari-november 2013.

LITTERATUR

- Finlands officiella statistik* (FOS) 2014. Inkvarteringsstatistik [e-publikation]. November 2013, Tabellbilaga 5.2. Anlända gäster och övernattningsland av bosättningsland, januari-november 2013. Helsingfors: Statistikcentralen [hänvisat: 3.2.2014]. Åtkomstsätt: http://www.stat.fi/til/matk/2013/11/matk_2013_11_2014-01-16_tau_010_sv.html.
- Fraser, Graham 2006: *Sorry, I Don't Speak French. Confronting the Canadian crisis that won't go away*. Toronto: McClelland & Stewart.
- Holmqvist, Jonas 2011a: Consumer Language Preferences: A cross-cultural perspective. *Managing Service Quality* 21:2. S. 178-191.
- Holmqvist, Jonas 2011b: I Schweiz talar företagen många språk. Artikel publicerad av Magma 18.7.2011. <http://www.magma.fi/tema/foeretagen-och-svenskan-del-2>.
- Holmqvist, Jonas & Christian Grönroos 2012: How does language matter for services? Challenges and propositions for service research. *Journal of Service Research* 15:4. S. 430-442.

- Holmqvist, Jonas, Yves Van Vaerenbergh & Christian Grönroos 2014: Consumer willingness to communicate in a second language: Communication in service settings. *Management Decision* 52:5. S. 950–966.
- Justitiedepartementet. Språklagen. Broschyr. <http://oikeusministerio.fi/sv/index/julkaisut/Broschyret/kielilaki.html>.
- Stich, Dominique 2001: *Parlons Schwytzertütsch: Le suisse-à-lémanique*. Paris: L'Harmattan.
- Van Vaerenbergh, Yves & Jonas Holmqvist 2013: Speak my language if you want my money. Service language influence on consumer tipping behaviour. *European Journal of Marketing* 47:8. S. 1276–1292.
- Van Vaerenbergh, Yves & Jonas Holmqvist 2014: Examining the relationship between language divergence and word-of-mouth intentions. *Journal of Business Research* 67:8. S. 1601–1608.